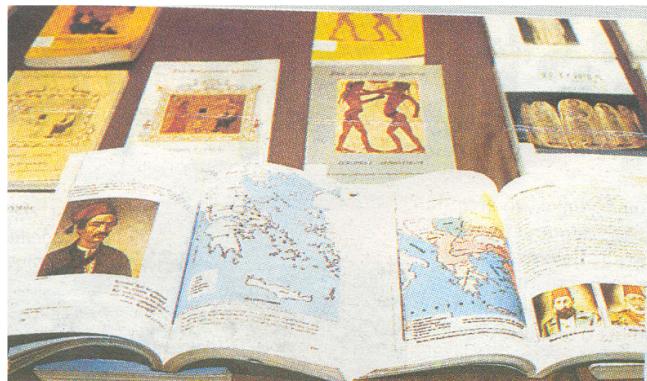

ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΕΙΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ
ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΟ ΤΜΗΜΑ ΔΗΜΟΤΙΚΗΣ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗΣ

ΚΑΘΗΓΗΤΡΙΑ: ΡΕΠΟΥΣΗ ΜΑΡΙΑ

ΠΤΥΧΙΑΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

ΘΕΜΑ: ΕΘΝΙΚΑ ΣΤΕΡΕΟΤΥΠΑ ΚΑΙ ΔΙΑΚΡΙΣΕΙΣ ΦΥΛΟΥ ΣΤΑ
ΣΧΟΛΙΚΑ ΕΓΧΕΙΡΙΔΙΑ ΙΣΤΟΡΙΑΣ 1985- 2006

ΦΟΙΤΗΤΗΣ: ΒΑΣΙΛΕΙΑΔΗΣ ΓΕΡΜΑΝΟΣ **A.E.M.:** 4928

ΕΞΑΜΗΝΟ: Z

ΜΑΙΟΣ 2007
ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗ

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Εισαγωγή.....σελ. 1

Κεφάλαιο 1: Εθνική διαπαιδαγώγηση και σχολική ιστορία.....σελ. 5

Κεφάλαιο 2: Τα στερεότυπα του φύλου και η διαιώνιση
των διακρίσεων.....σελ. 23

Κεφάλαιο 3: Τα εγχειρίδια ιστορίας της γενιάς του '80.....σελ. 34

Α μέρος: τα εθνικά και εθνικιστικά στερεότυπα.....σελ. 34

α) Εθνικιστικές αναφορές που υπάρχουν
στα κείμενα των βιβλίων ιστορίας.....σελ. 34

β) Εθνικιστικές αναφορές που υπάρχουν
στις πηγές των βιβλίων ιστορίας.....σελ. 41

Β μέρος: τα σεξιστικά στερεότυπα.....σελ. 51

α) Σεξιστικές αναφορές που υπάρχουν
στα κείμενα των βιβλίων ιστορίας.....σελ. 51

β) Σεξιστικές αναφορές που υπάρχουν
στις πηγές των βιβλίων ιστορίας.....σελ. 55

Κεφάλαιο 4: Τα νέα εγχειρίδια ιστορίας.....σελ. 61

Α μέρος: τα εθνικά και εθνικιστικά στερεότυπα.....σελ. 61

α) Εθνικιστικές αναφορές που υπάρχουν
στα κείμενα των βιβλίων ιστορίας.....σελ. 61

β) Εθνικιστικές αναφορές που υπάρχουν
στις πηγές των βιβλίων ιστορίας.....σελ. 70

Β μέρος: τα σεξιστικά στερεότυπα.....σελ. 78

α) Σεξιστικές αναφορές που υπάρχουν στα κείμενα των βιβλίων ιστορίας.....	σελ. 78
β) Σεξιστικές αναφορές που υπάρχουν στις πηγές των βιβλίων ιστορίας.....	σελ. 83
Μεταβολές και Ομοιότητες.....	σελ. 95
Βιβλιογραφία.....	σελ. 103

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Α. Επιλογή του θέματος

Το θέμα της εργασίας αφορά τα «εθνικά στερεότυπα και διακρίσεις φύλου στα σχολικά εγχειρίδια ιστορίας (1985-2006)». Μετά από εικοσιτέσσερα χρόνια (από το 1981 έως και το 2005) που διδάσκονταν τα ίδια εγχειρίδια ιστορίας, το 2006 εισήχθησαν τα νέα βιβλία ιστορίας. Για τα παλιά εγχειρίδια έχουν γραφτεί πολλές κριτικές, ενώ τα καινούρια διδάσκονται για πρώτη φορά και είναι κάτι το πρωτόγνωρο για τα δεδομένα του σχολείου.

Η ιστορία που διδάσκεται στα σχολεία αποτελεί φορέα πολιτικών, ιδεολογικών, πολιτισμικών, κοινωνικών, μορφωτικών και επιστημονικών παραμέτρων που ενεργούν άμεσα στους μαθητές, οι οποίοι με τη σειρά τους, τις περισσότερες φορές, τις ενστερνίζονται και τις διαιωνίζουν. Συνεπώς, γνωρίζοντας τη σημαντικότητα του μαθήματος, είναι λογικό να γίνεται διερεύνηση του περιεχομένου των σχολικών εγχειριδίων.

Με την είσοδο των νέων βιβλίων, επέλεξα να κάνω μια εργασία που να βασίζεται στη σύγκριση των παλιών με τα νέα εγχειρίδια ως προς την ύπαρξη εθνικών στερεότυπων κάτι που είναι σύνηθες στα βιβλία ιστορίας ανά τον κόσμο και ως προς τις διακρίσεις φύλου που αποτελεί πολιτισμικοκοινωνική παράμετρο και πρέπει να δοθεί ιδιαίτερη σημασία ώστε να γίνει μια προσπάθεια να αποφευχθεί ο φυλετικός ρατσισμός που εδώ και πολλά χρόνια είναι εδραιωμένος στην χώρα μας.

Β. Περιγραφή του τρόπου δουλειάς

Η κυρίως εργασία στηρίζεται στον εντοπισμό των εθνικών στερεότυπων και των διακρίσεων του φύλου στα βιβλία ιστορίας του μαθητή από την Γ' μέχρι την ΣΤ' τάξη. Ειδικότερα, η εργασία απαρτίζεται από τέσσερα κεφάλαια, εκ των οποίων:

Το πρώτο κεφάλαιο αφορά τη σχέση της εθνικής διαπαιδαγώγησης με τη σχολική ιστορία. Εδώ θίγεται το θέμα της κριτικής των σχολικών εγχειριδίων, καθώς και ο ρόλος του σχολείου στο σύγχρονο εθνικό κράτος και ιδιαίτερα η σημασία που

αποδίδεται στο μάθημα της ιστορίας για τη διαμόρφωση κοινής εθνικής συνείδησης στους μελλοντικούς πολίτες μέσα από την καλλιέργεια κοινής ιστορικής μνήμης.

Το δεύτερο κεφάλαιο αναφέρεται στα στερεότυπα του φύλου και τη διαιώνιση των διακρίσεων. Πιο συγκεκριμένα αναφέρεται η έμφυλη λειτουργία των σχολικών εγχειριδίων στα οποία εμπεριέχονται τα στερεότυπα αλλά και οι ρόλοι των φύλων που παίζουν σημαντικό ρόλο στη διαμόρφωση της ιδεολογίας των μαθητών

Το τρίτο κεφάλαιο περιλαμβάνει τα εγχειρίδια ιστορίας της γενιάς του '80. Στο πρώτο μέρος αναφέρονται τα σημεία στα οποία υπάρχουν εθνικά και εθνικιστικά στερεότυπα, πρώτα τα στερεότυπα που υπάρχουν στα κείμενα και μετά τα στερεότυπα που υπάρχουν στις πηγές του κάθε βιβλίου χωριστά. Στο δεύτερο μέρος περιλαμβάνονται τα σεξιστικά στερεότυπα. Συγκεκριμένα, καταγράφονται οι αριθμητικές αναφορές των επώνυμων αντρών και γυναικών και επισημαίνονται και καταγράφονται τα σημεία στα οποία παρατηρείται να υπάρχει στερεότυπο πρώτα στα κείμενα και μετά στις πηγές του κάθε βιβλίου ιστορίας χωριστά.

Το τέταρτο κεφάλαιο περιλαμβάνει τα νέα εγχειρίδια ιστορίας. Η εργασία είναι η ίδια με του τρίτου κεφαλαίου. Επομένως, στο πρώτο μέρος έχουμε τις αναφορές με τα εθνικά και εθνικιστικά στερεότυπα που παρατηρούνται πρώτα στα κείμενα και έπειτα στις πηγές σε κάθε ένα βιβλίο ξεχωριστά. Στο δεύτερο μέρος περιλαμβάνονται οι αριθμητικές αναφορές στα δύο φύλα ξεχωριστά και τα σημεία του κάθε βιβλίου με τα σεξιστικά στερεότυπα αρχικά στα κείμενα και μετά στις πηγές. Τέλος, γίνεται σχολιασμός ως προς τις μεταβολές και τις ομοιότητες των συγκεκριμένων παραμέτρων στα παλιά και νέα εγχειρίδια.

Γ. Προηγούμενες έρευνες, μελέτες στο θέμα αυτό

Το θέμα αυτό έχει μεγάλη βιβλιογραφία και αυτό σημαίνει ότι έχει μελετηθεί, ερευνηθεί και γενικότερα έχει απασχολήσει πολύ και πολλούς κατά το παρελθόν και συνεχίζει να απασχολεί μέχρι και σήμερα.

Η Έφη Αβδελά έχει ασχοληθεί διεξοδικά με το θέμα και πιο συγκεκριμένα με τη σχέση ιστορίας και σχολείου. Αναφέρεται στη διδασκαλία της ιστορίας σύμφωνα με τη σκοποθεσία του αναλυτικού προγράμματος από το 1881 και έπειτα. Μιλάει για

τον εθνοκεντρισμό και τη σχέση της εθνικής διαπαιδαγώγησης με τη σχολική ιστορία που έχουν σαν αποτέλεσμα την διαιώνιση των εθνικών στερεότυπων.

Ο Marc Ferro έχει κάνει μια μελέτη για το πώς αφηγούνται την ιστορία στα παιδιά σε ολόκληρο τον κόσμο. Μιλάει για την ιστορία πολλών χωρών και σαν στόχο έχει να αντιπαραβάλλει τις αναπαραστάσεις που έχουν τα παιδιά από την ιστορία τους, επιχειρώντας να συλλάβει τόσο τα κοινά γνωρίσματα όσο και τις ιδιαιτερότητες που παρουσιάζει η διδασκαλία του μαθήματος της ιστορίας σε ολόκληρο τον κόσμο, και «ελέγχοντας το παρελθόν να μπορεί κανείς να κυριαρχήσει ευκολότερα πάνω στο παρόν, να νομιμοποιήσει εξουσίες και διαμφισβητήσεις».

Το βιβλίο του Jean Peyrot «η διδασκαλία της ιστορίας στην Ευρώπη» περιέχει στοιχεία από τα διάφορα συστήματα διδασκαλίας της ιστορίας που υπάρχουν σε κάποιες χώρες της Ευρώπης και τα προβλήματα που αντιμετώπισαν και αντιμετωπίζουν στο πέρασμα των χρόνων, ενώ διαπραγματεύεται και την ευρωπαϊκή ταυτότητα αλλά και τη συγγραφή ενός εγχειριδίου ιστορίας για όλη την Ευρώπη.

Το βιβλίο που την επιστημονική επιμέλεια έχουν ο Κώστας Αγγελάκος και Γιώργος Κόκκινος προβληματίζεται πάνω στην διδασκαλία της ιστορίας με την χρήση πηγών και τα προβλήματα που προκύπτουν από αυτή.

Το βιβλίο της Ειρήνης Νάκου διαπραγματεύεται την ιστορική σκέψη των παιδιών και πι συγκεκριμένα πως αυτή προκύπτει και πως επηρεάζει τα παιδιά.

Το θέμα αυτό έχει γίνει ακόμα και αντικείμενο φιλολογικών συζητήσεων όπως και διεθνών συνεδρίων. Η Χριστίνα Κουλούρη έχει αναφερθεί πολλές φορές στα σχολικά εγχειρίδια θέτοντας κανόνες για την κριτική τους και τους άξονες που τα προσδιορίζουν, καθώς και μιλώντας για το λόγο των σχολικών εγχειριδίων που προβάλλει το φανατισμό, το δογματισμό και συγκροτούν ταυτότητα.

Το σεμινάριο της Πανελλήνιας Ένωσης Φιλολόγων για την εθνική συνείδηση και την ιστορική παιδεία περιέχει διάφορες απόψεις και αναλύσεις που αφορούν πάνω στο έθνος και την εθνική συνείδηση και πως αυτή σχετίζεται με την ιστοριογραφία και τη διδακτική πράξη.

Κατατοπιστικό και χρήσιμο υλικό περιέχουν και τα διάφορα περιοδικά που φιλοξενούν κείμενα και έρευνες ακαδημαϊκών (Ρεπούση Μ., Κόκκινος Γ., Κουλούρη Χ. κ.α.) όπου επεξεργάζονται τα διάφορα στοιχεία που προκύπτουν πάνω στη διδακτική της ιστορίας αλλά και μελέτες πάνω στα σχολικά εγχειρίδια .

Το διεθνές συνέδριο που έγινε στη Θεσσαλονίκη τον Οκτώβριο του 1998 που είχε σαν θέμα «Η εικόνα του άλλου/ γείτονα στα σχολικά βιβλία των βαλκανικών

χωρών» μελέτησε διεξοδικά τα εθνικά/ εθνικιστικά στερεότυπα που υπάρχουν στα βιβλία των χωρών των Βαλκανίων αντικατοπτρίζοντας τη σημασία που αποδίδεται στο ρόλο του σχολικού εγχειριδίου στο πλαίσιο της εκπαιδευτικής και της γενικότερης κοινωνικοποιητικής διαδικασίας του σχολείου.

Επιπλέον, για τον εθνοκεντρισμό στην εκπαίδευση έχει γίνει μια έρευνα υπό την επιμέλεια της Άννας Φραγκουδάκη και Θάλειας Δραγώνα. Έγινε ανάλυση των εγχειριδίων ιστορίας του δημοτικού και του γυμνασίου καθώς έγιναν και πιλοτικές συνεντεύξεις σε δασκάλους αλλά και μαθητές με στόχο την ανίχνευση των αναπαραστάσεων του εθνικού εαυτού και του εθνικού άλλου.

Για την ευρωπαϊκή διάσταση της εκπαίδευσης της χώρας μας και τις δυνσκολίες που παρουσιάζονται στη διδασκαλία μιας ευρωπαϊκής ιστορίας έχει γράψει και ασχοληθεί η Ρεπούση Μαρία.

Για το θέμα των σεξιστικών διακρίσεων έχει ασχοληθεί η Ευαγγελία Κανταρτζή που μας παρουσιάζει την εικόνα της γυναίκας στα αναγνωστικά βιβλία του Δημοτικού σχολείου, μιλώντας για τα στερεότυπα και τους ρόλους των φύλων που υπάρχουν στα σχολικά εγχειρίδια διατυπώνοντας τη σημαντικότητα του ρόλου που παίζουν τα βιβλία στη διαμόρφωση της ιδεολογίας των μαθητών.

Η Madeleine Arnot σε μελέτη της για το φύλο μιλάει για τις διαδικασίες αναπαραγωγής του φύλου και για την έμφυλη λειτουργία των σχολικών εγχειριδίων καθώς και το πόσο σημαντική είναι η σχολική εμπειρία που εξαρτάται κυρίως από κοινωνικοοικονομικούς παράγοντες στη δημιουργία σεξιστικών στερεότυπων.

Μια έρευνα που βασίζεται πάνω στα εγχειρίδια, έχει γίνει στο Εργαστήρι Ιστορίας 2006 της Μαρίας Ρεπούση με θέμα το σεξισμό στα σχολικά εγχειρίδια της ιστορίας. Γίνεται μια διεξοδική έρευνα πάνω στα βιβλία της ιστορίας από το δημοτικό μέχρι το λύκειο, και πιο συγκεκριμένα αναφέρονται όλες οι σεξιστικές αναφορές που γίνονται σε αυτά τα βιβλία.

Με την εκπαίδευση και το φύλο έχουν ασχοληθεί και οι Β. Δεληγιάννη και Σ. Ζιώγου που μιλάνε για τη γυναικεία εκπαίδευση στην Ελλάδα. Αναφέρονται στα κορίτσια της εφηβικής ηλικίας και στις γυναίκες που εργάζονται στον τομέα της εκπαίδευσης για τα προβλήματα και τα στερεότυπα που αντιμετωπίζουν.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΠΡΩΤΟ

«ΕΘΝΙΚΗ ΔΙΑΠΑΙΔΑΓΩΓΗΣΗ ΚΑΙ ΣΧΟΛΙΚΗ ΙΣΤΟΡΙΑ»

«Ας μη γελιόμαστε: η εικόνα που έχουμε για τους άλλους λαούς ή και για εμάς τους ίδιους συνδέεται με την ιστορία που μας έχουν αφηγηθεί όταν ήμασταν παιδιά. Η ιστορία αυτή μας σημαδεύει σε ολόκληρη τη ζωή μας», έτσι ξεκινάει το προοίμιο του βιβλίου του, ο Marc Ferro¹ και φαίνεται ότι η συζήτηση για τα σχολικά εγχειρίδια είναι συνεχώς ζωντανή. Αυτό συμβαίνει γιατί τα σχολικά βιβλία μέσω της γνώσης που παρέχουν, συμβάλλουν στην κοινωνικοποίηση των μαθητών, ενισχύοντας ή διαμορφώνοντας στάσεις προκαταλήψεις, στερεότυπα ή και εικόνα εχθρού στους αποδέκτες τους.

Εξαιτίας της φύσης του, το μάθημα της ιστορίας, προσφέρεται περισσότερο από άλλα μαθήματα για ιδεολογική εκμετάλλευση. Γι' αυτόν ακριβώς το λόγο κανένα κράτος δεν αφήνει ανεξέλεγκτη τη διδασκαλία του. Το μάθημα της ιστορίας κατέχει προνομιακή θέση στη διαδικασία για τη συγκρότηση της εθνικής ταυτότητας μέσα από το σχολείο, γιατί η εθνική αφήγηση που παράγει επικεντρώνεται άμεσα στην έννοια της συνέχειας και της ομοιογένειας και ευνοεί την ιδέα της μοναδικότητας του έθνους. Επομένως, τα σχολικά βιβλία ιστορίας αποτελούν το κατεξοχήν πεδίο όπου κατασκευάζονται και αναπαράγονται αναπαραστάσεις για τον εθνικό εαυτό και τους άλλους λαούς κυρίως τους γειτονικούς, μέσα από μια ενιαία και συνεκτική αφήγηση για τα σημαντικά γεγονότα του παρελθόντος, για τους «εχθρούς» και τους «φίλους».²

Τα βιωμένα από κοινού γεγονότα δημιουργούν ένα αίσθημα συμμετοχής σε μία πολιτισμική ταυτότητα, έστω και εάν οι επιμέρους αναμνήσεις αποτελούν αφορμές για διχαστικά αισθήματα. Αυτός ο κληρονομημένος από το παρελθόν κοινός πυρήνας βαραίνει στο παρόν, ακόμη και για εκείνους που το απεύχονται, ακόμη και σε εκείνους που είναι περισσότερο στραμμένοι προς το μέλλον. Μπορούμε να κάνουμε λόγο για μια πολιτική της μνήμης, εκδηλούμενη μέσα από τις αναμνηστικές

¹ Marc Ferro, *Πως αφηγούνται την ιστορία στα παιδιά σε ολόκληρο τον κόσμο*, μτφρ. Π. Μαρκέτου, εκδ. Μεταίχμιο, Αθήνα 2000 σελ.9

² Α. Φραγκουδάκη και Θ. Δραγώνα, ‘τι είναι η πατρίδα μας;’ *Εθνοκεντρισμός στην εκπαίδευση*, εκδ. Αλεξάνδρεια, Αθήνα 1997, σελ. 37

πλάκες στους δρόμους, από τα μνημεία και τα αγάλματα, τις επετείους, τις σιωπές, τις ηθελημένες αμνησίες... και μέσα από τη διδασκαλία της ιστορίας.³

Το ενδιαφέρον της εκπαίδευσης για τη διατήρηση και την προαγωγή των ιδιαίτερων εθνικών χαρακτηριστικών εμφανίστηκε κατά την περίοδο του Διαφωτισμού, όπου παράλληλα με τη δημιουργία του σύγχρονου έθνους- κράτους αναπτύσσεται το φαινόμενο του «εθνικιστικού ήθους», το οποίο λειτούργησε ως μια συντηρητική δύναμη συμβάλλοντας στην προώθηση της κοινωνικής συνεκτικότητας, της εθνικής ταυτότητας και στην αναδημιουργία του κοινωνικού ένδοξου παρελθόντος. Απόρροια της προοπτικής αυτής είναι να καλλιεργείται η εθνική υπερηφάνεια και ματαιοδοξία των πολιτών του έθνους- κράτους περιφρονώντας παράλληλα όλους τους άλλους που δεν αποτελούν μέλη του.⁴

Η διαδικασία συγκρότησης του έθνους δε σταματά με την εκπλήρωση του αρχικού εθνικιστικού στόχου, δηλαδή με τη δημιουργία του έθνους- κράτους. Η «εθνική διαπαιδαγώγηση», που στα σύγχρονα κράτη παίρνει επίσης τη μορφή της διαπαιδαγώγησης του πολίτη, αποτελεί απαραίτητη προϋπόθεση για την αναπαραγωγή της εθνικής ταυτότητας και κεντρικός της μηχανισμός είναι το εθνικό σχολικό σύστημα. Το σχολικό σύστημα στα σύγχρονα κράτη καλλιεργεί εκείνα ακριβώς τα πολιτισμικά χαρακτηριστικά που θεωρούνται κριτήρια της εθνικής ιδιαιτερότητας: προκρίνει ένα συγκεκριμένο γλωσσικό ιδίωμα, τονίζει την εδαφική διάσταση της εθνικής ταυτότητας και προάγει τις κοινές ιστορικές μνήμες και τους κοινούς μύθους καταγωγής. Διαμορφώνει με άλλα λόγια συλλογικές αναπαραστάσεις για το έθνος και την εθνική ταυτότητα μέσα από την παραγωγή επίσημης εκπαιδευτικής γνώσης⁵.

Η εθνική ταυτότητα θεωρείται στη σημερινή ευρωπαϊκή συγκυρία σε πολλές περιπτώσεις προβληματική καθώς καθιστά δυνατές ή και ευνοεί αρνητικές στάσεις για την συνύπαρξη πολιτών και πολιτισών που αυτό- αναγνωρίζονται σε διαφορετικές εθνικές, εθνοτικές, πολιτισμικές, θρησκευτικές ομάδες, αδιεξοδική καθώς το παραπάνω φαινόμενο αποτελεί πλευρά της κοινωνικής πραγματικότητας στην οποία και οι κάτοχοί της είναι ενταγμένοι. Πολύ περισσότερο αδιεξοδική θεωρείται η διαιώνιση μιας διδασκαλίας που στόχο έχει την τροφοδοσία μιας

³ Peyrot J., *H διδασκαλία της ιστορίας στην Ευρώπη*, μτφρ. Α. Καζάκος, Μεταίχμιο, Αθήνα 2002, σελ. 19

⁴ Πρακτικά Διεθνούς Συνεδρίου με θέμα: *H εικόνα του άλλου/ γείτονα στα σχολικά βιβλία των βαλκανικών χωρών*, εκδ. τυπωθήτω- Γιώργος Δάρδανος, Θεσσαλονίκη 1998, σελ.231

⁵ Α. Φραγκουδάκη και Θ. Δραγώνα, οπ.π. σελ. 33- 34

προβληματικής πλέον ταυτότητας για την επιβίωση και την εξέλιξη των ευρωπαϊκών κοινωνιών⁶.

Στο Συμπόσιο της Πράγας, ως εθνικιστική ιστορία ορίσθηκε κάθε διδασκαλία η οποία προτείνει μια μερική και στερεότυπη ανάγνωση της ιστορίας του έθνους με στόχο να ενσταλάξει στους αποδέκτες της την άποψη της υπεροχής του έθνους τους απέναντι σε άλλα έθνη ή ομάδες. Παρά τη διάκριση, η εθνική και εθνικιστική ιστορία θεωρήθηκαν ωστόσο ως δύο διαφορετικά μεν αλλά συνεχή το ένα του άλλου πιθανά στάδια της διδασκαλίας της ιστορίας στο σχολείο, με κοινούς συχνά τόπους: μια διδασκαλία που αποσκοπεί στην ενδυνάμωση της εθνικής ταυτότητας και στην ενίσχυση της εθνικής υπεροψίας⁷.

Ταυτόχρονα με τα αναλυτικά προγράμματα καθοριστικό ρόλο στη διαδικασία αυτή παίζουν και τα σχολικά εγχειρίδια, αφού εκφράζουν κατά πολύ τη φιλοσοφία που διέπει τη λειτουργία της κοινωνίας για την οποία γράφονται και καλούνται να οδηγήσουν στην επιτυχία τους στόχους της αγωγής. Αποτελούν όργανο του σχολείου, γιατί το γνωσιολογικό τους υπόβαθρο εμπεριέχει, μεταδίδει και καλλιεργεί στάσεις, ιδεολογήματα και διαθέσεις. Έτσι, καθώς τα παιδιά αφομοιώνουν το περιεχόμενο και οικειοποιούνται τις αξίες των βιβλίων τους, χωρίς να κάνουν κάποια συνειδητή προσπάθεια ή σκέψη, έρχονται σε επαφή με τις προσδοκίες που δημιουργεί επίσημα η εκπαιδευτική αρχή πριν αποκτήσουν κριτική σκέψη.

Μέσα στο πλαίσιο της διατήρησης του εθνικού πολιτισμού υπάρχουν συγκεκριμένοι στόχοι και οπτικές παρουσίασης, τόσο του παρελθόντος, όσο και του παρόντος, αλλά και του μέλλοντος, και επιδιώκεται η ομογενοποίηση στάσεων, συμπεριφορών και συνειδήσεων. Συνεπώς, προβάλλονται οι εθνικιστικές αιχμές και νιοθετούνται οι αντιθέσεις με τους γειτονικούς λαούς ή, αντίθετα, προωθούνται ιδέες συνεργασίας, φιλίας και ειρήνης ανάλογα.

Η ομοιογένεια ως μέγιστη εθνική αξία παράγει ξενοφοβία και αυτή με τη σειρά της καλλιεργεί αυταρχικές τάσεις. Είναι πολύ στενή η σχέση της ξενοφοβίας με τον αυταρχισμό σε όλες τις κοινωνίες. Οι φόβοι αλλοίωσης των πολιτισμικών ιδιαιτεροτήτων μιας εθνικής ομάδας – ένα από τα πιο κοινά παράγωγα της ξενοφοβίας στα έθνη- κράτη- δεν εμφανίζονται μόνο σε μικρές και ανίσχυρες ομάδες, αλλά αντίθετα εμφανίζονται συχνότερα σε ομάδες ισχυρές αριθμητικά και

⁶ Μ. Ρεπούση, *ιστορία και διδακτική της ιστορίας*, Θεσσαλονίκη 2003- 2004, σελ. 136

⁷ Στο ίδιο, σελ. 133

κυρίαρχες πολιτισμικά, όπως, π.χ. δείχνει η ανάλυση των θέσεων της νέας δεξιάς στο Ηνωμένο Βασίλειο⁸.

Στη θεωρητική και εμπειρική έρευνα που εκπονείται στο πλαίσιο της αποκρυπτογράφησης της ιστορικής μάθησης και με αντικείμενο την υποστήριξή της, σημαντική θέση κατέχει η συλλογική μνήμη και ό,τι αυτή διαμορφώνει ως προϋπάρχον νοητικό και -συναισθηματικό- κεφάλαιο στους εκπαιδευτικούς που καλούνται να διδάξουν ιστορία, και στα παιδιά που καλούνται να τη μάθουν. Η σχολική ιστορία έρχεται υποχρεωτικά αντιμέτωπη με αυτό το προϋπάρχον, με τους εθνικούς του μύθους, τα στερεότυπα και τις παραμορφώσεις που αυτό εμπεριέχει. Οι διορθωτικές κινήσεις προκειμένου να τεθούν σε αμφισβήτηση τα στερεότυπα που λειτουργούν ανασταλτικά για την ιστορική γνώση και κατανόηση οφείλουν να τα λάβουν υπόψη τους. Πολύ περισσότερο αν αφορούν ευαίσθητα εθνικά θέματα. Και αυτό όχι για να συντηρήσουν τους εθνικούς μύθους αλλά για να τους ερμηνεύσουν και να τους υπερβούν.⁹

Ο στενός κοινωνικο- πολιτισμικός έλεγχος που ασκείται, μέσα στο πλαίσιο του έθνους- κράτους, στο περιεχόμενο των σχολικών εγχειριδίων διασφαλίζει την προβολή του έθνους και τη δημιουργία της εθνικής ταυτότητας ενός ατόμου ή μιας ομάδας σε ένα συγκεκριμένο γεγονός κοινωνικής αλληλεπίδρασης εξαρτάται από τα χαρακτηριστικά της ταυτότητας του άλλου ατόμου ή ομάδας που παίρνει μέρος σε αυτή την αλληλεπίδραση. Συνεπώς, δομικό στοιχείο αποτελεί η παρουσία του «άλλου». Καθώς τα υποκείμενα συμμερίζονται κοινές αξίες, κοινά πρότυπα και ιδεώδη, η διαφοροποίηση τις περισσότερες φορές βασίζεται στην απόρριψη όσων στοιχείων προσλαμβάνονται ως μη οικεία και αρνητικά, τα οποία αυτόματα αποδίδονται στον «άλλο».¹⁰

Η πιο κραυγαλέα ένδειξη εθνοκεντρισμού, θα μπορούσε να πει κανείς ότι είναι η επιμονή στην ιδέα της Ελλάδας ως αποκλειστικής αφετηρίας. Ο επίσημος σχολικός λόγος οικοδομεί έναν κόσμο περιγράψιμο μόνο από αυτό το κέντρο. Οι «άλλοι» ορίζονται και αποκτούν σημασία αποκλειστικά στη σχέση τους με το εθνικό κέντρο και αγνοούνται ανενδοίαστα, όταν, ιδιαίτερα ως «κατώτεροι» δε συμβάλλουν θετικά ή αρνητικά στην επιβεβαίωση της μοναδικότητας του ελληνισμού.¹¹

⁸ Α. Φραγκουδάκη και Θ. Δραγώνα, οπ. π σελ. 153

⁹ Ρεπούση Μ., «Εγχειριδίων ιστορίας Λόγοι και Αντίλογοι», *Σύγχρονη Εκπαίδευση* 125 (2002), σελ. 84- 85

¹⁰ Πρακτικά Διεθνούς Συνεδρίου, οπ. π σελ.233

¹¹ Α. Φραγκουδάκη και Θ. Δραγώνα, οπ. π σελ. 134

Η άποψη περί μοναδικότητας του ελληνισμού εμφανίστηκε μέσα από το κίνημα του νεοελληνικού διαφωτισμού οι τουρκοκρατούμενοι ορθόδοξοι ελληνόφωνοι πληθυσμοί συνειδητοποιούν της σχέση τους με τους Αρχαίους Έλληνες καθώς και τη θέση που έχουν αυτοί αποκτήσει στη σύγχρονη ευρωπαϊκή σκέψη, όταν αποκτούν με άλλα λόγια συνείδηση συγχρονίας με τη φωτισμένη Ευρώπη και διαχρονίας με την Αρχαία Ελλάδα, όπως λέει ο Δημαράς, το αποφασιστικό βήμα στη διαμόρφωση της νεοελληνικής συνείδησης έχει συντελεστεί. Η συνειδητοποίηση της σχέσης αυτής θα στηρίξει όχι μόνον την ιδιαιτερότητα του γένους αλλά και τη μοναδικότητά του. Θα στηρίξει το αίσθημα υπεροχής των Ελλήνων τόσο απέναντι στους κυρίαρχους Οθωμανούς όσο και σε σχέση με τους υπόλοιπους κυριαρχούμενους της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας.¹²

Ο επίσημος σχολικός λόγος δείχνει με ανάγλυφο τρόπο πόσο συστηματική είναι η αποσιώπηση της εσωτερικής διαφοροποίησης αυτού που ορίζεται ως ελληνικό έθνος, ως προς τα χαρακτηριστικά που συνήθως του αποδίδονται : οι γλωσσικές, θρησκευτικές, ή πολιτισμικές μειονότητες απουσιάζουν από την ύλη των βιβλίων, όπως και οι πολιτισμικές συνέπειες της μακρόχρονης κοινής ζωής με άλλους λαούς και άλλα έθνη. Η τεχνητή επιβολή της ομοιογένειας οδηγεί κατ' ανάγκη στην περιθωριοποίηση , το στιγματισμό και εν δυνάμει τον κοινωνικό αποκλεισμό των μελών των μειονοτικών ομάδων, οι οποίες μόνο εν μέρει και μόνο αν κρύβεται η πλήρης τους ταυτότητα γίνονται ανεκτές ως τμήμα του εθνικού πυρήνα¹³.

Προνομιακό πεδίο για να ανιχνεύσει κανείς τις αναπαραστάσεις του εθνικού «εαυτού» και των εθνικών «άλλων» όπως καλλιεργούνται από το σχολικό σύστημα είναι τα σχολικά βιβλία ιστορίας που αποτυπώνουν με τον πιο παραστατικό τρόπο το βαθμό εθνοκεντρισμού του κάθε σχολικού συστήματος. Η σχολική ιστορία περιέχει μια εικόνα του «εαυτού» που είναι εξίσου στερεότυπη με την εικόνα των «άλλων». Αυτή η αυτό- εικόνα μπορεί να προκύπτει άμεσα αλλά μπορεί να διαπιστωθεί πίσω από τις εικόνες των άλλων, σαν αντανάκλαση σε έναν καθρέφτη. Σε κάθε περίπτωση τα στερεότυπα και οι προκαταλήψεις, δηλαδή οι εικόνες που έχουν τα έθνη για τον εαυτό τους και τους γείτονές τους ή άλλους λαούς, αντιστέκονται σθεναρά στην προώθηση της ιστορικής γνώσης και επηρεάζουν σημαντικά τις διεθνείς σχέσεις¹⁴.

Ο 20ός αιώνας αμφισβήτησε βέβαια την απολυτότητα του έθνους και την

¹² Π.Ε.Φ. Σεμινάριο 17: *Εθνική συνείδηση και ιστορική παιδεία*, Γρηγόρης, Αθήνα 1994, σελ. 85

¹³ Α. Φραγκουδάκη και Θ. Δραγώνα, οπ. π. σελ. 135

¹⁴ Έφη Αβδελά, *Ιστορία και Σχολείο*, εκδ. Νήσος, Θεσσαλονίκη 1994, σελ. 159- 160

αντίληψη της ιστορίας που συνδεόταν μαζί της. Και όμως, στα τέλη αυτού του αιώνα, το εθνικό κράτος και ο περιφρέων, ελληνορωμαϊκός και χριστιανικός, ευρωπαϊκός πολιτισμός εξακολουθούν να παραμένουν τα συνηθισμένα πλαίσια διδασκαλίας της ιστορίας. «Η ιστορία μας» μονοπωλεί το ενδιαφέρον μας. Την ιστορία των άλλων σπάνια την αντιμετωπίζουμε αυθύπαρκτα, Συνήθως παρεμβάλλεται, στο βαθμό που αυτοί οι άλλοι σχετίζονται μαζί μας. Όμως, ακόμη και σ' αυτή την «ιστορία μας», υπάρχουν επεισόδια στα οποία επιταχύνουμε το βήμα μας -όταν δεν προχωράμε στην τέλεια αποσιώπησή τους-, όχι τόσο εξαιτίας της θέλησης των ιθυνόντων όσο λόγω της υποταγής σε μια συλλογική συνείδηση, μια κακή συλλογική συνείδηση. Τα γεγονότα που συνέβησαν στην ανατολική Ευρώπη, οι πολιτισμικές αντιπαραθέσεις, σε άλλες ευρωπαϊκές περιοχές, έρχονται να υπενθυμίσουν την επιτακτική ανάγκη της αποφυγής του εγκλεισμού στις «ιστορίες μας». ¹⁵

Το 1949 η Ουνέσκο εξέδωσε οδηγίες για την βελτίωση των σχολικών εγχειριδίων ώστε να αποβληθούν τα στερεότυπα και οι εχθρικές εικόνες για τους γείτονες από τα βιβλία. Αυτό όπως αποδείχθηκε ήταν ένα εγχείρημα πολύ δύσκολο, καθώς οι αλλαγές ήταν αργές και δεν είχε διαπιστωθεί η έκταση του προβλήματος¹⁶.

Η εθνική ιστορία συνιστούσε το 1992, στο σύνολο των χωρών μελών της Ευρωπαϊκής ένωσης, τον κύριο όγκο της διδακτέας ιστορικής ύλης τους. Η Ευρωπαϊκή για παράδειγμα διάσταση που με πρώτη ματιά εμφάνιζε το μάθημα της ιστορίας σε ορισμένες ευρωπαϊκές χώρες ή η ιστορία των άλλων λαών εξυπηρετούσε σε πολύ μεγάλο βαθμό την εθνική ιστορία της χώρας στην οποία διδασκόταν. Η ευρωπαϊκή ιστορία ήταν επίσης στις περισσότερες περιπτώσεις ιστορία μιας περιοχής της Ευρώπης και όχι της Ευρώπης¹⁷.

Η διδασκαλία της εθνικής ιστορίας στο ευρωπαϊκό σχολείο συνδέθηκε ιστορικά και είναι ακόμα συνδεδεμένη με ένα συγκεκριμένο διδακτικό παράδειγμα , στο οποίο η αναζήτηση , η σύγκριση, η κριτική εξέταση, η αποκάλυψη όψεων του ανθρώπινου παρελθόντος έχει περιορισμένο ως ανύπαρκτο χώρο ανάπτυξης. Το μάθημα της ιστορίας εκπληρώνεται ως κατά βάση εθνικό μάθημα και δευτερευόντως ως ιστορικό μάθημα. Η πλευρά της ιστορίας ταυτίζεται στην περίπτωση αυτή με την παράθεση πηγών στο περιθώριο του μαθήματος, με απομνημόνευση των κυριοτέρων κατά την εκτίμηση του εγχειριδίου και του διδάσκοντα γεγονότων καθώς και με

¹⁵ Peyrot J., οπ. π., σελ 70

¹⁶ Έφη Αβδελά. οπ. π , σελ. 161

¹⁷ Στο ίδιο , σελ. 133- 134

μονοσήμαντες μαζικού χαρακτήρα ερμηνείες των ιστορικών φαινομένων. Το αποτέλεσμα της εθνικής αυτής αγωγής μέσα από το μάθημα της ιστορίας είναι η σχετική ή ολοκληρωτική απώλεια ενός εύφορου διδακτικά περιβάλλοντος για την απόκτηση γνώσεων, την καλλιέργεια δεξιοτήτων, την ανάπτυξη κριτικής σκέψης, την επεξεργασία σύνθετων ιστορικών εννοιών και την ενίσχυση στάσεων και αντιλήψεων πολύτιμων στο σύγχρονο κόσμο¹⁸.

Η διδασκαλία της ιστορίας φαίνεται να έχει αποκτήσει μια νέα κοινωνική λειτουργικότητα, με δεδομένο το ρόλο που καλείται να παίξει μέσα σε ένα ευρωπαϊκό πολιτικοκοινωνικό περιβάλλον, που το χαρακτηρίζει η έξαρση των εθνικισμών και η ανάπτυξη της ξενοφοβίας, του ρατσισμού και της μισαλλοδοξίας. Οι αποφάσεις αυτής της συνόδου των ευρωπαίων υπουργών Παιδείας προώθησαν την ιδέα πως «η διδασκαλία της ιστορίας μπορεί και πρέπει να προσφέρει σημαντική βοήθεια στην καλλιέργεια της συνείδησης του πολίτη, επιτρέποντας στους νέους: α) την εκμάθηση της ιστορικής κληρονομιάς τους αλλά και της κληρονομιάς των άλλων χωρών και των άλλων ανθρώπων β) την απόκτηση και την εξάσκηση βασικών δεξιοτήτων, όπως είναι η ικανότητα αυτόνομης σκέψης, η ικανότητα επεξεργασίας και ανάλυσης με κριτικό τρόπο διαφορετικών πηγών πληροφόρησης και η ικανότητα μη επηρεασμού από πληροφορίες που τις χαρακτηρίζουν οι προκαταλήψεις και τα ανορθολογικά επιχειρήματα γ) την ανάπτυξη βασικών πνευματικών στάσεων, όπως η πνευματική εντιμότητα και η αναλυτική ακρίβεια, η κριτική ανεξαρτησία, το ανοιχτό πνεύμα, η περιέργεια, το θάρρος και η ανεκτικότητα.¹⁹

Η διδακτική της ιστορίας είναι ένα γνωστικό αντικείμενο που απορρέει από τη διασταύρωση της ιστορικής επιστήμης με την παιδαγωγική θεωρία και τη γνωστική ψυχολογία και θέτει τους ακόλουθους στόχους: 1. την επιστημολογική και μεθοδολογική θεμελίωση της ιστορικής γνώσης σε όλες τις βαθμίδες της εκπαίδευσης, 2. την κριτική αναπαραγωγή μέσω του σχολικού θεσμού της ακαδημαϊκά έγκυρης ιστορικής γνώσης, 3. τη διαμόρφωση ιστορικών δεξιοτήτων, 4. το συγκερασμό της δηλωτικής γνώσης με τη διαδικαστική γνώση, 5. τη διαμόρφωση του εγκυρότερου και καταλληλότερου κάθε φορά ερμηνευτικού πλαισίου για την ιστορική ανάλυση, 6. τη χαρτογράφηση των ιστορικών στερεοτύπων και την αποκωδικοποίηση της προϋπάρχουσας ιστορικής σκέψης των μαθητών, 7. την αξιολόγηση της καθημερινής διδακτικής πράξης και τέλος, 8. τη μετάφραση της

¹⁸ Στο ίδιο, σελ. 138

¹⁹ Peyrot J., op. π., σελ 79

ακαδημαϊκής γνώσης σε συλλογικό πολιτισμικό αγαθό μέσω του ιστορικού αλφαβητισμού, που επιτυγχάνεται στη διάρκεια της σχολικής μαθητείας.²⁰

Η ιστορία, όμως, καταντά βαρετό, δύσκολο και ανούσιο μάθημα, με το οποίο οι μαθητές αναπτύσσουν έναν στεγανό και απόλυτα εσωστρεφή τύπο ιστορικής συνείδησης, με έντονο βερμπαλισμό, παρανοήσεις, προκαταλήψεις και υπεραπλουστεύσεις, αντί να ασκούνται στην επεξεργασία ουσιαστικών ιστορικών ερωτήσεων, υποθέσεων και συμπερασμάτων όχι μόνον για τον εαυτό τους, αλλά και για τους «άλλους», όχι μόνον για το παρελθόν, αλλά, το σπουδαιότερο, για το παρόν και το μέλλον. Η κατανόηση του παρόντος προϋποθέτει μία κριτική αντίληψη του παρελθόντος, γι' αυτό εξάλλου «*αν είναι κάποιος ιστορικά ανυποψίαστος, είναι καθαντό ανυποψίαστος*» (P. Lee, 1984a, σ. 4).²¹

Η κριτική που ασκείται στα βιβλία αφορά στην ποιότητα, την αισθητική, το ύφος, το περιεχόμενο, την παιδαγωγική αξία, την επιλογή των γνώσεων, το δυσνόητο της ύλης. Παρόλα αυτά πρέπει να τεθούν κάποιοι άξονες για το πώς μπορούμε να προσεγγίσουμε ένα σχολικό εγχειρίδιο. Αυτοί είναι, πρώτον, το σύστημα έγκρισης, παραγωγής, και διάδοσής τους, δεύτερον, το περιεχόμενό τους όπως ορίζεται από μια σειρά από παραμέτρους, όπως π.χ. τα αναλυτικά προγράμματα και τρίτον, η χρήση τους ως αντικείμενο διδασκαλίας.

Τα σχολικά βιβλία δεν παράγονται με τον ίδιο τρόπο σε όλες τις χώρες. Στην Ελλάδα παραγγέλνονται σε συγκεκριμένους συγγραφείς και η εκτέλεσή τους παρακολουθείται και εγκρίνεται από το Παιδαγωγικό Ινστιτούτο, δηλαδή πάλι από θεσμό με έντονη πολιτική διάσταση. Κάθε μάθημα έχει το δικό του διδακτικό εγχειρίδιο, ένα και μοναδικό, το οποίο διανέμεται στα παιδιά δωρεάν, καθώς και το αντίστοιχο βιβλίο του δασκάλου.

Το σύστημα παραγωγής των σχολικών βιβλίων στην Ελλάδα είναι από τα πιο συγκεντρωτικά στην Ευρώπη. Το μοναδικό εγχειρίδιο που ακολουθεί πιστά το αναλυτικό πρόγραμμα, αποτελεί το υπόβαθρο όπου αποτυπώνονται καθαρά οι πολιτικές και ιδεολογικές επιλογές της πολιτικής εξουσίας.

Όλα αυτά, όμως, έχουν και κάποιες συνέπειες. Η πρώτη αφορά τους ρυθμούς ανανέωσης των εγχειριδίων. Αυτό συμβαίνει λόγω της έλλειψης ανταγωνισμού και εμπορικού συμφέροντος και μαζί με την αδράνεια του εκπαιδευτικού συστήματος οι

²⁰ Κόκκινος Γ., «Η διδακτική της ιστορίας», *Mνήμων* 20 (1998), σελ. 248

²¹ Νάκου Ε., *Τα παιδιά και η ιστορία. Ιστορική σκέψη, γνώση και ερμηνεία*, Μεταίχμιο, Αθήνα 2000, σελ. 12

αλλαγές γίνονται με πολύ αργούς ρυθμούς. Η δεύτερη αφορά στην αισθητική του βιβλίου που για οικονομικούς λόγους το χαρτί που χρησιμοποιείται είναι χαμηλής ποιότητας και το ίδιο συμβαίνει και με την εκτύπωση. Αυτό έχει σαν άμεσο αποτέλεσμα όλο το οπτικό υλικό του βιβλίου να είναι δυσδιάκριτο και η σχέση που αναπτύσσουν τα παιδιά με το βιβλίο να είναι σχέση απώθησης. Η τρίτη και σοβαρότερη συνέπεια, είναι ιδεολογική και παιδαγωγική. Το ένα και μοναδικό εγχειρίδιο εμφανίζεται σαν φορέας της αυθεντίας, που περιέχει τη μία και μοναδική αλήθεια και αυτό στηρίζει την αποτελεσματικότητα της όποιας ιδεολογικής του χρήσης. Αυτό οδηγεί βέβαια, στο δογματισμό. Το μοναδικό εγχειρίδιο αποτελεί αποτέλεσμα του συγκεντρωτισμού του ελληνικού σχολικού συστήματος. Οι κίνδυνοι που ελλοχεύουν είναι πολλοί. Ο κυριότερος είναι αυτός του ιδεολογικού ελέγχου. Ειδικά για το μάθημα της ιστορία από τον περασμένο αιώνα χρησιμοποιήθηκε ως ιδεολογικός μηχανισμός για την ενοποίηση και τη διατήρηση της συνοχής του έθνους- κράτους ή για την νομιμοποίηση πολιτικών και κοινωνικών ομάδων.

Όσον αφορά το περιεχόμενο των σχολικών εγχειριδίων, η καταγραφή ή η παράληψη γεγονότων ή προσώπων της εθνικής ιστορίας, οι ερμηνείες που προτείνονται κ. λ. π. είναι στόχοι μιας πολεμικής που εκπορεύεται από πολιτικούς, μεμονωμένα άτομα, ομάδες τοπικών ή κοινωνικών συμφερόντων, τον Τύπο και τα μαζικά μέσα ενημέρωσης. Το περιεχόμενο εξάλλου υπακούει σε μια σειρά από περιορισμούς και επικαθορισμούς που προέρχονται τόσο από το σύστημα παραγωγής του όσο και από τις επιλογές του συγγραφέα του. Το πρώτο περιοριστικό πλαίσιο είναι τα αναλυτικά προγράμματα που δεν αφήνουν περιθώριο στο συγγραφέα. Το δεύτερο επιβάλλεται από τις επιτροπές κρίσης και από το Παιδαγωγικό Ινστιτούτο και τρίτο είναι η ιδιαιτερότητα του βιβλίου που επιβάλλει στο συγγραφέα συνειδητούς ή ασυνείδητους φραγμούς. Ακόμα, το περιεχόμενο καταρχάς αποτυπώνει την φάση που βρίσκεται η κάθε επιστήμη και επιπλέον αποτελεί καθρέφτης της κοινωνίας που περιέχει αξίες, πρότυπα και ιδέες²².

Υπάρχουν, επίσης, και ενδεικτικά παραδείγματα από τα σχολικά εγχειρίδια της ιστορίας που είναι δυνατόν να δείξουν ότι μέρος από τις αξιολογικές κρίσεις που βρίσκονται σ' αυτά δεν έχουν γραφεί με βάση τα κριτήρια εκείνα που απηχούν βασικές αρχές και αντιλήψεις ή που καθιστούν κατανοητές τις αξιολογικές κρίσεις στο πλαίσιο μιας διαρθρωμένης άποψης με σαφή τρόπο και λογικά στηριγμένης. Η

²² Χ. Κουλούρη, «Η μάχη των σχολικών εγχειριδίων», *Σύγχρονη Εκπαίδευση* 125, 2002, σελ. 93- 97

έμφαση στις ατομικές πράξεις, κυρίως σε θέματα που αφορούν πτυχές της εθνικής ιστορίας είναι δυνατόν να εκληφθεί ως σοβαρή αδυναμία, επειδή παραμερίζεται η επεξεργασμένη εξέταση των αιτιοκρατικών παραγόντων του περιβάλλοντος και των ιστορικών συνθηκών. Το ίδιο συμβαίνει και με τις ιδιαίτερες προτιμήσεις των συγγραφέων τους, που αφορούν σε ειδικές ιστορικές καταστάσεις.

Η προκατάληψη του συγγραφέα σε ιστορικά πρόσωπα και καταστάσεις χωρίς να λαμβάνει υπόψη το πραγματικό περιεχόμενο των μαρτυριών ή χωρίς να αφήνονται οι μαρτυρίες, που συνοδεύουν το κύριο σώμα της ιστορικής ύλης, να ισορροπούν λειτουργικά μ' αυτό, αποτελεί επίσης μια από τις αιτίες που δεν επιτρέπει να θεωρηθούν αποδεκτές επιμέρους αξιολογικές κρίσεις που καταχωρούνται στα σχολικά εγχειρίδια. Παρατηρείται συχνά το φαινόμενο οι συγγραφείς των διδακτικών εγχειριδίων να διατυπώνουν αξιολογικές κρίσεις που λαμβάνουν από μαρτυρίες ή φιλολογικές πηγές, και να τις παρουσιάζουν ως δικές τους, χωρίς να απομονώνουν τη μονομέρεια και την προκατάληψη αυτών.

Γενικά, σε πολλά σημεία της ιστορικής ύλης δεν προσφέρεται στο μαθητή η δυνατότητα να προσεγγίζει με κριτικό και αυτόνομο τρόπο τα ιστορικά γεγονότα. Η επιχειρούμενη παράθεση της ιστορικής ύλης στο διδακτικό εγχειρίδιο δε λαμβάνει υπόψη τους κανόνες της παιδαγωγικής του μαθήματος της ιστορίας. Ειδικότερα, ο τρόπος παράθεσης του ιστορικού υλικού εμφανίζει στατικό χαρακτήρα και οι αξιολογικές κρίσεις προκαταλαμβάνουν το μαθητή και δεν τον αφήνουν να προσεγγίζει τα πρόσωπα με τη δράση τους χωρίς a priori δοσμένες εκτιμήσεις και προερχόμενες εξολοκλήρου από τρίτους. Η μια πόλη παρουσιάζεται στρατοκρατούμενη, με ανθρώπους ανελεύθερους και υποταγμένους, ενώ η άλλη μια δυνατή δημοκρατία με ανθρώπους ελεύθερους, υπεύθυνους και δημιουργικούς πολίτες.²³

Πέρα από την παραγωγή- δημιουργία των σχολικών βιβλίων που είναι ένα μεγάλο θέμα πρέπει να δοθεί βάση στην ανάλυση του λόγου των σχολικών εγχειριδίων με βάση τον φανατισμό. Τα σχολικά βιβλία δεν είναι φανατικά. Το βιβλίο προορισμένο να μεταδώσει τις βασικές γνώσεις και κάποιες αξίες προσπαθεί να νιοθετήσει έναν λόγο «αντικειμενικό» και ουδέτερο. Οι συγγραφείς των βιβλίων στην προσπάθειά τους να μεταδώσουν θετικές ή αρνητικές εικόνες, να ορίσουν εχθρούς και φίλους, να καλέσουν σε συναισθηματική ταύτιση τους μαθητές, τον λόγο από

²³ Π.Ε.Φ. Σεμινάριο 17, οπ. π., σελ. 216- 218

ουδέτερο των μετατρέπουν σε λόγο συγκινησιακά φορτισμένο. Σε παρόμοιες μεταστροφές, όπου κυριαρχεί το συγκινησιακό στοιχείο, είναι δυνατόν να ανιχνεύσουμε εκδηλώσεις φανατισμού.

Συνήθως, ο φανατισμός συνδέεται με τη λατρεία της πατρίδας που ενσαρκώνει την μοναδική αλήθεια και έχει σαν επακόλουθο την κατασκευή των εχθρών που απειλούν την ύπαρξη και την ασφάλειά της και έτσι θεωρείται δικαιολογημένη η ξενόφοβη βία. Στην μελέτη του λόγου των βιβλίων υπάρχουν πολλές φανατικές πτυχές όπως είναι η υπεροπτική στάση απέναντι στους αμαθείς και βαρβάρους Τούρκους, η αλυτρωτική εκδοχή του ελληνικού εθνικισμού που καλεί σε μια ένοπλη σύγκρουση με Τούρκους, η παρουσίαση του αντίπαλου με μελανά χρώματα έτσι ώστε να ερμηνευτεί η Ελληνική επανάσταση ως ξέσπασμα δίκαιης αγανάκτησης. Αναλογικά, ένας σύγχρονος πόλεμος κατά της Τουρκίας θα ήταν δίκαιος. Οι Έλληνες παρουσιάζονται ως εκπρόσωποι του πολιτισμού, της μεγαλοψυχίας και των ευγενών φρονημάτων²⁴.

Η ελληνική κοινωνία εξακολουθεί να αντιμετωπίζει την ιστορική γνώση ως δικανικό επιχείρημα, σύμφωνα με τον εξαιρετικά επιτυχή όρο που επινόησε ο Σπύρος Ασδραχάς. Ως φωτογραφική απεικόνιση μιας δεδομένης πραγματικότητας, που αρθρώνεται με άξονα αναφοράς την αδιάσπαστη γενεαλογία του έθνους, τα πολιτικο-στρατιωτικά γεγονότα, τη δράση των elites και των χαρισματικών προσωπικοτήτων, και όχι ως τεκμηριωμένη διανοητική κατασκευή δέσμια του χωροχρόνου και των συνθηκών παραγωγής της, ικανή, ωστόσο, να συμβάλει είτε αθροιστικά είτε με τις επιστημολογικές και μεθοδολογικές τομές που μπορεί ναι επιφέρει, στη διεύρυνση της ερμηνευτικής προοπτικής και στη συλλογική αυτογνωσία. Για το λόγο αυτό, άλλωστε, οι αποκλίνουσες απόψεις δαιμονοποιούνται, οι κυρίαρχες ερμηνείες αναπαράγουν στερεότυπα το σχήμα «περιούσιο έθνος - παγκόσμια συνωμοσία εναντίον του» και η διαφοροποίηση του εκάστοτε Άλλου -είτε αυτός είναι ο «προαιώνιος εχθρός» είτε η «άψυχη» και «υστερόβουλη» Δύση- μετασχηματίζεται εύκολα σε πολιτισμική και φυλετική κατωτερότητα.

Ισχυροί θύλακες του κρατικού μηχανισμού αντιμετωπίζουν το μάθημα της ιστορίας ως τον προφανέστερο τρόπο για την εθνική διαπαιδαγώγηση και την ιδεολογική χειραγώγηση των μελλοντικών πολιτών.

Οι εκπαιδευτικοί που διδάσκουν το μάθημα της ιστορίας δεν έχουν αποκτήσει

²⁴ Χ. Κουλούρη, «Φανατισμός, δογματισμός, συγκρότηση ταυτότητας στο λόγο των σχολικών εγχειριδίων», *Mnήμων* 18, 1996, σελ.143- 155

ήδη από τις πανεπιστημιακές τους σπουδές επαγγελματική εξειδίκευση. Δεν παρακολουθούν τις εξελίξεις στην ιστοριογραφία, δεν έχουν στις περισσότερες περιπτώσεις συνείδηση των ριζικών επιστημολογικών μετατοπίσεων, που έχουν συμβεί στον αιώνα μας, στο γνωστικό πεδίο που διακονούν, δεν έχουν γνωστική εποπτεία του αντικειμένου τους και η κυριαρχία των γλωσσικών μαθημάτων και των παραδοσιακών διδακτικών μεθόδων λειτουργεί ως αδρανής νεκρή γνώση που αποτρέπει την εξοικείωση με το σύγχρονο προβληματισμό. Εύλογα λοιπόν η αδιαφορία των μαθητών εκλαμβάνεται ως η άλλη άποψη της ανεπάρκειας των δασκάλων.²⁵

Ας δούμε, όμως, πιο συγκεκριμένα τι συνέβαινε με τα βιβλία της ιστορίας μέχρι πέρσι, δηλαδή εδώ και εικοσιτέσσερα χρόνια, από το 1981 έως και το 2006. Στα βιβλία αυτά της ιστορίας ο εθνοκεντρισμός είναι διάχυτος παρόλο που δεν υπάρχουν οι ακραίες διατυπώσεις που υπήρχαν σε παλαιότερα εγχειρίδια.

Από έρευνες που έχουν γίνει πάνω στην ανάλυση των σχολικών βιβλίων της ιστορίας, αλλά και της γεωγραφίας και της γλώσσας, έδειξαν ότι παρά τις υπαρκτές διαφορές ανάλογα με τους συγγραφείς και το γνωστικό αντικείμενο, διαμορφώνεται μέσα από τα σχολικά βιβλία μια συνεκτική και επαναλαμβανόμενη εικόνα του εθνικού εαυτού που αποτελεί και μέτρο για το προσδιορισμό των διαφόρων εθνικών άλλων. Οι τρεις στιγμές του εθνικού χρόνου, παρελθόν, παρόν και μέλλον, συντίθεται στην εικόνα αυτή πάνω στον κεντρικό άξονα της συνέχειας, με έκδηλα τα σημάδια του μύθου και μιας ορισμένης αντίληψης για την ιστορία που τείνει να καταργεί τον ιστορικό χρόνο. Εξιδανίκευση του παρελθόντος, αμηχανία απέναντι στο παρόν και φόβος για το μέλλον αναδεικνύονται κεντρικά στοιχεία της εικόνας και επιβεβαιώνουν το ιδίωμα της αμφισημίας.

Κύρια χαρακτηριστικά της εικόνας του ελληνικού εθνικού εαυτού και θεμέλιοι λίθοι της ελληνικής εθνικής ταυτότητας αναδεικνύονται στο λόγο των σχολικών βιβλίων οι κατηγορίες συνέχεια, διατήρηση, ομοιογένεια, αντίσταση και ανωτερότητα. Ο εθνικός εαυτός ορίζεται ως ανώτερος μέσα από την αδιάσπαστη συνέχεια του ελληνικού πολιτισμού από την αρχαιότητα ως σήμερα και μέσα από την αδιαμφισβήτητη και αναγνωρισμένη επίδραση του αρχαιοελληνικού στον δυτικό πολιτισμό. Συγκροτείται έτσι μια διαχρονική οντότητα με ελαστικά πολιτισμικά όρια, που ως συλλογικό υποκείμενο ομοιογενές και αδιαφοροποίητο στον χρόνο,

²⁵ Κόκκινος Γ., οπ. π., σελ. 249- 250

διατηρεί αναλλοίωτη φυσιογνωμία και εθνικά χαρακτηριστικά τη φιλοπατρία, τη γενναιότητα και την αγάπη για την ελευθερία, δηλαδή, μια εν πολλοίς στεγανή πολιτισμική οντότητα, που ούτε αλλάζει, ούτε δέχεται επιδράσεις, αλλά μόνο αντιστέκεται και ακτινοβολεί²⁶.

Το αναλυτικό πρόγραμμα για το μάθημα της ιστορίας επιτάσσει τα παιδιά να γνωρίσουν την ιστορία του ελληνικού έθνους καθώς και τα σημαντικά γεγονότα της παγκόσμιας ιστορίας, ιδιαίτερα όσων συνδέονται με την ελληνική, να αναπτύξουν ιστορικό τρόπο σκέψης, να μάθουν να αξιολογούν σωστά, να φρονηματίζονται από το παρελθόν και να αγαπήσουν την πατρίδα τους και τη δημοκρατία ώστε να γίνουν καλοί πολίτες. Το πρόγραμμα είναι τόσο λεπτομερές που δεν δίνει περιθώριο πρωτοβουλίας στους εκπαιδευτικούς και στα παιδιά να αναπτύξουν ενεργητική δράση και πρωτοβουλία. Δεν δίνεται η δυνατότητα στα παιδιά να ελέγξουν και να εξακριβώσουν την εγκυρότητα του ιστορικού υλικού καθώς και οι πηγές που περιέχει το βιβλίο είναι λογοτεχνικά κείμενα που δίνουν μόνο μία όψη των γεγονότων που είναι συνήθως έντονα φορτισμένη συναισθηματικά. Συνεπώς, προκύπτει ότι βασικός προορισμός είναι να καλλιεργήσει στα παιδιά τη φιλοπατρία και την αγάπη στα δημοκρατικά ιδεώδη μέσα από την ανάλογη επιλογή ιστορικών γεγονότων και ερμηνειών. Τονίζεται ακόμη, η σημασία της ειρήνης, ενώ δηλώνεται η πρόθεση να αποφεύγεται η μισαλλοδοξία στη διαπραγμάτευση των άλλων λαών²⁷.

Σε αυτά τα βιβλία οι περιγραφές που αναφέρονται σε άλλους λαούς έχουν περισσότερες αποχρώσεις και σε μεγάλο βαθμό είναι απαλλαγμένες από τους αρνητικούς χαρακτηρισμούς των παλαιότερων βιβλίων. Παρόλα αυτά ο εθνοκεντρισμός είναι διάχυτος και δε διαπερνά μόνο το κείμενο αλλά και τα συμπληρωματικά στοιχεία όπως είναι οι εικόνες, οι ασκήσεις και οι πηγές.

Οι πηγές αποτελούν τα τεκμήρια που συμπληρώνουν την ιστορική αφήγηση και εδραιώνουν το μήνυμα που υπάρχει σε αυτή. Είναι αποσπάσματα από λογοτεχνικά κείμενα ή μαρτυρίες της εποχής και απευθύνονται στο συναίσθημα των μαθητών. Η αναγόρευση αυτών των κειμένων σε πηγές τους προσδίδει κύρος αντικειμενικότητας και επειδή δεν προσφέρουν συνήθως, καμιά εναλλακτική εκδοχή των γεγονότων στα οποία αναφέρονται, δεν επιτρέπουν στα παιδιά να αντιληφθούν τις ιδιαίτερες δυσκολίες της ιστορικής έρευνας, τη διαφορά ανάμεσα στο δεδομένο

²⁶ Α. Φραγκουδάκη και Θ. Δραγώνα, οπ. π., σελ. 55- 56

²⁷ Έφη Αβδελά, οπ. π., σελ. 19- 23

και την κρίση των συγχρόνων. Δεν πρέπει λοιπόν να μας διαφεύγει ότι οι πηγές των ιστορικών, ήδη κατασκευασμένες και επιλεγμένες, για να αποτελέσουν τα μέρη ενός ερμηνεύσιμου αρχείου, υπόκεινται στη συνέχεια σε μία ακόμα επιλογή, περικοπή, αναμόρφωση ή «εξομάλυνση», όταν πρόκειται να χρησιμοποιηθούν στο σχολικό μάθημα της Ιστορίας. Δικαίως λοιπόν θα παρατηρούσε κανείς ότι, από αυτή την άποψη τουλάχιστον, μαρτυρούν πολλές φορές λιγότερα για το ζήτημα στο οποίο αναφέρονται και περισσότερα για τις παιδαγωγικές και ιστοριογραφικές γνώσεις και προτιμήσεις εκείνων που τις επέλεξαν, επειδή τις θεώρησαν βασικές σχετικά με τη μελέτη ενός θέματος και πρόσφορες παιδαγωγικά. Όσον αφορά τώρα τα κριτήρια της επιλογής, καθώς επίσης και τους τρόπους προσέγγισης των πηγών, δεν πρέπει να ξεχνάμε ότι, ως γνωστόν, το μάθημα της σχολικής Ιστορίας με μεγάλη δυσκολία αποκλίνει από τον αστερισμό των κρατουνσών απόψεων περί πολιτικής κοινωνικοποίησης της νέας γενιάς. Με άλλα λόγια, αυτό σημαίνει ότι συχνά το βάρος της συλλογικής μνήμης, της θεωρούμενης κατά παράδοση ως «օρθής», περιορίζει, μεταξύ άλλων παραγόντων, γενικότερα τις ελευθερίες της σχολικής Ιστορίας και ειδικότερα τις δυνατότητες ως προς την επιλογή και τη διαπραγμάτευση των πηγών.²⁸ Όπως είναι γνωστό, χωρίς τη σύγκριση, τη διασταύρωση και τη συγκλίνουσα -διπλή τουλάχιστον- μαρτυρία για ένα γεγονός, ο κριτικός έλεγχος των ιστορικών πηγών δεν μπορεί να κηρυχθεί περατωμένος.²⁹

Οι ασκήσεις που συμπληρώνουν αυτή την μονόπλευρη ανάγνωση ωθούν τα παιδιά να διατυπώσουν το μάθημα συνοπτικά μέσα από διαχωρισμούς ανάμεσα στους «καλούς» και τους «κακούς» της ιστορίας, συμβάλλοντας έτσι στη δημιουργία άκαμπτων αναπαραστάσεων.

Ποια, όμως, είναι η εικόνα και αντίληψη που διαμορφώνεται για τους Έλληνες και τον εθνικό «εαυτό» και ποια για τους κάθε λογής εθνικούς «άλλους»; Καταρχάς, ο εθνικός εαυτός ορίζεται ως αιώνιος, αναλλοίωτος και αδιαφοροποίητος. Αποντάζει η έννοια της αλλαγής και της εξέλιξης και θεωρείται ότι το σώμα υπάρχει έξω από το χρόνο και το χώρο. Ο εθνικός εαυτός υπεραξιολογείται χάρη στη συνεχή χρήση δύο βασικών εννοιών: αδιατάρακτη πολιτισμική συνέχεια και πολιτισμική ομοιογένεια. Αυτές οι έννοιες σφραγίζονται από τη συνεχή αντίσταση ενάντια σε ξένους επιδρομείς. Το ένδοξο παρελθόν από τη μια και η αντίσταση από την άλλη,

²⁸ Αγγελάκος Κ. & Κόκκινος Γ. (επιμ.), *Η διαθεματικότητα στο σύγχρονο σχολείο & η διδασκαλία της Ιστορίας με τη χρήση πηγών*, Μεταίχμιο, Αθήνα 2004, σελ. 135

²⁹ Στο ίδιο, Σελ. 61

συγκροτούν τον πυρήνα της πνευματικής ανωτερότητας που αποδίδεται στους Έλληνες διαμέσου των αιώνων. Οι άλλοι λαοί περιγράφονται αρνητικά. Η περιγραφή γίνεται από την οπτική γωνία της ελληνικής εθνικής ομάδας και μόνο σε σχέση με αυτήν. Οι «άλλοι» χωρίζονται σε κατώτερους και ανώτερους και ενώ κανένα θετικό στοιχείο δεν διακρίνεται στους πρώτους, οι δεύτεροι περιγράφονται σαν να οφείλεται η ανωτερότητά τους στις πολιτισμικές επιδράσεις του αρχαιοελληνικού πολιτισμού. Η αντίληψη για τον πολιτισμό που διαμορφώνεται είναι ευρωπαιοκεντρική, όπου ο ελληνικός πολιτισμός θεωρείται το λίκνο του ευρωπαϊκού πολιτισμού, και μεγάλα ιστορικά γεγονότα συνδέονται με την επίδραση του ελληνικού πολιτισμού. Τέλος, η έννοια του ελληνικού λαού χρησιμοποιείται με πολυσημικό τρόπο και σημαίνει ταυτόχρονα το εθνικό σώμα και την κοινωνική κατηγορία όσων δεν κατέχουν την εξουσία. Αυτό συμβαίνει λόγω της αντίληψης ότι η «εθνική ενότητα» είναι αξία υπεράνω κοινωνικών διαφορών και συμφερόντων, αξία αδιαμφισβήτητα θετική σε ολόκληρη την ιστορία.

Η συγκρότηση αναπαραστάσεων για τον εθνικό «εαυτό» στηρίζεται στην ιστορική συνέχεια και την πολιτισμική ομοιογένεια. Στην ιστορική αφήγηση αποσιωπώνται οποιεσδήποτε ενδείξεις εσωτερικής διαφοροποίησης ενώ έμφαση δίνεται στη διαφορετικότητα και στα όρια με τους «άλλους» και παρουσιάζονται ως αναλλοίωτα και σταθερά.

Μπορεί κάποιος να υποστηρίξει ότι η υπεραξιολόγηση του αρχαίου παρελθόντος υποκρύπτει μηνύματα μειονεκτικής αυτοεικόνας του σήμερα ως προς τους άλλους που θεωρούνται ανώτεροι, δηλαδή τους διάφορους ευρωπαϊκούς λαούς.

Από όλα τα παραπάνω γίνεται ξεκάθαρο ότι παρόλο που στους σκοπούς του επίσημου αναλυτικού προγράμματος γίνεται αναφορά στις σύγχρονες μεθόδους ιστορικής έρευνας και στη δυνατότητα της ιστορίας να καλλιεργεί το κριτικό πνεύμα των μαθητών, η εφαρμογή του προγράμματος όπως αποτυπώνεται στα εγχειρίδια έχει ως αποτέλεσμα μια εξαιρετικά παραδοσιακή συμβαντολογική και γραμμική ιστορική αφήγηση, έντονα εθνικιστική, που δεν επιτρέπει καθόλου τον κριτικό προβληματισμό³⁰.

Τα προκατειλημμένα σχολικά εγχειρίδια είναι μόνο ένας από τους τρόπους με τους οποίους διαμορφώνεται η κοινή γνώμη, αλλά και ένας από τους πιο σημαντικούς, καθώς τα εγχειρίδια είναι κεντρικά στην εκπαίδευση ολόκληρου του

³⁰ Έφη Αβδελά, οπ. π.. 167- 171

έθνους. Η ιστορία στο σχολείο πρέπει να μεταδίδει στα παιδιά ένα σύνολο γνώσεων για το παρελθόν, εξοικειώνοντάς τα με τις έννοιες και τις μεθόδους που διαφοροποιούν την ιστορία από τα άλλα γνωστικά αντικείμενα, μόνο τότε θα μπορέσει ο κλάδος της ιστορίας να συνδεθεί με τη σχολική ιστορία σαν μάθημα. Όσο, όμως, η ιστορία παραμένει στα σχολεία υπηρετική πολιτικών, κοινωνικών και εθνικών προσταγμάτων η συνάντηση αυτή δε θα είναι δυνατή³¹.

Στη σημερινή συγκυρία της ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης από τη μια, και της εθνικιστικής έξαρσης από την άλλη, η μελέτη του εθνοκεντρισμού των σχολικών εγχειριδίων ιστορίας αποκτά ιδιαίτερη βαρύτητα. Συνδέεται άμεσα με προβληματισμούς αναφορικά με το κατά πόσο και με ποιο τρόπο είναι δυνατό το σχολικό σύστημα να υπερβεί τον εθνοκεντρισμό και να προάγει τον πολιτισμικό πλουραλισμό, απαραίτητη προϋπόθεση για την καταπολέμηση του ρατσισμού και την ομαλή ένταξη στην ευρύτερη ευρωπαϊκή κοινότητα, δηλαδή, ποιο μπορεί να είναι το μελλοντικό ευρωπαϊκό σχολείο που θα εξασφαλίζει συγχρόνως την συνοχή και την ιδιαιτερότητα των επιμέρους εθνικών ομάδων³².

Από την άλλη μεριά η ευρωπαϊκή ταυτότητα δεν είναι δεδομένη αλλά σε διαδικασία διαμόρφωσης. Η διαδικασία αυτή περιπλέκεται από το γεγονός ότι δίπλα στον εθνοκεντρισμό των κρατών της Ευρώπης επικρατεί ήδη ένας αντίστοιχος του ευρωκεντρισμός ο οποίος φαίνεται να εντείνεται από τις σημερινές κοινωνικοπολιτικές συνθήκες στην Ευρώπη. Η αντίληψη ότι η Ευρώπη είναι πολιτισμικά ανώτερη περιέχεται στα σχολικά βιβλία όλων των ευρωπαϊκών χωρών και αξιολογεί τα κράτη σαν πρότυπα δημοκρατίας και δικαίου, οικονομικής οργάνωσης, πολιτισμού και ιστορίας³³.

Η αμφισημία στη σύγχρονη ελληνική ταυτότητα εικονογραφείται πιο παραστατικά στον τρόπο με τον οποίο σκιαγραφείται η διφορούμενη στάση απέναντι στην Ευρώπη. Η Ευρώπη προκαλεί θαυμασμό, αλλά προσλαμβάνεται και ως απειλή. Τα τεχνολογικά της επιτεύγματα, η οικονομική της ανάπτυξη και η θέση της στη κορυφή της αξιολογικής κλίμακας των πολιτισμών θεωρούνται τα θετικά της στοιχεία, εκείνα από τα οποία ο εθνικός εαυτός έχει να κερδίσει πολλά, παλαιότερα μέσα από την υποστήριξη στην εξυπηρέτηση των εθνικών συμφερόντων, σήμερα μέσα από την ένταξη στην Ευρωπαϊκή Ένωση. Συγχρόνως, όμως, η Ευρώπη – που

³¹ Στο ίδιο, σελ. 189

³² Στο ίδιο, σελ. 166

³³ Α. Φραγκουδάκη και Θ. Δραγώνα οπ. π., σελ. 28- 29

ταυτίζεται με τα ισχυρά δυτικοευρωπαϊκά κράτη- ασκεί πολιτισμικές επιδράσεις και καλλιεργεί διαφόρων ειδών εξαρτήσεις, στοιχεία που θεωρούνται αρνητικά γιατί απειλούν την εθνική φυσιογνωμία και ακεραιότητα όσο και η άμεση επιβουλή των γειτόνων³⁴.

Η Ευρωπαϊκή διάσταση στην ιστορική εκπαίδευση συναρτήθηκε αρχικά αφενός με τη μείωση της εθνικής ιστορίας, αφετέρου με την εισαγωγή θεματικών ευρωπαϊκής ιστορίας στα αναλυτικά προγράμματα σπουδών του μαθήματος στην πρωτοβάθμια και δευτεροβάθμια ευρωπαϊκή εκπαίδευση³⁵.

Το μάθημα της ιστορίας, ως το κατ' εξοχήν μάθημα το οποίο επωμίζεται τη διάπλαση της εθνικής ταυτότητας των νέων γενεών, θεωρείται συχνά υπεύθυνο για έναν επικίνδυνο για την ευρωπαϊκή συγκυρία εθνοκεντρισμό εμφανή ή και λανθάνοντα στο σύνολο των πλευρών που συγκροτούν ένα μάθημα ιστορίας στο σχολείο³⁶.

Η ένταξη της ευρωπαϊκής ιστορίας στο σχολείο, ως αντίβαρο της εθνικιστικής ιστορίας και στην προοπτική μιας Ευρώπης στην οποία αναγνωρίζονται τα υποκείμενα, οι ομάδες, τα φύλα, τα έθνη κλπ προϋποθέτει ανάλογες ιστοριογραφικές προσεγγίσεις στις οποίες στηρίζεται η διδασκαλία. Παρά την κριτική που έχει ασκηθεί και ασκείται στην ευρωπαϊκή ιστοριογραφία για την Ευρώπη, η Ευρώπη παραμένει ταυτισμένη με το πολιτικό και οικονομικό κέντρο της, εγκλωβισμένη στις αναλυτικές κατηγορίες μιας ιστορικής αναζήτησης οι οποίες ανανεώνουν τον ευρωκεντρισμό της. Η βαρύτητα της ταύτισης αυτής δεν έχει επί του παρόντος επιτρέψει σημαντικές ολικές συνθέσεις ικανές να υποστηρίξουν τη διδασκαλία μιας πολύκεντρης ευρωπαϊκής ιστορίας ενισχυτικής για την ευρωπαϊκή ταυτότητα των σημερινών και αυριανών πολιτών και πολιτισσών της. Η υποστήριξη ενός ανακαταμερισμού ανάμεσα στην ιστορία του εθνικού εαυτού και στην ιστορία του ευρωπαϊκού εμείς στο σχολείο κινδυνεύει να μείνει μετέωρη ή και να μετατραπεί σε δύο παράλληλες αφηγήσεις οι οποίες επανατροφοδοτούν τόσο την αντίληψη μιας πολιτισμικά ανώτερης Ευρώπης και μάλιστα δυτικής όσο και τη θεώρηση μιας εθνικής ταυτότητας που βάλλεται και χρήζει προστασίας³⁷.

Η ανιστορική και ηθική αξιολόγηση των εθνών παρεμβαίνει, παρακωλύοντας την κατανόηση του συσχετισμού δυνάμεων ανάμεσα σε έθνη- κράτη, άρα τη

³⁴ Στο ίδιο, σελ. 61- 62

³⁵ Μ. Ρεπούση, *Ιστορία και διδακτική της ιστορίας*, σελ. 130

³⁶ Στο ίδιο, σελ. 132

³⁷ Στο ίδιο, σελ. 139- 140

συνειδητοποίηση της ανάγκης να καλλιεργούνται συμμαχίες. Όσο πιο κυρίαρχη είναι η αντίληψη των εθνών σαν ανθρωπομορφικές οντότητες με ελαττώματα και προτερήματα, θύτες και θύματα τόσο μεγαλύτερη είναι η αδυναμία διάκρισης ανάμεσα σε συμφέροντα εθνικά και συμφέροντα που επικαλούνται ως εθνικά πολιτικές εξουσίες με ποικίλους στόχους και τόσο δυσκολότερος ο εντοπισμός συμμάχων εθνών- κρατών. Τέλος, είναι σχεδόν αδύνατη η ικανότητα σύλληψης της ιδέας ότι ενδέχεται να υπάρχουν σύμμαχοι στο εσωτερικό των «κακών» εθνών για ζητήματα συμφερόντων κοινών σε κοινωνικές ομάδες πέρα από τις πολιτικές των κυβερνήσεων³⁸.

Δεν μπορούμε λοιπόν, να πάμε παρακάτω, δεν μπορούμε να συμβιώσουμε με τους άλλους όταν οι μνήμες μας διχάζουν, μας κρατούν δέσμιους εικόνων και συναισθημάτων που μας εμποδίζουν να υπάρξουμε. Δεν μπορούμε βεβαίως να ξεχάσουμε. Για αυτό πρέπει να επεξεργαστούμε λογικά τη μνήμη μας, να απεγκλωβίσουμε τα ιστορικά γεγονότα από τις συναισθηματικές τους διαστάσεις και να τα εντάξουμε στα ιστορικά τους συμφραζόμενα, να εκπαιδευθούμε να βλέπουμε και την αλήθεια του άλλου.

Δεν μπορούμε επίσης, να συνεχίσουμε να διαχειριζόμαστε το παρελθόν με τρόπο που αναιρεί βασικές αξίες της εκπαίδευσης. Η εμμονή στη διδασκαλία ενός εξιδανικευμένου παρελθόντος «υποβαθμίζει την ικανότητα των παιδιών να σκέφτονται και να συμπεραίνουν», «εμποδίζει τη διαμόρφωσή τους ως κρατικά σκεπτόμενων ανθρώπων, ικανών να κατανοούν το παρόν και να αυτοπροσδιορίζονται σε μια σύνθετη πολλαπλά αντιφατική πραγματικότητα». ³⁹

³⁸ Α. Φραγκουδάκη και Θ. Δραγώνα, οπ. π., σελ. 159

³⁹ Ρεπούση Μ., «Εγχειρίδιων ιστορίας Λόγοι και Αντίλογοι», *Σύγχρονη Εκπαίδευση* 125 (2002), σελ. 87- 88

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΔΕΥΤΕΡΟ

«ΤΑ ΣΤΕΡΕΟΤΥΠΑ ΤΟΥ ΦΥΛΟΥ ΚΑΙ Η ΔΙΑΙΩΝΙΣΗ ΤΩΝ ΔΙΑΚΡΙΣΕΩΝ»

Στο ευρύτερο πεδίο της κοινωνικοποίησης το πρόβλημα που σχετίζεται με τους ρόλους των δύο φύλων παρουσιάζει ιδιαίτερο ενδιαφέρον. Η οικογένεια και το σχολείο θεωρούνται σαν πρώτοι βασικοί θεσμοί κοινωνικοποίησης, μια και από τους γονείς και το σχολείο τα παιδιά αρχίζουν να μαθαίνουν το ρόλο τους, χωρίς συστηματική διδασκαλία βέβαια. Είτε με τη μίμηση και την ταύτιση μαθαίνεται ο ρόλος αυτός, είτε με τη θετική ή αρνητική ενίσχυση της συμπεριφοράς του παιδιού, είτε είναι αποτέλεσμα της γνωστικής ανάπτυξης του παιδιού, το κοινό σημείο είναι ότι πρωταρχικό και βασικό ρόλο παίζουν στο θέμα αυτό οι γονείς και το σχολείο. Τα σχολεία της δημοτικής και μέσης παιδείας λειτουργούν σαν μεταβιβαστές σταθερών κοινωνικών στερεότυπων από τη μια γενιά στην άλλη⁴⁰.

Το σχολείο, με τη σημερινή παραδοσιακή του μορφή, είναι ένας μηχανισμός κατεξοχήν ιδεολογικός. Μηνύματα ριζοσπαστικά ή μηνύματα συντηρητικά, μηνύματα της επανάστασης ή του κατεστημένου ανάλογα με τα εκάστοτε συμφέροντα, βρίσκουν την αποτελεσματικότερη και μαζικότερη διάδοσή τους στο σχολείο. Το παιδί δέχεται εύκολα και αποδέχεται τα μηνύματα, πρώτα γιατί λόγω της ηλικίας του είναι ιδιαίτερα δεκτικό σε επιρροές, έπειτα γιατί δεν έχει άλλα πρότυπα τρόπου ζωής και ιδεολογίας εκτός από το σχολείο και την οικογένεια, τέλος γιατί τα μηνύματα περνάνε με τρόπο μαζικό και αυταρχικό.

Τα πρότυπα των ρόλων των φύλων έχουν ήδη περάσει στο παιδί κατά την προσχολική ηλικία από την οικογένεια και το υπόλοιπο περιβάλλον του. Το σχολείο τα επιβεβαιώνει, τα ενισχύει και τα σταθεροποιεί κάνοντας το παιδί να τα θεωρεί κοινωνικό δεδομένο.

Το σχολείο ασκεί μια δυνατή και καθοριστική επίδραση στην ανάπτυξη του στερεότυπου για το ρόλο των δύο φύλων. Το σχολείο δεν ενθαρρύνει τους ξεχωριστούς αυτούς ρόλους μόνο μέσα στα πλατιά όρια της αγωγής, αλλά καθορίζει

⁴⁰ Β. Δεληγιάννη και Σ. Ζιώγου, *Εκπαίδευση και Φύλο, ιστορική διάσταση και προβληματισμός*, εκδ. Βάνιας, Θεσσαλονίκη 1993, σελ. 131

ειδικές κλίσεις, τρόπους συμπεριφοράς και ευκαιρίες που είναι κατάλληλες για τα αγόρια και τα κορίτσια ξεχωριστά. Σίγουρα όμως, η ενημέρωση για το φύλο στο οποίο ανήκει ένα παιδί είναι σημαντική για την ταυτότητα και την ομαλή συναισθηματική του ανάπτυξη γενικά. Την ιδεολογία που αφορά τους ρόλους των φύλων την περνά το σχολείο μέσα από την εκπαίδευση με τρεις κυρίως τρόπους. Καταρχάς, μέσα από τα σχολικά εγχειρίδια, επιπλέον, με τον επαγγελματικό προσανατολισμό και με τη συμπεριφορά των εκπαιδευτικών που είναι διαφορετική για κάθε φύλο⁴¹.

Σύμφωνα με τον Connell οι ταξικές σχέσεις και οι σχέσεις φύλου αξιολογούνται καλύτερα ως διαδικασίες δόμησης παρά ως «συστήματα». Ως διαδικασίες βρίσκονται μέσα στη δυναμική της οικογενειακής, σχολικής και εργασιακής ζωής ταυτόχρονα, ακόμα και αν οι επιδράσεις τους είναι διαφορετικές στον καθένα από τους διαφορετικούς αυτούς χώρους δραστηριοτήτων. Οι ταξικές σχέσεις και οι σχέσεις φύλου, ως διαδικασίες έχουν διαφορετικές πορείες οι οποίες μπορεί σε κάποιες περιπτώσεις να συγχωνεύονται και σε άλλες να λειτουργούν ανεξάρτητα η μία από την άλλη. Αυτό που έχει σημασία για το παιδί είναι η σχέση μεταξύ αυτών των διαδικασιών.

Κατά την ανάλυση των σχολικών εμπειριών, ο Connell μιλάει για ηγεμονικές πρακτικές του σχολείου, με τρόπο που έχει πολλά κοινά με την έννοια της ανδρικής ηγεμονίας. Η κοινωνική οργάνωση της σχολικής ζωής, όπως και της οικογενειακής ζωής, εντάσσεται σε ένα πλαίσιο στο οποίο γίνεται προσπάθεια να «προσηλυτιστεί» η εκάστοτε νέα γενιά σε συγκεκριμένους ορισμούς της θηλυκότητας και του ανδρισμού και να αποδεχτεί ως φυσική την ιεραρχική διαβάθμιση των αντρών ως ανώτερων των γυναικών.

Αυτή η προσπάθεια να κερδηθεί η συναίνεση των αγοριών και των κοριτσιών στους συγκεκριμένους ορισμούς του φύλου περιστέλλεται από τις στρατηγικές και τις αντιδράσεις που υιοθετούν οι μαθητές προς τις κοινωνικές και ιδεολογικές δομές της σχολικής ζωής. Συχνά οι μαθητές δημιουργούν συλλογικά τη δική τους κουλτούρα, μετασχηματίζοντας δημιουργικά και με ενεργητικό τρόπο αυτό το ίδιο το ιδεολογικό

⁴¹ Β. Λαμπροπούλου και Μ. Γεωργουλέα, «Οι ρόλοι των φύλων μέσα από την εκπαίδευση», *Σύγχρονη Εκπαίδευση*, 1992, σελ.59- 60

υλικό της σχολικής και οικογενειακής ζωής, αναδιαμορφώνοντας το νόημά του, ώστε να έχει περισσότερη συνάφεια και ενδιαφέρον για τους ίδιους⁴².

Οι ισχυρές ταξινομήσεις του φύλου μέσα στην κοινωνία, μαζί με τη σιωπηρή εκμάθηση των κανόνων που αναπαράγουν τέτοιες ταξινομήσεις μπορούν να αναλυθούν και να ερμηνευτούν μέσα από τη θεωρία του Bernstein⁴³. Πολλές γυναίκες κοινωνιολόγοι και κοινωνιογλωσσολόγοι που ενδιαφέρονται για τις σχέσεις ανάμεσα στις οικογενειακές κουλτούρες και δομές, τη δομή της γλώσσας και της επικοινωνίας, και τις διαδικασίες αναπαραγωγής της κοινωνικής τάξης και του φύλου έχουν χρησιμοποιήσει τη θεωρία του Bernstein πάνω σε μια εμπειρική βάση. Για παράδειγμα, η κοινωνιογλωσσική έρευνα της Ruqaiya Hasan (1993) για τις σημασιολογικές ιδιότητες των μηνυμάτων ανάμεσα στις μητέρες και τα παιδιά τους υποστηρίζει ότι υπάρχει μια ποικιλία ανάμεσα στις κοινωνικές τάξεις και μια ποικιλία στους μητρικούς λόγους ανάλογα με το φύλο του παιδιού, όπως ακριβώς είχε διαπιστώσει και ο ίδιος ο Bernstein σε προηγούμενη έρευνά του⁴⁴.

Γενικότερα, άμα θέλουμε να μιλήσουμε για τις εμπειρίες που βιώνει κανείς στο πλαίσιο της οικογενειακής ζωής, θα πρέπει να κατανοήσουμε τη φύση και τη διαδικασία διαμόρφωσης των σχέσεων εξουσίας και ταξικής κουλτούρας μέσα στην οικογένεια, καθώς επίσης και της μορφές διαπραγμάτευσης σχετικά με την ταυτότητα του φύλου⁴⁵.

Ας στραφούμε τώρα στα σχολικά βιβλία και την ανάλυσή τους. Τα βιβλία αυτά αντιπροσωπεύουν ένα σύστημα επιλογών από την «εξωτερική» κουλτούρα, ανεξάρτητα από το αν αναφερόμαστε σε ένα σώμα λογοτεχνικών κειμένων, σε μια σειρά φωτογραφιών ή σε βιβλία ιστορίας που εκδίδονται από εκπαιδευτικούς εκδοτικούς φορείς. Παρά την ποικιλία πηγών που είναι διαθέσιμες για τους εκπαιδευτικούς, η έρευνα των σχολικών βιβλίων αποκαλύπτει μια διάχυτη ιδεολογία, αυτή της νομιμοποίησης της καθεστηκυίας τάξης πραγμάτων. Αυτό το μήνυμα συγκαλύπτεται πλέον μέσα στα σχολικά εγχειρίδια, τα οποία κάποτε ήταν φορέας μιας φανερής συντηρητικής ιδεολογίας, που στηριζόταν στη θρησκεία.

Τα σχολικά βιβλία χαρακτηρίζονται από την «αναμφισβήτητη» και απολιτική φύση τους. Οι αναλύσεις δείχνουν έναν άκριτο προσανατολισμό των βιβλίων τόσο

⁴² Madeleine Arnot, *Διαδικασίες αναπαραγωγής του φύλου, εκπαιδευτική θεωρία και φεμινιστικές πολιτικές*, εκδ. Μεταίχμιο, 2004, σελ. 251- 252

⁴³ Στο ίδιο, σελ. 419

⁴⁴ Στο ίδιο, σελ. 423-424

⁴⁵ Στο ίδιο, σελ. 254

προς την επιλογή των γεγονότων όσο και προς την παρουσίασή τους μέσα από μια ιδεολογία που δεν αμφισβητεί την καθεστηκυία τάξη πραγμάτων.

Οι έρευνες ως προς το περιεχόμενο των σχολικών εγχειριδίων στοχεύει στον εντοπισμό των στοιχείων που δυνητικά μπορούν να λειτουργήσουν σεξιστικά και ρατσιστικά. Αναφορικά με το σεξισμό στα εγχειρίδια, υπάρχουν πολλές έρευνες για το θέμα αυτό. Το κοινό τους στοιχείο είναι το ενδιαφέρον τους για την αναγνώριση των τρόπων με τους οποίους παρουσιάζεται μέσα στα βιβλία αυτά το φύλο και ιδιαίτερα οι γυναίκες. Θεωρείται δεδομένη η ύπαρξη καταμερισμού εργασίας μεταξύ ανδρών και γυναικών και αναζητούνται οι τρόποι με τους οποίους αναπαρίσταται αυτός στην ύλη των βιβλίων. Επίσης, επιδιώκουν να εντοπίσουν τη σταθερότητα στις απεικονίσεις των γυναικών, με αποτέλεσμα να προσδιορίζουν έτσι την ύπαρξη στερεοτύπων για τους ρόλους των φύλων και στερεότυπα φύλου.

Ενώ θεωρούμε πως ό,τι κέρδισαν οι γυναίκες στη σφαίρα της πολιτικής, της οικονομίας και στις σχέσεις των φύλων θα αντανακλούνταν στα πολιτισμικά μέσα, οι έρευνες δείχνουν πόσο σταθερά έχουν εμπεδωθεί και πόσο «συντηρητικές» είναι οι ιδεολογίες για τα δύο φύλα. Η εικόνα που προκύπτει είναι αυτή της κατωτερότητας των γυναικών, της σύνδεσής τους με τη σφαίρα της οικογένειας, της μειωμένης τους ευφυΐας, ικανότητας, αίσθησης της περιπέτειας και δημιουργικότητας⁴⁶.

Από τον φανταστικό κόσμο των παιδικών βιβλίων μέχρι τις αντρικές προκαταλήψεις στους ακαδημαϊκούς επιστημονικούς κλάδους, που εμφανίζονται ως ελεύθεροι αξιών, βρίσκει κανείς έναν αμετάβλητο τύπο αναπαραστάσεων των γυναικών, ο οποίος μπορεί να ερμηνευτεί μόνο ως ιδεολογική έμφαση της πατριαρχίας. Αυτός ο τύπος έχει τρία βασικά συστατικά στοιχεία. Καταρχάς, οι γυναίκες είναι αθέατες. Οι γυναίκες είναι απούσες σε όλη την ιστορία του δυτικού πολιτισμού. Δεν εμφανίζονται ως ενεργητικοί συμμέτοχοι σε κανένα από τα πολλά και ποικίλα πεδία δράσης. Επίσης, ακόμα και όταν εμφανίζονται, οι γυναίκες βρίσκονται σε εργασίες κοινωνικά κατώτερες ή «δεύτερης κατηγορίας». Τα επαγγέλματα στα οποία απασχολούνται είναι συνήθως παραδοσιακά, με περιορισμένες προοπτικές ανέλιξης και στενά περιθώρια. Ακόμα και στα παιδικά αναγνώσματα, στον κόσμο της φαντασίας, οι προοπτικές των γυναικών δεν είναι πολύ καλύτερες. Η εικόνα, όμως του θηλυκού, είναι τουλάχιστον αυθαίρετη και διαστρεβλωμένη. Αυτό που είναι ενδιαφέρον είναι ότι οι διαφορές μεταξύ των φύλων

⁴⁶ Στο ίδιο, σελ. 132- 133

φαίνεται να αυξάνονται καθώς τα άτομα περνούν από την παιδική ηλικία στην ενήλικη ζωή. Ακόμη, υπάρχει μια υπερβολική έμφαση στη σύνδεση της γυναίκας με την οικογενειακή ζωή. Το μήνυμα αυτό το συναντάμε τόσο συχνά που μπορεί να περιγραφεί μόνο ως ιδεολογικός βομβαρδισμός. Παρουσιάζεται ως δεδομένο ότι η γυναίκα ποτέ δε βγήκε εκτός σπιτιού και αν αυτό έγινε, συνέβη χωρίς τη θέλησή της⁴⁷.

Η παραπάνω αντίληψη ενισχύεται από μια έρευνα του K.De Crow (1972) στην οποία ανέλυσε μια σειρά από κοινωνικές μελέτες και αναγνωστικά δέκα εκδοτικών οίκων και βρήκε ότι οι γυναίκες δεν παρουσιάζονταν να εργάζονται έξω από το σπίτι παρά μόνο σαν δασκάλες ή νοσοκόμες. Οι γυναίκες αυτές προσφωνούνταν με τη λέξη «δεσποινίς» ίσως επειδή υποτίθεται πως οι παντρεμένες γυναίκες δεν εργάζονται. Οι άνδρες επίσης, παρουσιάζονταν συχνά να παίρνουν αποφάσεις, και σε θέματα μάλιστα που αναφέρονταν σε υποθέσεις του σπιτιού. Τα αγόρια, επίσης, έδειχναν πρωτοβουλία, ήταν δημιουργικά, σε αντίθεση με τα κορίτσια που παρουσιάζονταν τις περισσότερες φορές φοβισμένα και εξαρτημένα⁴⁸.

Αυτό το σταθερό πρότυπο μπορεί να το δει κανείς σε όλο το εύρος των απεικονίσεων, από τα τηλεοπτικά προγράμματα μέχρι τις διαφημίσεις, από τις εφημερίδες μέχρι τα περιοδικά και τα κόμικς. Αυτό το οποίο μπορούμε να υποστηρίξουμε είναι ότι το μήνυμα των σχολικών βιβλίων είναι πολύ περισσότερο πιθανό να μεταδίδει τις ιδεολογικές θέσεις της κυρίαρχης τάξης στην πιο καθαρή τους μορφή, ή τουλάχιστον τις αξίες που η τάξη αυτή θεωρεί σημαντικές για να τις μεταβιβάσει⁴⁹.

Οι έρευνες για την κουλτούρα αποκαλύπτουν έναν σημαντικό διαχωρισμό ανάμεσα στον κόσμο της οικογένειας και στον κόσμο της εργασίας. Οπωσδήποτε, η ταύτιση της γυναίκας με το σπίτι και του άνδρα με τη δημόσια ζωή φαίνεται να μεταβιβάζεται από τα περισσότερα μέσα. Αν υπάρχει κάποιο μήνυμα, είναι αυτό της ιδεολογίας που βρίσκεται στον παραπάνω διαχωρισμό. Τα κείμενα με πολιτισμικό περιεχόμενο αποτελούν συνεπώς έναν επιπλέον «τόπο» αναπαραγωγής αυτών των «δύο σφαιρών» που ενισχύεται όχι μόνο από τη σύνδεση του κάθε φύλου με μια από τις δύο, αλλά και από τη σύλληψη των εννοιών του ανδρισμού και της θηλυκότητας στο αντίστοιχο πλαίσιο της καθεμιάς.

⁴⁷ Στο ίδιο, σελ. 133- 135

⁴⁸ Β. Δεληγιάννη και Σ. Ζιώγου, οπ. π., σελ. 135

⁴⁹ Madeleine Arnot, οπ. π., σελ. 135

Συνεπώς, οι τύποι της θηλυκότητας και του ανδρισμού τους οποίους βρίσκουμε στα σχολικά βιβλία δεν είναι απλά, ομογενοποιημένα στερεότυπα, αλλά μάλλον ιδεολογικά προϊόντα, που αν συγκεντρωθούν με όλες τις τις αντιθέσεις μέσα σε μια συνεκτική δομή, παρουσιάζουν μια πλευρά της αστικής ηγεμονίας⁵⁰.

Οι λόγοι όμως, που τα αναγνωστικά βιβλία μπορούν να προπαγανδίζουν την ανισότητα των δύο φύλων είναι γιατί απευθύνεται στα μικρότερα παιδιά σε μια ηλικία που δεν έχουν μπει ακόμη στο στάδιο της αμφισβήτησης και δέχονται άκριτα ό,τι τους διδάσκεται. Τα θέματα των κειμένων που προορίζονται για ανάγνωση είναι παρέμενα από την καθημερινή ζωή όπου η ανισότητα είναι διάχυτη. Επίσης, επειδή υποτίθεται πως τα αναγνωστικά μεταδίδουν γνώσεις ιδεολογικά ουδέτερες, που δεν δέχονται αμφισβήτηση και είναι γενικά παραδεκτές και απόλυτα ορθές. Ενώ στην πραγματικότητα διαδίδουν αντιλήψεις που μόνο ουδέτερες δε θεωρούνται. Ακόμα, λόγω του ότι το ενδιαφέρον είναι στραμμένο στην γνωστική ανάπτυξη του παιδιού και όχι τόσο στην ιδεολογική. Συνεπώς, τα διάφορα μηνύματα δεν γίνονται αντικείμενο κριτικής⁵¹.

Ακόμα περισσότερο υπάρχουν σαφείς ενδείξεις ότι μέσα από το «κρυφό αναλυτικό πρόβλημα» του σχολείου υποθάλπονται στερεότυπα για τους ρόλους των δύο φύλων. Προχωρώντας, ακόμη περισσότερο, η Deem γράφει ότι «ο σεξισμός και τα στερεότυπα γίνονται φανεροί στο αναλυτικό πρόγραμμα στον τρόπο με τον οποίο οι μαθητές αλληλεπιδρούν μεταξύ τους και με τους δασκάλους τους, στα σχολικά βιβλία... και σε πολλές άλλες πλευρές της εκπαίδευσης».

Η σεξιστική αντιμετώπιση και τα στερεότυπα επηρεάζουν ποικιλότροπα το παιδί. Οι επιπτώσεις, γίνονται φανερές όχι μόνο στον τομέα της κοινωνικοποίησης και της κοινωνικής συμπεριφοράς, αλλά και σε άλλες εκδηλώσεις κατά τη διάρκεια της ζωής τους, όπως, η σχολική επίδοση, ο επαγγελματικός προσανατολισμός και η τελική επιλογή επαγγέλματος και φθάνουν μέχρι τον τρόπο με τον οποίο ρυθμίζει τη ζωή του ως ενήλικας⁵².

Οι βαθιές αυτές προκαταλήψεις έχουν επηρεάσει και τους εκπαιδευτικούς. Όμως, όσο καλά και να είναι τα βιβλία θεωρούνται άχρηστο εργαλείο στα χέρια των εκπαιδευτικών που διατηρούν στερεότυπες στάσεις και προσδοκίες για τους ρόλους και τις επαγγελματικές δυνατότητες και κατευθύνσεις των παιδιών. Ο χώρος της

⁵⁰ Στο ίδιο, σελ. 136- 137

⁵¹ Β. Λαμπροπούλου και Μ. Γεωργουλέα, οπ. π., σελ.60- 61

⁵² Β. Δεληγιάννη και Σ. Ζιώγου, οπ. π., σελ. 147- 148

εκπαίδευσης έχει τη δυνατότητα για θετική παρέμβαση. Οι αλλαγές στο εκπαιδευτικό σύστημα έχουν σημαντική επιρροή στην κοινωνία γιατί μια ελάττωση στο βαθμό του σεξισμού και των διακρίσεων των δύο φύλων στην εκπαίδευση θα βοηθήσει στην ενημέρωση των ατόμων και θα δοθεί η δυνατότητα να επιτευχθούν αλλαγές και αλλού στην κοινωνία. Τα παραδοσιακά, όμως, πρότυπα τείνουν να είναι επιζήμια και για το παιδί και για την μελλοντική κοινωνία όπου θα ανήκει.

Οι εκπαιδευτικοί ενισχύουν τη διαφορετική συμπεριφορά των δύο φύλων με συγκεκριμένους τρόπους. Πρώτον, με τις διαφορετικές τιμωρίες που επιβάλλουν, π. χ. οι δασκάλες είναι πιο αδιάλλακτες απέναντι στα αγόρια και τα μαλώνουν περισσότερο. Αυτό είναι αποτέλεσμα των προκαταλήψεων τους ότι τα αγόρια είναι πιο ζωηρά από τα κορίτσια.

Δεύτερον, με το διαχωρισμό των παιδιών σε δύο ομάδες, ανάλογα με το φύλο του, και με τη διατύπωση γενικών κρίσεων για τη μια ή την άλλη ομάδα π. χ. τα αγόρια ήτανε πιο άτακτα σήμερα από ότι τα κορίτσια. Τέτοιες κρίσεις ωθούν τα παιδιά να πιστέψουν ότι ο διαχωρισμός των φύλων είναι φυσικός νόμος, δημιουργούν κλίμα ανταγωνισμού ανάμεσα στα φύλα, συντελούν στη διαμόρφωση μιας στάσης αμοιβαίας καχυποψίας, φόβου και δυσπιστίας, τέλος εμποδίζουν την αρμονική συνύπαρξη των δύο φύλων, τη συναλλαγή, την κατανόηση, την κάθε είδους διατομική σχέση ανάμεσα σε άτομα αντίθετου φύλου.

Τρίτον, με το διαχωρισμό των παιδιών κατά φύλο στην γυμναστική και τον αθλητισμό, ειδικά όταν το μάθημα γυμναστικής που γίνεται προϋποθέτει χωριστές ομάδες. Κυριότερο στοιχείο όπου υπάρχει διάκριση είναι το διαφορετικό ιδανικό, προς το οποίο στοχεύει η γυμναστική και που είναι η δύναμη για τα αγόρια και η χάρη για τα κορίτσια.

Όλα αυτά παρουσιάζουν τους επιμέρους τομείς που επιβάλλουν και υποβάλλουν τα στερεότυπα των ρόλων των φύλων. Η συμπεριφορά κάθε φύλου διαμορφώνεται κάτω από την επιρροή πολλαπλών πολιτιστικών εξαρτήσεων και όχι βιολογικών παραγόντων, γιατί, δεν γεννιόμαστε τόσο άντρες ή γυναίκες όσο γινόμαστε⁵³.

Πιο συγκεκριμένα, τώρα, στο Ελληνικό Δημοτικό Σχολείο, τα σχολικά βιβλία, λειτουργούν και εδώ ως μεταβιβαστές κοινωνικών κανόνων και προτύπων στη νεότερη γενιά, αποτελώντας για το παιδί μια σημαντική πηγή πληροφοριών, που

⁵³ Στο ίδιο, σελ. 66- 68

έχουν σχέση, ανάμεσα στα άλλα, με τη συμπεριφορά και το ρόλο των δύο φύλων. Και ενώ, η φανερή λειτουργική σκοπιμότητά τους εντοπίζεται στην καλλιέργεια και την γνωστική ανάπτυξη, μεταβιβάζουν έμμεσα, και άρα πιο αποτελεσματικά, διδάγματα, αρχές και αξίες, που στο σύνολό τους καλύπτουν όλο το γνωστικό φάσμα, τη συνολική ιδεολογία που το εκπαιδευτικό σύστημα επιδιώκει να μεταδώσει και η οποία εμπεριέχεται εξειδικευμένα στα σχολικά εγχειρίδια⁵⁴.

Μια πρώτη άποψη για το περιεχόμενο των σχολικών εγχειριδίων (συμπεριλαμβανομένου πάντα και του εγχειριδίου της ιστορίας) είναι ότι οι άντρες παρουσιάζονται ως έξυπνοι, δυνατοί, ανεξάρτητοι και για αυτό κρατούν το δυσκολότερο και ψηλότερο επίπεδο εργασίας και τις κυρίαρχες θέσεις. Οι γυναίκες παρουσιάζονται με λίγες προσδοκίες, μη παραγωγικές και με χαμηλή νοημοσύνη⁵⁵.

Πιο συγκεκριμένα, τα κορίτσια δείχνονται πιο συχνά να χρειάζονται βοήθεια και προστασία, να είναι δειλά, πειθήνια, παθητικά, να παραιτούνται εύκολα, να μην είναι ανταγωνιστικά. Τα αγόρια αντίθετα, δείχνονται να έχουν ανεξαρτησία, γενναιότητα, λογική σκέψη και ικανότητα για λύση προβλημάτων.

Η πλειοψηφία των γυναικών είναι νοικοκυρές. Ο μεγαλύτερος αριθμός εργαζομένων γυναικών είναι δασκάλες. Οι άντρες είναι εργαζόμενοι και συγχρόνως παντρεμένοι με παιδιά, ενώ περίπου καμιά γυναίκα παντρεμένη δεν είναι εργαζόμενη⁵⁶.

Στα βιβλία, η πυρηνική οικογένεια παρουσιάζεται σε ένα παραδοσιακό, από άποψη ρόλων, πλαίσιο, οι γυναικείοι χαρακτήρες είναι συνδεδεμένοι με τις οικιακές ασχολίες και τα επαγγέλματα που προορίζονται για άντρες είναι πολύ περισσότερα και υψηλότερου επιπέδου από αυτά που προορίζονται για τις γυναίκες⁵⁷.

Σημαντικό σε μια τέτοια έρευνα είναι να εξετάζονται, ο αριθμός των προσώπων που κινούνται στα αναγνωστικά, ο τόπος όπου κινούνται, τα επαγγέλματα που παρουσιάζονται και ο αριθμός των προσώπων που εμφανίζονται στις εικόνες των βιβλίων. Τα συμπεράσματα που βγαίνουν είναι ότι τα αντρικό φύλο είναι το κυρίαρχο σε όλους τους τομείς και υπάρχει αυστηρός καθορισμός των καθηκόντων στα δύο

⁵⁴ Στο ίδιο, σελ. 131- 132

⁵⁵ Ε. Κανταρτζή, *Η εικόνα της γυναίκας, διαχρονική έρευνα των αναγνωστικών βιβλίων του Δημοτικού Σχολείου*, εκδ. αδελφοί Κυριακίδη, Θεσσαλονίκη 1991, σελ. 75

⁵⁶ Στο ίδιο, σελ 76- 77

⁵⁷ Στο ίδιο, σελ 78

φύλα και διαιώνιση της στερεότυπης αντίληψης για τους ρόλους των δύο φύλων αν και γίνονται προσπάθειες για βελτίωση⁵⁸.

Η παρουσίαση πάντως της γυναίκας από τα βιβλία δίνεται με στερεότυπο τρόπο. Δεν υπάρχουν αληθινές σχέσεις ισότητας και ισοτιμίας ανάμεσα στα δύο φύλα. Πουθενά δεν εμφανίζεται η γυναίκα με επαγγελματικές φιλοδοξίες που αγωνίζεται για την καριέρα και την επαγγελματική της επικράτηση. Άλλες φορές τονίζεται ότι η γυναίκα εργάζεται από ανάγκη για οικονομικούς και μόνο λόγους, άλλες φορές πάλι αναφέρεται αόριστα ότι εργάζεται. Λίγες φορές όμως εμφανίζεται στο χώρο εργασίας της. Το σίγουρο είναι ότι δεν εμφανίζεται η πραγματικότητα που ζουν τα περισσότερα παιδιά και δίνεται μια εξωραϊσμένη και ιδανική εικόνα μητέρας⁵⁹.

Παρόλα αυτά υπάρχει η εικόνα τα αγόρια και τα κορίτσια να παίζουν μαζί, να συνεργάζονται, να κάνουν σκανταλιές, αλλά βέβαια τα αγόρια είναι αυτά που σκαρφαλώνουν πάντα πιο ψηλά στα δέντρα. Σαν μειονέκτημα χαρακτηρίζεται η έλλειψη αληθοφάνειας στις σχέσεις των παιδιών. Λείπουν οι γκρίνιες και οι καυγάδες, η ζήλια, το στοιχείο του ανταγωνισμού, που είναι φυσικό να υπάρχουν στα παιδιά αυτής της ηλικίας. Φαίνεται πως οι σχέσεις με το άλλο φύλο παραμένουν «ταμπού» για τα βιβλία μας, που φοβούνται μήπως κάπου φανεί, ότι ανάμεσα στα δύο φύλα μπορεί να υπάρξει αγάπη και τρυφερότητα.

Έντονη είναι η παρουσία της γυναίκας ως μητέρας στα αναγνωστικά. Η μητρότητα και η ανατροφή των παιδιών θεωρούνται ο κύριος προορισμός της. Ο ρόλος της γυναίκας ουσιαστικά συνίσταται σε αυτό. Ο κύριος χώρος της γυναίκας είναι το σπίτι, η κουζίνα, τα παιδιά. Η γυναίκα παρουσιάζεται χωρίς οντότητα και προσωπικότητα. Τα «γυναικεία» χαρακτηριστικά είναι αναπόσπαστο κομμάτι του χαρακτήρα της και έρχονται σε αντιδιαστολή με τα «αντρικά». Έτσι είναι ντροπαλές, δειλές, φοβιτσιάρες, ευσεβείς, κλαίνε εύκολα. Στον ελεύθερο χρόνο της η γυναίκα δεν παρουσιάζεται να κάνει κάτι για τη δική της ευχαρίστηση. Τα αγόρια μαθαίνουν ότι είναι ανώτερα. Είναι το φύλο από το οποίο εξαρτάται η δραστηριότητα⁶⁰.

Αριθμητικά, οι αναφορές των αντρών στα βιβλία είναι πολύ περισσότερες από τις γυναίκες. Με αυτόν τον τρόπο, τα βιβλία παρουσιάζουν μια κοινωνία αντροκρατούμενη, μια κοινωνία, όπου το αρσενικό φύλο επικρατεί σε όλες τις

⁵⁸ Στο ίδιο, σελ 79

⁵⁹ Στο ίδιο, σελ 131

⁶⁰ Στο ίδιο, σελ 132- 135

πλευρές της ζωής. Εκτός από την ψευδαίσθηση που μεταδίδεται στο παιδί, δεν πρέπει να ξεχνάμε και τις ψυχολογικές επιπτώσεις, αφού, το αγόρι από τη μια μεριά, ενισχύει το εγώ του με μια δόση αλαζονείας, ενώ, το κορίτσι από την άλλη, νιώθει αίσθημα κατωτερότητας και μειονεκτικότητας⁶¹.

Η ιστορία είναι η λιγότερη ουδέτερη ιδεολογικά επιστήμη. Εφόσον νοούμε την ιστορία ως ερμηνεία των γεγονότων και ανάπλαση μια ιστορικής εποχής, η ερμηνεία αυτή θα είναι υποκειμενική, θα εξαρτάται άμεσα από την ιδεολογική τοποθέτηση του ιστορικού, ή αλλιώς, από την ιδεολογία του κατεστημένου που υπηρετεί. Με αυτή την έννοια, η ιστορία ως διδασκόμενο μάθημα είναι ιδιαίτερα πρόσφορη για να περάσει στους μαθητές πολλών λογιών προπαγάνδα.

Όσον αφορά τους ρόλους των φύλων, η ιστορία συμβάλλει στη διαμόρφωσή τους από την άποψη ότι διαιωνίζει το μύθο της κατωτερότητας της γυναικας. Αυτό πετυχαίνεται με την αποσιώπηση του ρόλου των γυναικών στη διαμόρφωση της ιστορίας, την έλλειψη αναφοράς στη θέση της γυναικας κατά τις διάφορες ιστορικές περιόδους. Χαρακτηριστική είναι η ιστορική περίοδος του «χρυσού αιώνα» της Αθήνας. Το πολίτευμα εκείνης της εποχής υπερεξειδανικεύεται. Δεν μπορούμε όμως, να μιλάμε για μια τέλεια δημοκρατία όταν το μεγαλύτερο μέρος των κατοίκων (δούλοι, μέτοικοι, γυναικες) δεν έχει πολιτικά δικαιώματα.

Με τέτοια παρουσίαση της ιστορίας μέσα από τα σχολικά εγχειρίδια δημιουργεί στα παιδιά την εντύπωση ότι η γυναικα δεν έπαιξε κανέναν ενεργό ρόλο στη διαμόρφωση και την εξέλιξη του πολιτισμού. Η αλήθεια διαστρεβλώνεται για χάρη είτε της άγνοιας, είτε της προκατάληψης, είτε του αγώνα να διασωθούν οι κατεστημένες αξίες της αντροκρατούμενης ακόμα κοινωνίας μας⁶².

Τα παραπάνω στερεότυπα διατηρούν κάποιες παρωχημένες και παραδοσιακές αντιλήψεις αντίθετες από τις νέες πραγματικότητες που διαμορφώνουν και επιβάλουν οι σύγχρονες κοινωνικές και οικονομικές συνθήκες και απαιτήσεις στο χώρο της αγοράς εργασίας. Παραποιούν την πραγματικότητα και προκαλούν ενδεχομένως σύγχυση στα παιδιά αποπροσανατολίζοντας συγχρόνως τις επαγγελματικές επιλογές τους.

Διακινδυνεύοντας μια ερμηνεία του επαγγελματικού αυτού στερεότυπου για το ρόλο των δύο φύλων, όπως διοχετεύεται στα αναγνωστικά, διαβλέπουμε μια συνειδητή μεταβίβαση και συντήρηση ενός ανδροκρατούμενου μοντέλου σκέψης και

⁶¹ Β. Λαμπροπούλου και Μ. Γεωργουλέα, οπ. π., σελ 60- 61

⁶² Στο ίδιο, σελ 63

δράσης⁶³. Έτσι, καθώς συγκρίνουν τον εαυτό τους με τις «ηρωίδες» των βιβλίων, μερικές δεν μπορούν να ταυτιστούν με το μοντέλο της παθητικής νοικοκυράς και άλλες είναι πιθανό να υποθέσουν ότι δεν έχουν τη δυνατότητα να προχωρήσουν στις σπουδές τους. Αυτό αποτελεί έμμεση τροχοπέδη στις φιλοδοξίες των κοριτσιών⁶⁴.

Στην εποχή μας η δύναμη της εικόνας είναι ιδιαίτερα σημαντική. Ανάμεσα στο λόγο και την εικόνα υπάρχει μια φυσική σχέση με αποτέλεσμα σύντομα η εικόνα να περάσει στο χώρο του βιβλίου. Καθημερινά δεχόμαστε βροχή εικονιστικών ερεθισμάτων. Ο τρόπος αυτός συμπορεύεται απόλυτα με την ανάγκη του σημερινού ανθρώπου ή με τον αναγκαστικό εθισμό στο γρήγορο διάβασμα, την αστραπιαία πληροφόρηση, την άκριτη παραδοχή των γεγονότων που τον κατακλύζουν κάθε στιγμή. Μπορεί έτσι ο άνθρωπος να πλαταίνει σε γνώση και να ρηχαίνει σε κρίση, αλλά ο ρυθμός της ζωής τον υποχρεώνει να εμπιστεύεται τις δυνάμεις του στην επιπόλαιη ανάγνωση της εικόνας. Γι' αυτό τα εικονογραφημένα έντυπα ασκούν ιδιαίτερη γοητεία στα παιδιά⁶⁵.

Οι εικόνες που περιέχονται στα σχολικά βιβλία αναπαριστούν με ιδιαίτερα ελκυστικό τρόπο τα μηνύματα του περιεχομένου και αποτυπώνονται έτσι στη μνήμη των παιδιών. Επιπλέον, η εμπέδωση των ιδεολογικών μηνυμάτων που περιέχουν τα εγχειρίδια ενισχύεται και γίνεται αβίαστα αποδεκτή, καθώς οι μαθητές τα επαναλαμβάνουν και με τις διάφορες ασκήσεις- ερωτήσεις⁶⁶.

Οι εικονογραφήσεις αποτελούν έναν σημαντικό παράγοντα αναγνωσιμότητας και κατανόησης των κειμένων. Η καλή εικονογράφηση φωτίζει τη σημασία των λέξεων και συντελεί στη γρήγορη αναγνώρισή της. Δυναμώνει περισσότερο μια περιγραφή δίνοντάς της μια συγκεκριμένη μορφή. Το πνεύμα του αναγνώστη εμπλουτίζεται και η κατανόησή του επιταχύνεται. Μπορεί ακόμη η εικονογράφηση να συνδέει σε ενιαίο σύνολο τα διάφορα μέρη του κειμένου, που είναι πρωταρχικής σημασίας απαίτηση για την κατανόηση και διατήρηση του εννοιολογικού περιεχομένου του μηνύματος.

Η εικόνα, στα παιδιά μικρής ηλικίας, τα ανακουφίζει, τα καλλιεργεί αισθητικά, ενώ συγχρόνως τα μαθαίνει χίλια πράγματα για τον άγνωστο κόσμο που

⁶³Β. Δεληγιάννη και Σ. Ζιώγου, οπ. π., σελ 161

⁶⁴Στο ίδιο, σελ 142

⁶⁵Ε. Κανταρτζή, «Τα στερεότυπα για το ρόλο των δύο φύλων μέσα από τις εικόνες των αναγνωστικών», *Σύγχρονη Εκπαίδευση*, 1992, σελ. 55

⁶⁶Β. Δεληγιάννη και Σ. Ζιώγου, οπ. π., σελ 148

το περιβάλλει. Γι' αυτό το λόγο θα πρέπει να είναι σαφής, καθαρή και όσο το δυνατό, πιο κοντά στην πραγματικότητα.

Η εικόνα έχει κάποια οργανικότητα με το κείμενο. Τονίζει ένα πρωτεύον γεγονός, συγκεκριμένοποιοί ένα χαρακτήρα, εξηγεί μια σημαντική πράξη. Οι εικόνες οφείλουν να είναι υποταγμένες στο κείμενο, να το ευρύνουν αλλά, να μην το καταστρέφουν και να αποτελούν με αυτό ένα ενιαίο οπτικά και νοηματικά σύνολο.

Η διαπλαστική και καθοδηγητική λειτουργία της εικονογράφησης είναι ιδιαίτερα σημαντική και αδιαφιλονίκητη. Ακόμα, η εικόνα κινεί το ενδιαφέρον του αναγνώστη, προκαλεί την προσοχή του και το καλεί να το διαβάσει⁶⁷.

Στα σχολικά βιβλία υπάρχει μεγάλη ανισότητα στην παρουσίαση του γυναικείου φύλου. Υπάρχει μεγάλος αριθμός των προσώπων που απεικονίζονται στα βιβλία και το μεγαλύτερο ποσοστό αυτών των εικόνων απεικονίζουν άντρες. Συνεπώς, τα στερεότυπα υπάρχουν τόσο μέσα στα κείμενα όσο και στις εικόνες που τα συνοδεύουν⁶⁸.

Η εκπαίδευση θα πρέπει να προσφέρει στο άτομο την ευκαιρία να κάνει πλήρη χρήση των ιδιαίτερων ικανοτήτων του γιατί κανείς δεν μπορεί να πετύχει χωρίς ενθάρρυνση. Το σχολείο έχει την υποχρέωση και τη δυνατότητα να συμβάλλει με θετικό τρόπο στη διαμόρφωση και κοινωνικοποίηση των παιδιών. Η γυναίκα του μέλλοντος θα αγωνιστεί να βγει έξω από τον παραδοσιακό της μητρικό ρόλο για το μεγαλύτερο μέρος της ζωής της. Ο άντρας θα βρει γυναίκες να τον συναγωνίζονται σαν ίσος προς ίσο ή και να τον ξεπερνούν. Τα παιδιά θα πρέπει να αναπτύξουν ευελιξία και ανοχή σε άλλα στυλ ζωής. Οι βάσεις για μια υγιή προσαρμογή στις κοινωνικές αλλαγές, πρέπει να τοποθετηθούν στην παιδική ηλικία. Αν θέλουμε τα παιδιά να αποφύγουν τις συγκρούσεις στις κοινωνικές σχέσεις πρέπει να αρχίσουμε τώρα να ανακατασκευάζουμε τις εικόνες με τις οποίες θα μορφοποιήσουν τους εαυτούς τους. Όταν τα αγόρια θα μπορούν να εκφράσουν συναισθήματα τρυφερότητας και αδυναμίας χωρίς αμηχανία και τα κορίτσια να αποκαλύψουν τις επαγγελματικές τους φιλοδοξίες χωρίς ντροπή και ενοχές, τότε θα ξέρουμε ότι οι στόχοι έχουν πετύχει⁶⁹.

⁶⁷ Ε. Κανταρτζή, «Τα στερεότυπα για το ρόλο των δύο φύλων μέσα από τις εικόνες των αναγνωστικών», *Σύγχρονη Εκπαίδευση*, 1992, σελ. 56- 57

⁶⁸ Στο ίδιο, σελ. 60

⁶⁹ Ε. Κανταρτζή, *Η εικόνα της γυναίκας, διαχρονική έρευνα των αναγνωστικών βιβλίων του Δημοτικού Σχολείου*, εκδ. αδελφοί Κυριακίδη, Θεσσαλονίκη 1991, σελ 139- 140

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΤΡΙΤΟ

«ΤΑ ΕΓΧΕΙΡΙΔΙΑ ΙΣΤΟΡΙΑΣ ΤΗΣ ΓΕΝΙΑΣ ΤΟΥ '80»

Στο τρίτο κεφάλαιο παραθέτω παραγράφους από τα παλιά σχολικά εγχειρίδια ιστορίας που περιλαμβάνουν εθνικά/ εθνικιστικά και σεξιστικά στερεότυπα.

A' ΜΕΡΟΣ: ΤΑ ΕΘΝΙΚΑ ΚΑΙ ΕΘΝΙΚΙΣΤΙΚΑ ΣΤΕΡΕΟΤΥΠΑ

a) «Εθνικιστικές αναφορές που υπάρχουν στα κείμενα των βιβλίων ιστορίας»

Εγχειρίδιο τρίτης δημοτικού

Στο εγχειρίδιο της τρίτης δημοτικού υπάρχει η αίσθηση ότι ο κόσμος και ο πολιτισμός ανήκουν στην Ελλάδα και πιο συγκεκριμένα στην Αθήνα. Αυτό φαίνεται πολύ καθαρά στην παρακάτω παράγραφο.

«Αυτό είναι το δώρο μου», είπε στους κατοίκους της πόλης. «Ο καρπός του θα σας τρέφει, το λάδι του θα σας φωτίζει και το κλωνάρι του θα είναι το σύμβολο της ειρήνης. Αυτή η πόλη θα γίνει κέντρο των τεχνών και των επιστημών. Θα είναι το πνευματικό κέντρο όλου του κόσμου. Όλοι θα τη ζηλεύουν για τη δόξα της. Η φήμη της θα απλωθεί στα πέρατα του κόσμου».

Οι Αθηναίοι θεώρησαν το δώρο της Αθηνάς καλύτερο και χρησιμότερο και ανακήρυξαν τη θεά προστάτιδα της Αθήνας. **Πράγματι η Αθήνα δόξασε με τη φήμη της τους κατοίκους της μα και την Ελλάδα ολόκληρη.** Σελ. 110

Εγχειρίδιο τετάρτης δημοτικού

Στο μεγαλύτερο μέρος του εγχειριδίου της τετάρτης δημοτικού δίνεται έμφαση και υπερτονίζεται η αξία του ελληνικού πολιτισμού, της Ελλάδας καθώς και η υπερηφάνεια του να έχει κανείς την ελληνική καταγωγή.

Με τον καιρό τα πράγματα ησύχασαν. Οι μετακινήσεις πληθυσμών σταμάτησαν. Οι κάτοικοι άρχισαν χωρίς φόβο να καλλιεργούν τη γη. Οι σχέσεις τους έγιναν καλύτερες. Παλιοί και νέοι κάτοικοι λάτρεψαν τους ίδιους θεούς και ένιωσαν υπερήφανοι για την ελληνική καταγωγή τους. Δημιουργήθηκαν όμως πολλά κράτη,

που συχνά έρχονταν σε σύγκρουση μεταξύ τους. Σελ 10

Ο εξωραϊσμός του ελληνικού πολιτισμού σημειώνεται στα κείμενα του βιβλίου όπου οι Έλληνες συνετέλεσαν στη δημιουργία του πολιτισμού, αλλά και στην κυριαρχία και τη διάδοσή του στον υπόλοιπο κόσμο. Συνεπώς, ο ελληνικός εαυτός φαίνεται να είναι πολυτιμότερος και ανώτερος από τους άλλους.

Την ίδια εποχή, για πρώτη φορά στην ιστορία του κόσμου, άρχισαν οι Έλληνες να εξηγούν όσα συνέβαιναν στη φύση και στη ζωή με βάση τη λογική και όχι πια τους μύθους. Από τη στιγμή εκείνη γεννήθηκαν η φιλοσοφία και η επιστήμη, σημαντικά στηρίγματα του σημερινού πολιτισμού. Σελ. 33

*Για τρεις αιώνες (323-31 π.Χ.) στις περιοχές αυτές **κυριαρχεί ο ελληνικός πολιτισμός**, που, όπως ήταν φυσικό, δέχθηκε στοιχεία των πολιτισμών όλων των λαών, με τους οποίους ήρθε σε επαφή. Ο νέος αυτός πολιτισμός ονομάζεται ελληνιστικός και τα χρόνια αυτά ελληνιστικά. Σελ. 98*

Με τους πολέμους αυτούς οι Ρωμαίοι γνώρισαν τον ελληνικό πολιτισμό και επηρεάστηκαν από αυτόν. Με τις κατακτήσεις των Ρωμαίων στη Δύση, ο ελληνικός πολιτισμός διαδόθηκε και στις χώρες της δυτικής Ευρώπης. Σελ. 109

Εγχειρίδιο πέμπτης δημοτικού

Και σε αυτό το εγχειρίδιο συναντάμε την αρχαία Ελλάδα καθώς γίνεται μνεία στην υπεροχή της. Πιο συγκεκριμένα αναφέρεται η μεγάλη επιρροή που άσκησε η Ελλάδα στη ζωή των Ρωμαίων με τον πολιτισμό της και τις αρετές της.

Ο ελληνικός πολιτισμός είχε επηρεάσει τόσο πολύ τη ζωή των Ρωμαίων ώστε ακόμη και πολλοί μορφωμένοι Ρωμαίοι να παραδεχτούν την υπεροχή του..... Παράλληλα φρόντισαν να καλλιεργήσουν τη γλώσσα τους, τη λατινική, και να την κάνουν εφάμιλλη της ελληνικής. Σελ. 14

Οι Ρωμαίοι είχαν προγονικές αρετές παρόμοιες με αυτές των Σπαρτιατών: σεβασμό στους νόμους, πειθαρχεία γενναιότητα, λιτότητα, πρακτικό πνεύμα. Ήταν καλοί στρατιώτες και καλοί πολίτες. σελ. 17

Η Κωνσταντινούπολη από την άλλη μεριά θεωρείται μια πόλη αξεπέραστη και ασύγκριτη, συνεχίζοντας έτσι να υπερέχει ο εθνικός εαυτός έναντι των άλλων λαών. Η κοινή γλώσσα και θρησκεία, η ομοιογένεια δηλαδή είναι μια από τις αξίες που αποδίδει το βιβλίο στο εθνικό υποκείμενο. Η αξία της ομοιογένειας συμπληρώνει

την αξία της διατήρησης.

**Ω δοξασμένη έδρα του Μ. Κωνσταντίνου,
νεότερη Ρώμη,
τόσο ριζεπερνάς κάθε άλλη πόλη,
όσο τη γη ο έναστρος ουρανός.. Σελ. 38**

Tον 6^ο αιώνα, στα χρόνια του Ιουστινιανού, η Κωνσταντινούπολη ήταν ασύγκριτη σε πλούτο και ομορφιά. Σελ. 38

Σε προηγούμενα μαθήματα είδαμε ότι τους κατοίκους της Βιζαντινής αυτοκρατορίας, εκτός από τη χριστιανική θρησκεία, τους ένωνε η ελληνική γλώσσα. Σελ. 153

Το παράδειγμα της αγίας- Σοφίας δείχνει για ακόμα μια φορά την ανάγκη για την υπεροχή του εθνικού εαυτού.

Και σήμερα ακόμη, όταν επισκεπτόμαστε το θαυμαστό αυτό κτίσμα, νιώθουμε γιατί ο Ιουστινιανός μπροστά στην ομορφιά του αναφώνησε: «Σε νίκησα Σολομόντα». Σελ. 162

Εγχειρίδιο έκτης δημοτικού

Η έννοια της εθνικής και πολιτισμικής διατήρησης έχει κεντρική σημασία στα εγχειρίδια και συνδυάζεται με την αδιάσπαστη εθνική συνέχεια. Η εθνική ομάδα φαίνεται να υπάρχει διαχρονικά, να είναι ομοιογενής με τα πολιτισμικά χαρακτηριστικά και να έχει συνείδηση των εθνικών αυτών ιδιαιτεροτήτων και της απόλυτης ομοιογένειας. Η ελληνικότητα, με την έννοια της ταυτότητας και της συνείδησης, που είναι εθνική, θρησκευτική, γλωσσική και πολιτισμική περιγράφεται αναλλοίωτη εφόσον υπήρχε και καταφέρνει και διατηρείται. Η «αντοχή» του ελληνισμού που παρά τις τεράστιες δυσκολίες κατάφερε να διατηρήσει τα στοιχεία της εθνικής του υπόστασης περιγράφεται μεγάλη. Ο πληθυσμός εμφανίζεται ομοιογενής ελληνικός για όλη την περίοδο από την άλωση.

Επιπλέον, οι Οθωμανοί είναι αυτοί που κυρίως παρουσιάζονται να έχουν απειλήσει την πολιτισμική εθνική ιδιαιτερότητα και ομοιογένεια, καθώς η κυριαρχία τους έθεσε σε κίνδυνο τη φυσική και πολιτισμική ύπαρξη του ελληνισμού. Από τα εγχειρίδια αυτά στέλνεται το μήνυμα πως υπάρχει ανάγκη να αποκτήσουν οι μαθητές και οι μαθήτριες συνείδηση της συνέχειας και συνεπώς της αξίας του ελληνικού

πολιτισμού. Αυτή η αντίληψη σχετίζεται με την πεποίθηση ότι η χώρα μας και η ελληνικότητά μας βρίσκεται σε κίνδυνο.

Ο ελληνικός πολιτισμός περιγράφεται με θετικά χρώματα εφόσον κρατάει το νήμα της συνέχειας και με μελανά χρώματα όταν υπάρχει διακοπή αυτής της συνέχειας ή κίνδυνος απώλειάς της.

Ακόμα, στα εγχειρίδια παρουσιάζεται και η ορθόδοξία καθώς και η δράση του Πατριαρχείου στη διατήρηση του «ελληνισμού». Τη μεγάλη συμβολή της θρησκείας προβάλει η περιγραφή των «υποχρεωτικών» εξισλαμισμών.⁷⁰

Πιο συγκεκριμένα, η διαφύλαξη της ορθόδοξης πίστης καθώς και η ανεξαρτησία των Ελλήνων φαίνεται πως ήταν πολύ σημαντική υπόθεση για αυτούς. Η εκκλησία και η προσφορά της παρουσιάζεται ανεκτίμητη καθώς η πίστη και η διατήρηση της ελληνικής ταυτότητας παρουσιάζεται από το βιβλίο σαν αδιάσπαστη ενότητα.

Τα βασανιστήρια, οι κόποι και οι εξευτελισμοί των Ελλήνων από τους Τούρκους παρουσιάζονται διαρκώς στο μεγαλύτερο μέρος του βιβλίου με τα πιο μελανά χρώματα και τις πιο ηχηρές λέξεις κάτι που καταδεικνύει και τη μεγαλοστομία του βιβλίου. Τα στερεότυπα της μαύρης σκλαβιάς και ιδιαίτερα οι όροι παιδομάζωμα ή αλλιώς «φόρος αίματος» όπως χαρακτηριστικά λέει το βιβλίο και εξισλαμισμός δημιουργούν φόβο- μίσος και ενισχύουν τον εθνικό φανατισμό στα παιδιά.

Οι Έλληνες δε δέχτηκαν παθητικά τους κατακτητές. Αγωνίζονταν συνεχώς να υπερασπίσουν το δίκιο τους, και ιδιαίτερα να διαφυλάξουν την ορθόδοξη πίστη τους.
Σελ. 21

Πατριάρχης και κλήρος βρέθηκαν στο πλευρό του ταπεινωμένου ραγιά σ' όλη τη διάρκεια της σκλαβιάς και τον βοήθησαν να μην χάσει την πίστη του. Η προσφορά αυτή στάθηκε ανεκτίμητη, γιατί όποιος κρατούσε την πίστη του, κρατούσε και την ελληνική του ταυτότητα. Σελ. 27

Οι Τούρκοι, γενικά, θεωρούσαν τους ραγιάδες κατώτερους. Τους ανάγκαζαν να ντύνονται φτωχικά, να κατοικούν σε μικρά σπίτια και σε φτωχογειτονιές, να εκτελούν αγγαρείες, να παραμερίζουν στο δρόμο και να σκύβουν, όταν περνούσαν Τούρκοι. Κι ακόμη τους ταπείνωναν και τους

⁷⁰ Α. Φραγκουδάκη και Θ. Δραγώνα, «τι είναι η πατρίδα μας;» Εθνοκεντρισμός στην εκπαίδευση, εκδ. Αλεξάνδρεια, Αθήνα 1997, σελ. 351

εξεντέλιζαν, τους αδικούσαν και πολλές φορές τους περνούσαν από φοβερά βασανιστήρια.

Ιδιαίτερα οδυνηρός ήταν για τους Έλληνες ο «φόρος αίματος», το παιδομάζωμα. Οι νέοι που στρατολογούνταν με το παιδομάζωμα προορίζονταν για τα τάγματα των γενιτσάρων, για ακόλουθοι του σουλτάνου ή για αξιωματούχοι. Εκπαιδεύονταν έτσι, ώστε να γίνουν φανατικοί μουσουλμάνοι και να ζεχάσουν ολωσδιόλου την οικογένειά τους, την πατρίδα τους, τη θρησκεία τους.

Μια φοβερή δοκιμασία για τους χριστιανούς ήταν ο εξισλαμισμός. Οι Τούρκοι ανάγκαζαν συχνά τους χριστιανούς να ασπαστούν τη μουσουλμανική θρησκεία. Δεν είναι λίγοι εκείνοι που προτίμησαν μαρτυρικό θάνατο παρά να αλλάξουν την πίστη τους. Πολλούς απ' αυτούς τους νεομάρτυρες η εκκλησία τους τιμά ως αγίους. Ωστόσο, αρκετοί απ' αυτούς, που υποχρεώθηκαν να ασπαστούν τον ισλαμισμό, εξωτερικά έκαναν πως είναι μουσουλμάνοι, κρυφά όμως παρέμεναν χριστιανοί ήταν οι λεγόμενοι κρυπτοχριστιανοί. Σελ. 31

Έτσι ναυάγησε η προσπάθεια των Βουλγάρων να αλλοιώσουν την εθνική συνείδηση των κατοίκων της Μακεδονίας, που απελευθερώθηκε από τον ελληνικό στρατό στους Βαλκανικούς πολέμους (1912-1913). Σελ. 192

Η ομοψυχία, ο ενθουσιασμός, η αποφασιστικότητα και η γενναιότητα του ελληνικού λαού, σε συνδυασμό με τις ικανότητες των ηγετών του (Βενιζέλου - Κωνσταντίνου) είχαν φέρει θαυμαστά αποτελέσματα. Σελ. 195

Σ' όλη τη χώρα επικρατούσε ομοψυχία και διάθεση για δημιουργία.... Ενισχύθηκε η άμυνα της χώρας και ιδιαίτερα των νησιών του ανατολικού Αιγαίου για την αντιμετώπιση του τουρκικού κινδύνου. Σελ 263

Οι Έλληνες δημιούργησαν το γνωστό σε όλο τον κόσμο ελληνικό πολιτισμό.... Η χώρα γνώρισε επιδρομές, λεηλασίες, καταστροφές, σφαγές, σκλαβιά και ξενική κατοχή από πολνάριθμους επιδρομείς.

Όμως, εναντίον όλων αυτών οι Έλληνες αγωνίστηκαν σθεναρά σ' όλη τη μακραίωνη ιστορία τους. Έτσι, ο ελληνισμός, μέσα σε όλες αυτές τις περιπέτειες, μπόρεσε να κρατήσει τη συνείδηση, τη γλώσσα, τα ήθη και έθιμα του.

Στις σελίδες του βιβλίου παρουσιάζεται η προκατάληψη καθώς και η αντίληψη ότι πάντα εμφωλεύει ο κίνδυνος του κατακτητή. Ένα στερεότυπο το οποίο διαιωνίζεται από εποχή σε εποχή.

Οι γάμοι, οι γεννήσεις και οι βαπτίσεις με τις ετοιμασίες και τις ευχές χάριζαν ωραίες στιγμές στους συγγενείς και φίλους. Πάντα όμως βάραινε η σκιά του

κατακτητή. Λένε πως, όταν γεννήθηκε ο Θεόδωρος Κολοκοτρώνης, ο παππούς του είπε: ακόμα ένας δούλος. Σελ. 47

Ακόμη, στο βιβλίο αναφέρεται η έξοδος του Μεσολογγίου σαν θυσία και σαν ένα φοβερό γεγονός που κέρδισε τις εντυπώσεις και το θαυμασμό ολόκληρης της Ευρώπης χωρίς όμως να αναφέρονται οι πραγματικές συνθήκες που επικράτησαν κατά τη διάρκειά της.

Η θυσία του κέρδισε το θαυμασμό όλων των λαών της Ευρώπης. Σελ. 150

Χαρακτηριστική, επίσης, είναι η γλώσσα και οι χαρακτηρισμοί που χρησιμοποιούνται στις αναφορές που γίνονται στην Ελλάδα. Η Ελλάδα παρουσιάζεται σαν μητέρα και εμείς είμαστε τα παιδιά της, σαν ιερή, χιλιάκριβη, πολυαγαπημένη και με πολλούς άλλους χαρακτηρισμούς. Οι Έλληνες παρουσιάζονται να προτιμούν το θάνατο από τη σκλαβιά ενώ ταυτόχρονα δίνουν παραδείγματα αυτοθυσίας. Υπάρχουν ακόμα και εκφράσεις οι οποίες διαμηνύουν το μεγάλο μίσος και ανταγωνιστικότητα που νιώθουν οι Έλληνες για τους Τούρκους. Τέλος, τα κατορθώματα των Ελλήνων θεωρούνται και περιγράφονται τουλάχιστον ως κορυφαία.

Αυτοί ήταν μορφωμένοι άνθρωποι και είχαν φλογερή αγάπη για την πατρίδα.

Σελ. 55

Ήταν πάντα έτοιμοι να δώσουν τη ζωή τους για τη λευτεριά και την τιμή τους. Σελ. 67

Όταν οι Σουλιώτισσες κατάλαβαν πως κινδύνευαν να πέσουν στα χέρια του εχθρού, ανέβηκαν με τα παιδιά τους στην κορυφή του Ζαλόγγου. Εκεί, αφού τα φίλησαν για στερνή φορά, τα 'ριξαν στον γκρεμό. Μετά οι ίδιες πιάστηκαν σε χορό τραγουδώντας. Σε κάθε γύρο η πρώτη που έσερνε το χορό, πηδούσε στο γκρεμό, ώσπου δεν έμεινε καμιά. Από τους υπόλοιπους Σουλιώτες λίγοι μόνο κατάφεραν να σωθούν και να φτάσουν στην Κέρκυρα. Σελ. 71

Έδωσαν έτσι ένα υψηλό παράδειγμα αυτοθυσίας. Σελ. 143

Ο λαός, όμως, δεν έσκυψε το κεφάλι. σελ. 241

β) «Εθνικιστικές αναφορές που υπάρχουν στις επιλεγμένες πηγές των βιβλίων ιστορίας»

Εγχειρίδιο τρίτης δημοτικού

Η φιλοπατρία και η άριστη στρατιωτική τακτική παρουσιάζονται σαν να είναι τα δύο εκείνα στοιχεία που πρέπει να χαρακτηρίζουν τους Έλληνες. Η υπεράσπιση και η αγάπη για την πατρίδα ξεπερνάει κάθε λογική, κάθε προφητεία ακόμη και τον ίδιο το φόβο του θανάτου. Τα μηνύματα που στέλνονται στον αναγνώστη είναι μηνύματα υπεροχής και μοναδικής φιλοπατρίας.

Τότε ο Πολυδάμας, που είχε μαντικές ικανότητες, είπε στον Έκτορα: «Αυτό είναι κακός οιωνός (σημάδι) για το στρατό μας». Κι ο γενναίος Έκτορας του απάντησε με οργή: «Ένας οιωνός είναι άριστος, το να υπερασπίζεται κανείς την πατρίδα του». Δηλαδή, όταν η πατρίδα κινδυνεύει, δεν πρέπει να κοιτάμε τις προφητείες, αλλά να αγωνιζόμαστε με κάθε τρόπο. Από τότε η απάντηση του Έκτορα έγινε περίφημη και συμβολίζει τη μεγάλη αγάπη για την πατρίδα: «Εις οιωνός άριστος, αμύνεστε περί πατρίς ». σελ 176

Ταυτόχρονα, έχουμε και ένα παράδειγμα εθνικής ομοιογένειας που ξεκινάει από τα αρχαία χρόνια.

Έχουν και μια παράξενη συνήθεια στην Κρήτη που δεν την βρίσκουμε πουθενά άλλον. Το όνομά τους το παίρνουν από τη μητέρα τους και όχι από τον πατέρα. Κι όταν ρωτήσετε κάποιον ποιος είναι, εκείνος θα αραδιάσει τη γενιά του ανεβαίνοντας από μητέρα σε γιαγιά. Και αν μια γυναίκα από ελεύθερη γενιά κάμει νοικοκυριό με δούλο, τα παιδιά τους θεωρούνται ότι είναι από καλό σόι. Αν όμως ένας πολίτης, έστω και αν είναι από τους πρώτους, έχει γυναίκα ζένη, τα παιδιά τους δεν τα λογαριάζουν καθόλου. Σελ 45

Εγχειρίδιο τετάρτης δημοτικού

Η αγάπη για την πατρίδα που πρέπει να έχουν οι Έλληνες καταδεικνύεται μέσα από τα λόγια του Οδυσσέα που αποτελεί ηρωική φιογγωμάτια για τα παιδιά, άρα και ένα πρότυπο.

«Είμαι ο Οδυσσέας, ο γιος του Λαέρτη, που η δόξα μου έχει φτάσει στον ουρανό. Και κατοικώ στην Ιθάκη, που έχει ένα βουνό καταδασμένο, το Νήριτο. Είναι γεμάτη βράχια, αλλά ζακουνστή μητέρα παλικαριών. Κι όσο για μένα, δεν μπορώ να δω

τίποτα πιο γλυκό απ' τη δική μου πατρίδα...» σελ. 21

Επιπλέον, γίνεται και ο διαχωρισμός των Ελλήνων από όλους τους υπόλοιπους λαούς τοποθετώντας τους δεύτερους στη θέση των βαρβάρων δημιουργώντας έτσι μια εικόνα του εθνικού μας εαυτού πολύ καλύτερη και ανώτερη από την εικόνα των «άλλων». Οι Έλληνες παρουσιάζονται να αποκτούν ενότητα μεταξύ τους καθώς τους συνδέουν ισχυροί δεσμοί όπως η κοινή θρησκεία και γλώσσα.

Στη νέα τους πατρίδα, που βρισκόταν μακριά από τη μητρόπολη, έπρεπε να στηρίζονται στις δικές τους δυνάμεις. Για να επιβιώσουν σ' αυτούς τους ξένους και πολλές φορές εχθρικούς τόπους, χρειάστηκε να αναπτύξουν μεταξύ τους ισχυρούς δεσμούς αλληλοβοήθειας και συμπαράστασης. Ιδρυσαν ναούς για να τιμούν τους θεούς τους, ανέπτυξαν το εμπόριο, τα γράμματα και τις τέχνες.

Ένιωσαν υπερήφανοι για την καταγωγή και την πατρίδα τους. Κατάλαβαν ότι όλοι μαζί ανήκουν σ' ένα έθνος με κοινή γλώσσα και θρησκεία, κοινές παραδόσεις και καταγωγή. Ήταν Έλληνες! Καθιερώθηκε έτσι για πρώτη φορά αυτή η ονομασία που τους ξεχώριζε από τους βάρβαρους (όσους δε μιλούσαν Ελληνικά). Σελ. 24

Πόλεις κυριεύτηκαν και ερημώθηκαν, άλλες από βαρβάρους, άλλες από τους ίδιους τους Έλληνες. Πολλοί εξορίστηκαν, άλλοι φονεύτηκαν. Σελ. 75

Η Ελλάδα για ακόμα μια φορά παρουσιάζεται ως το μοναδικό κέντρο πολιτισμού που δίνει τα φώτα στο απολίτιστο Λάτιο και 'εκπολιτίζει' τους Ρωμαίους. Ο ελληνικός πολιτισμός φαίνεται να έχει τόσο μεγάλη δύναμη που κατακτάει ακόμα και τους νικητές.

*Ο Ρωμαίος ποιητής Οράτιος έγραψε: «**Η Ελλάδα, κατακτημένη με τα όπλα, νίκησε τον κατακτητή κι έφερε τις τέχνες στο απολίτιστο Λάτιο**»...*

Οι Ρωμαίοι, παρόλο που νίκησαν τους Έλληνες, τελικά νικήθηκαν από τον ελληνικό πολιτισμό. Δημιουργήθηκε έτσι ο ελληνορωμαϊκός πολιτισμός από την πολύχρονη αλληλεπίδραση των δύο λαών. Αυτός ο πολιτισμός αποτέλεσε τη βάση του σημερινού πολιτισμού. Σελ. 117

Αίσθηση κάνει ακόμα η εικόνα της Αθήνας αφού περιγράφεται σαν μια πόλη η οποία υπήρξε η μεγαλύτερη δύναμη και προστάτιδα όλων των Ελλήνων. Με αυτόν τον τρόπο αυξάνεται ακόμα πιο πολύ το γόητρο του εθνικού εαυτού.

Δηλαδή: Οι Αθηναίοι, υπερασπίζοντας στο Μαραθώνα όλους τους Έλληνες, ταπείνωσαν τη δύναμη των χρυσοστολισμένων Περσών. Σελ. 53

Εγχειρίδιο πέμπτης δημοτικού

Από την παρουσίαση των κατοίκων του Βυζαντίου ως πρώτυπο πολιτισμένου λαού φανερώνει τη μοναδικότητά τους σε σχέση με τους άλλους λαούς.

Οι Άβαροι, λαός συγγενικός με τους Ούννους, είχαν έρθει από την Ασία και ίδρυσαν μεγάλο κράτος στα βόρεια του Δούναβη. Τον 6^ο μ.Χ. αιώνα έστειλαν αντιπροσώπους τους στην Κωνσταντινούπολη για να συζητήσουν με τους Βυζαντινούς. Η εμφάνισή τους προξένησε μεγάλη εντύπωση και όλοι έτρεχαν να τους δουν, «γιατί ποτέ ως τότε δεν είχαν δει τέτοιο έθνος» σελ. 72

Μεταξύ των κατοίκων της Κωνσταντινούπολης υπάρχει μια αδιάσπαστη ενότητα που προκύπτει από την ενιαία θρησκεία και την ελληνική γλώσσα. Η εθνική-θρησκευτική αυτή ενότητα είναι τόσο σημαντική ώστε παραβλέπεται η σκληρότητα του Βουλγαροκτόνου προς τους Βούλγαρους (ο οποίος παρουσιάζεται να έχει την προστασία του Χριστού) ενώ ο εκχριστιανισμός θεωρείται πολιτισμός. Επιπλέον οι πολίτες της αυτοκρατορίας θεωρούν ότι οι αυτοκράτορες ευλογούνται από το Χριστό και τους τιμούν ανάλογα.

EIKONA: μικρογραφία που εικονίζει τον αυτοκράτορα Βασίλειο Β' το Βουλγαροκτόνο. Πάνω ο Χριστός προστατεύει τον αυτοκράτορα. Ένας άγγελος κρατάει το στέμμα και ο άλλος το κοντάρι του. Στα πόδια του είναι ξαπλωμένοι διάφοροι αξιωματούχοι. Η εικόνα συμβολίζει την τελική υποταγή των Βουλγάρων στο Βασίλειο Β'.

σελ. 85

«...Μερικές από τις «ομιλίες» του Ιωάννη του Χρυσοστόμου, που ονομάστηκαν στη Βουλγαρία «χρυσός ποταμός», μετέφρασε ο ίδιος ο Συνμεών. Στις μέρες του Συνμεών, η Βουλγαρία κατέλαβε μια θέση ανάμεσα στις πολιτισμένες δυνάμεις της γης. Σελ. 86

EIKONA: Ο Αυτοκράτορα Αλέξιος Α' ευλογείται από το Χριστό.

σελ.146

Η άλωση της Κωνσταντινούπολης θεωρείται πως είναι μια πολύ θλιβερή σελίδα της ιστορίας για όλη την οικουμένη καθώς ήταν η μεγαλύτερη δύναμη και ο εθνικός εαυτός που υπερείχε όλων των άλλων. Το εγχειρίδιο παραθέτει και δύο πηγές (τραγούδι του λαού για την άλωση της Πόλης και το θρύλο του μαρμαρωμένου βασιλιά) με έντονα εθνικιστικά στοιχεία τα οποία τα συναντάμε μέχρι σήμερα και αυτά είναι ότι με τα χρόνια η Πόλη θα ξαναγίνει δικιά μας και ότι ο βασιλιάς θα ξεμαρμαρώσει και θα εκδικηθεί τους Τούρκους. Η επιλογή του δημοτικού τραγουδιού και των θρύλων ενισχύει την εθνική συνείδηση καθώς προκαλεί τα συναισθήματα και δημιουργεί έντονο πατριωτισμό. Αυτοί οι θρύλοι δημιουργήθηκαν την εποχή εκείνη για την εξασφάλιση της εθνικής συνοχής λόγω της άλωσης, αυτό όμως δεν εξηγείται στο βιβλίο με αποτέλεσμα να χρησιμοποιούνται κάποιες φορές σκόπιμα από διάφορους για την τόνωση του φανατισμού.

«εσείς βουνά θρηνήσετε και πέτρες ραγισθείτε

και ποταμοί φυράσετε και βρύσες ξερανθείτε,

γιατί εχάθη το κλειδί όλης της οικουμένης

το μάτι της Ανατολής και της Χριστιανοσύνης» Δημοτικό σελ. 107

Σημαίνει ο Θεός, σημαίνει η γη, σημαίνουν τα επουράνια,

σημαίνει κι η Αγια Σοφιά, το μέγα μοναστήρι,

με τετρακόσια σήμαντρα και εξηνταδύο καμπάνες,

κάθε καμπάνα και παπάς, κάθε παπάς και διάκος.

Ψάλλει ζερβά ο βασιλιάς, δεξιά ο πατριάρχης,

κι απ' την πολλή την ψαλμουδιά εσειόντανε οι κολόνες.

Να μπούνε στο χερουβικό και να βγει ο βασιλέας,

φωνή τους ήρθε εξ ουρανού κι απ' αρχαγγέλου στόμα:

«Πάψετε το χερουβικό κι ας χαμηλώσουν τ' ἀγια,

παπάδες πάρτε τα ιερά κι εσείς κεριά σβηστείτε,

γιατί είναι θέλημα Θεού η Πόλη να τουρκέψει.

Μόν' στείλτε λόγο στη Φραγκιά, να 'ρθούν τρία καράβια,

το 'να να πάρει το Σταυρό, και τ' άλλο το Βαγγέλιο,

το τρίτο, το καλύτερο, την Άγια Τράπεζά μας.

Η Δέσποινα ταράχτηκε και δάκρυσαν οι εικόνες.

«Σώπασε κυρα Δέσποινα, και μη πολυδακρύζεις.

Πάλι με χρόνους με καιρούς, πάλι δικιά μας είναι». Σελ. 143

Οταν ήλθε η ώρα η Πόλη να τουρκέψει και μπήκαν μέσα οι Τούρκοι, έτρεξε ο βασιλιάς μας καβάλα στ' άλογό του να τους εμποδίσει. Ήταν πλήθος αρίφνητο η Τουρκιά, χιλιάδες τον έβαλαν στη μέση κι εκείνος χτυπούσε κι έκοβε με το σπαθί του. Τότε σκοτώθη τ' άλογό του κι έπεσε κι αυτός. Κι εκεί που ένας Αράπης σήκωσε το σπαθί να χτυπήσει το βασιλιά, ήρθε άγγελος Κυρίου και τον άρπαξε και τον πήγε σε μια σπηλιά βαθιά στη γη κάτω, κοντά στη Χρυσόπορτα. Εκεί μένει μαρμαρωμένος ο βασιλιάς και καρτερεί την ώρα να 'ρθει πάλι ο άγγελος να τον σηκώσει.

Οι Τούρκοι το ξέρουν καλά αυτό, μα δεν μπορούν να βρουν τη σπηλιά που είναι ο βασιλιάς γι' αυτό έχτισαν την πόρτα που ξέρουν **πως απ' αυτήν θα μπει ο βασιλιάς να τους πάρει πίσω την Πόλη**. Μα όταν είναι θέλημα Θεού, θα κατέβει ο άγγελος στη σπηλιά και θα τον ξεμαρμαρώσει και θα του δώσει στο χέρι το σπαθί που είχε στη μάχη. Και θα σηκωθεί ο βασιλιάς και θα μπει στην Πόλη από τη Χρυσόπορτα και, **κυνηγώντας με τα φουσάτα του τους Τούρκους, θα τους διώξει ως την Κόκκινη Μηλιά**. Και θα γίνει μεγάλος σκοτωμός, που θα κολυμπήσει το μοσκάρι στο αίμα.

Εγχειρίδιο έκτης δημοτικού

Στο εγχειρίδιο της ΣΤ δημοτικού, ο εθνοκεντρισμός είναι επίσης πολύ έντονος. Το βιβλίο αφηγείται την ιστορία της Ελλάδας από την άλωση της Κωνσταντινούπολης μέχρι την εποχή μας. Και σε αυτό το βιβλίο υπάρχει η αδιάσπαστη συνέχεια της ελληνικής ιστορίας από την αρχαιότητα ενώ και εδώ διαμορφώνεται το μήνυμα της υπεροχής του αρχαίου ελληνικού πολιτισμού. Η τάση έντονης υπογράμμισης των γεγονότων και φαινομένων που δείχνουν τον πολιτισμό και την παιδεία του ελληνισμού οδηγούν μερικές φορές σε διατυπώσεις που αποδίδουν στους Έλληνες σημασία και εμβέλεια σχεδόν υπερβολική.⁷¹

Αξίωμα όλων των Ελλήνων είναι «Μάχουν υπέρ πίστεως και πατρίδος». Αυτό το αξίωμα τηρείται με ευλάβεια στη Μάνη. Οι γυναίκες της Μάνης συναγωνίζονται επάξια τις αρχαίες Σπαρτιάτισσες. Δεν ξέρουν τι θα πει φιλαρέσκεια ή οκνηρία. Στον καιρό της ειρήνης ασχολούνται με τα οικιακά. Σελ. 50

Ημείς φαινόμενοι άξιοι της προπατορικής αρετής Σελ. 95

Και σας ορκίζομαι πως κανένα άλλο αξίωμα δε θέλω από κείνο που είχανε οι πρόγονοί μας, κι εσείς οι ίδιοι έχετε. Εμάς, αδέρφια, δε μας απόμεινε τίποτα να μοιράσουμε: ανάμεσά μας. Το μόνο κοινό που έχουμε είναι η τιμή και η δόξα. Να ο εχθρός, μας περιμένει! Στον πόλεμο οπού θ' ανοίξουμε μαζί του θα δοξαστεί και θα τιμηθεί εκείνος από μας, που θα σταθεί αληθινό παλικάρι. Σελ. 120

Η γυναίκα του εζύμωνε... Τόσον τρομάξαμε τους Τούρκους, οπού άκονγαν Έλληνα και έφευγαν χίλια μίλια μακρά. Σελ. 121

«...δοκίμαζα μια μυστική ανατριχίλα χαράς με την ιδέα πως σε λίγες μέρες θα πατούσα ίσως στα ερείπια της Σπάρτης και το έδαφος όπου πέθανε ο Λεωνίδας. Αθήνα! Αθήνα! Μητέρα των τεχνών! Αφήσαμε την πατρίδα μάς, για να πολεμήσουμε με το σπαθί για τον πιο ευγενικό σκοπό».... Το όνομα της Ελλάδας γεμίζει το νον και την καρδιά με τα ευγενέστερα αισθήματα». Σελ. 131

Και μ' ανοιχτό το βλέμμα, έκπληκτο, αναμετρά τα ψηλά κορμιά των παλικαριών, τα πλατιά τους στέρνα, τα μπράτσα τους τα δυνατά, τις ωραίες μορφές τους, τα περήφανα μέτωπά τους... σελ. 145

⁷¹ Α. Φραγκουδάκη και Θ. Δραγώνα, «τι είναι η πατρίδα μας;» Εθνοκεντρισμός στην εκπαίδευση, εκδ. Αλεξάνδρεια, Αθήνα 1997, σελ. 351

Η θα γίνει μια γενναία στην Ελλάδα αμοιβή, ή σας παίρνουμε τα φώτα κι' απομένετε στραβοί. Σελ. 184

Οι δημιουργοί πήραν, βέβαια, πολλά από την Ευρώπη, στηρίχθηκαν όμως περισσότερο στην ίδια την ιστορία της Ελλάδας, την παράδοση και τον πολιτισμό του λαού της. Σελ. 199

- **Όρθιοι, και ενός λεπτού σιγή, δια να τιμήσωμεν την δόξαν της αρχαίας Ελλάδος...**

- **Όλα αυτά ήταν ελληνικά!** Σελ. 215

Οι Έλληνες παρουσιάζονται συστηματικά σαν ήρωες και ως ένας λαός με έντονη υπερηφάνεια που προτιμά να πεθάνει παρά να υποδουλωθεί στους 'βαρβάρους'. Ακόμη, το ποίημα του Ρίτσου για τη Ρωμιοσύνη προσπαθεί να τονίσει τη μοναδικότητα και την υπεροχή του Ελληνικού λαού καθώς την παρομοιάζει με θεριό. Στο μάθημα του βιβλίου για το πέρασμα του ελληνισμού στους αιώνες παρουσιάζεται μια εικόνα των Ελλήνων και των μεταναστών να προσπαθούν να διατηρήσουν την ελληνική γλώσσα, την ορθόδοξη θρησκεία, τα ήθη, τα έθιμα, την αγάπη για την Ελλάδα και να αγωνίζονται για τα συμφέροντά της κάτι το οποίο αντιστοιχεί σε υπερβολή και δεν είναι πάντοτε αλήθεια. Σκοπό έχει βέβαια να τονίσει το φρόνιμα των παιδιών και να τους περάσει το μήνυμα ότι η Ελλάδα είναι κοινό σημείο αναφοράς για όλους τους Έλληνες.

Μολαταύτα δεν δείλιασαν καθόλου οι ήρωες που απέμειναν, αλλά υποχωρώντας με αργό βήμα προς τα πίσω, φώναζαν: «Εύκολα οι Έλληνες δεν παραδίδονται» Σελ. 95

«Παιδιά, μη φοβηθείτε, σταθείτε' αντρειά σαν Έλληνες και σα Γραικοί σταθείτε».... Εγώ Γραικός γεννήθηκα, Γραικός θε ν' αποθάνω. Σελ. 109

Οτι η τύχη μας έχει τους Έλληνες, πάντοτε ολίγους. Οτι αρχή και τέλος, παλαιόθεν και ως τώρα, όλα τα θερία πολεμούν να μας φάνε και δεν μπορούνε τρώνε από μας και μένει και μαγιά. Και οι ολίγοι αποφασίζουν να πεθάνουν κι όταν κάνουν αυτήνη την απόφασιν, λίγες φορές χάνουν και πολλές κερδαίνουν. Σελ. 147

Τη Ρωμιοσύνη μην την κλαις, - εκεί που πάει να σκύψει με το σουγιά στο κόκαλο, με το λουρί στο σβέρκο,

Νάτη, πετιέται αποξαρχής κι αντριεύει και θεριεύει και καμακώνει το θεριό με το καμάκι του ήλιου. Σελ. 257

Σηκώθηκαν τα γερμένα κεφάλια, οι γυναίκες άνοιξαν τον κόρφο τους κι έδωσαν

βυζί στα μωρά, κι άλλες έσκυψαν, έριξαν προσανάμματα στις φωτιές κι έστησαν απάνω τα τσουκάλια.... Τρεις μήνες οδοιπορούμε, έλιωσαν τα παιδιά κι οι γυναίκες, κι οι άντρες ντρέπονται πια να ζητιανεύουν.... Ποια 'ναι αυτή η όμορφη βασιλοπούλα, παιδιά μου; Είναι η ψυχή της ρωμιοσύνης, η ψυχή μας! Σελ. 269

Εκδίδονταν εφημερίδες και περιοδικά και διατηρούν σχολεία, στα οποία τα παιδιά μαθαίνουν τη γλώσσα και την ιστορία των προγόνων τους. Συνδετικό κρίκο ανάμεσά τους αποτελεί η εκκλησία... Η νέα γενιά των μεταναστών κρατάει τις συνήθειες της φυλής, αγαπά την Ελλάδα και αγωνίζεται για τα συμφέροντά της. Σελ. 276

Τούτην την πατρίδα την έχομεν όλοι μαζί, και σοφοί κι αμαθείς και πλούσιοι και φτωχοί και πολιτικοί και στρατιωτικοί και οι πλέον μικρότεροι άνθρωποι όσοι αγωνιστήκαμεν, αναλόγως ο καθείς, έχομεν να ζήσομεν εδώ. Το λοιπόν δουλέψαμεν όλοι μαζί, να την φυλάμε κι όλοι μαζί και να μη λέγει ούτε ο δυνατός «εγώ», ούτε ο αδύνατος. Ξέρετε πότε να λέγει ο καθείς «εγώ»; Όταν αγωνιστεί μόνος του και φκειάσει ή χαλάσει, να λέγει «εγώ» όταν όμως αγωνίζονται πολλοί και φκειάνουν, τότε να λένε «εμείς». Είμαστε εις το «εμείς» και όχι εις το «εγώ». Και εις το εξής να μάθομεν γνώση, αν θέλομεν να φκειάσομεν χωριό, να ζήσομεν όλοι μαζί. Σελ. 277

Για τους εθνικούς άλλους εκτός από την αρνητική περιγραφή τους για τα «δεινά» που προκάλεσαν στον ελληνισμό έχουμε και την υποτίμησή τους και αυτή η υποτίμηση είναι ρητή σε αυτό το εγχειρίδιο. Στη διατύπωση του βιβλίου υπάρχουν οι φορτισμένοι όροι. Από την παρακάτω πηγή διεγείρεται το συναίσθημα των μαθητών και προκαλείται έντονη συναισθηματική φόρτιση καθώς και καλλιέργεια του μίσους απέναντι στους Τούρκους.

Επρεπε να αισθάνεται μεγαλύτερη ασφάλεια μπροστά στις ανθαιρεσίες του δυνάστη. Μπορούσε, με τη μεσολάβηση των προεστών του, κάτι να περισώσει για τον εαντό του από τον καθημερινό μόχθο της δουλειάς του, να υποστεί λιγότερες ταπεινώσεις, να εκφράσει πιο ελεύθερα τη θρησκευτική του πίστη, να φτιάξει σχολεία, που θα του άνοιγαν το δρόμο της πολιτικής του αναγέννησης, τέλος να προετοιμαστεί για να κατακτήσει και πάλι την ελευθερία του. Σελ. 38

Το ελληνικό έθνος συνήθως παρουσιάζεται να έχει την πρώτη θέση στην ανθρωπότητα κάτι που όπως φαίνεται από το βιβλίο μας το χρωστάει επειδή οι Έλληνες δημιούργησαν τον πολιτισμό και ‘εκπολίτισαν’ όλους τους υπόλοιπους. Τονίζεται επίσης η υπεροχή του ελληνικού έθνους αφού παρουσιάζονται πολλοί αντρείοι και δίνουν μαθήματα ηρωισμού και στους υπόλοιπους λαούς.

«Ποτέ ένα μεγάλο έθνος δεν μπορεί να αρκεστεί σε δεύτερο ρόλο στην ανθρωπότητα. Απαιτεί απεριόριστα και αποκλειστικά να έχει την πρώτη θέση.... διάδοση των αρχών του πολιτισμού σε περιοχές μακρινές, που ήταν χθες βάρβαρες.» σελ. 211

Tι έγιναν τώρα τόσες μηχανές, τόσα φτερά, τόσες παράτες; τι έγιναν τόσα μεγαλεία; χάθηκαν σαν καπνός μπροστά στους Έλληνες φαντάρους...

Σήμερα είχαν μάθει οι Αλβανοί τι αξίζουν οι Έλληνες... σελ. 246

Η πατρίδα παρουσιάζεται σαν ιερή, χιλιάκριβη, αγαπημένη και μητέρα για τους Έλληνες και ο θάνατος για την πατρίδα είναι το γλυκύτερο χάρισμα. Για ακόμα μια φορά η εικόνα των Ελλήνων είναι εκείνη του ελεύθερου λαού που δεν μπορεί να υποδουλωθεί και προτιμάει να πεθάνει.. τέλος, φαίνεται να καλλιεργείται ο ανταγωνισμός και το μίσος απέναντι στους Τούρκους.

«Τέλος πάντων ορκίζομαι εις σε, ω iερά Πατρίς! Σελ. 88

Σε βεβαιώνω ότι θα θυσίαζα πρόθυμα όχι μόνο την περιουσία αλλά και τη ζωή μουν. Σελ. 90

Αίσχος και ανεξίτηλη ντροπή θα είναι για σένα, εάν μείνεις αδιάφορος σ' αυτήν τη ευκαιρία. Εμπρός λοιπόν, αγαπημένο μου παιδί, δείξε πως είσαι Μακεδόνας...»... Ο θάνατος για την πατρίδα είναι το γλυκύτερο χάρισμα. Ας γίνει ό,τι μου κλώθει η μοίρα μουν. Αν πεθάνω, μη λυπάσαι, αδελφέ μουν! Για την πατρίδα πεθαίνω ευχαρίστως. σελ. 102

Οι γυναίκες της Νάουσας, για να αποφύγουν τη σκλαβιά, και την ατίμωση, προτίμησαν να πέσουν στον καταρράκτη του Αραπίτσα και να πνιγούν. Σελ. 115

Εγώ άπαξ ωρκίσθην να χύσω το αίμα μουν εις την ανάγκην της πατρίδος και αντή είναι η ώρα. Σελ. 146

ΚΑΡΑΪΣΚΑΚΗΣ: Μαζί σας οι Ρωμιοί ψωμί να ματαφάνε δε γίνεται! Σελ. 156

Εκεί κατέφυγαν και πολλά γυναικόπαιδα και γέροντες για να βρουν προστασία... Οι πολιορκημένοι, για να μην πέσουν στα χέρια των Τούρκων, έβαλαν φωτιά και ανατίναξαν την πυριτιδαποθήκη. Σελ. 179

Τα πήραμε τα Γιάννενα. Τα πήραμε με τη λόγχη προς δόξα του ελληνικού στρατού. Σελ. 197

*Ω γνήσια της Ελλάδος
τέκνα, ψυχαί, που επέσατε
εις τον αγώνα ανδρείως,*

*τάγμα εκλεκτών ηρώων,
καύχημα νέον
Αλλ' αν τις απεθάνει
δια την πατρίδα, η μόρτος
είναι φύλλον ατίμητον,
και καλά τα κλαδιά
της κυπαρίσσουν. Σελ. 200*

*Πατρίδα μου χιλιάκριβη, πατρίδα αγαπημένη, ποτέ μας δεν κρυφτήκαμε,
μα έτσι ήθελε ο καιρός. Ανάποδα κι αντίλαχα μας τα 'φερε όλα η Μοίρα να σε
καταπατήσει ο μισητός εχθρός. Σελ. 210*

- *Ελλάδα! Ελλάδα μας! Μητέρα μας! Σελ. 225*

*Ωστε η Ελλάδα από τα 1926 να μπορεί να ανταγωνίζεται με επιτυχία σ'
αντό το πεδίο τις χώρες της Ανατολής και προ πάντων την Τουρκία. Σελ. 231*

*Μήνυμα απλό σας στέλνω από το στόμα της αιώνιας Μάνας που τη λέμε
Ελλάδα... Μήνυμα απλό σας γράφω από τα σπλάχνα της αιώνιας Μάνας που τη
λέμε Ελλάδα... Μήνυμα απλό σας κράζω από τα βάθη του πόνου της, αδέρφια της
Ελλάδας...*

*«Σώνει η σφαγή που τυραννάει τη Μάνα! Σώνει η σφαγή τη Μάνα μας που
σφάζει!»*

Κι αχ... ακούστε με, αδέρφια της Ελλάδας! Σελ. 250

B ΜΕΡΟΣ: ΤΑ ΣΕΞΙΣΤΙΚΑ ΣΤΕΡΕΟΤΥΠΑ

α) «Σεξιστικές αναφορές που υπάρχουν στα κείμενα των βιβλίων ιστορίας»

Εγχειρίδιο τρίτης δημοτικού

Στο εγχειρίδιο της τρίτης δημοτικού οι αναφορές που γίνονται σε επώνυμους άντρες είναι 506 ενώ οι αναφορές που γίνονται σε επώνυμες γυναίκες είναι 224. Είναι εμφανής η ποσοτική υπεροχή του αρσενικού φύλου. Συνεπώς, τα στοιχεία που προβάλλονται για τους άντρες είναι περισσότερα.

Οι αναφορές που γίνονται σε γυναίκες τις παρουσιάζουν να έχουν σαν μοναδική τους ασχολία την εξωτερική τους περιποίηση, ενώ όπως αναφέρεται στο βιβλίο το ίδιο συμβαίνει και με τις σημερινές γυναίκες.

Οι γυναίκες στην κοινωνία της μινωικής Κρήτης είχαν τα ίδια περίπου δικαιώματα και ελευθερίες με τους άντρες. Έπαιρναν μέρος σ' όλες τις εκδηλώσεις της ζωής, στις γιορτές, τα αγωνίσματα, το κυνήγι. Όπως και οι σημερινές γυναίκες, χτένιζαν με φροντίδα τα μαλλιά τους, βάφονταν, φορούσαν φανταχτερά φορέματα και όμορφα στολίδια. Σελ 42

Από τους μύθους που υπάρχουν στο βιβλίο σκιαγραφείται ο χαρακτήρας της γυναικας, ο οποίος περιορίζεται στην πονηριά και την εκδικητικότητα.

Σε λίγο καιρό ο Αθάμας παντρεύτηκε την Ινώ, μιαν όμορφη αλλά κακιά γυναικα. Η Ινώ από την πρώτη στιγμή άρχισε να σχεδιάζει πώς θα σκοτώσει το Φρίξο, για να γίνει βασιλιάς κάποτε το δικό της παιδί. Και να τι έκανε η πανούργα βασίλισσα:

Έβαλε κρυφά τις γυναίκες του Ορχομενού να ψήσουν τους σπόρους που θα έσπερναν οι άντρες τους στα χωράφια. Οι σπόροι, όπως ήταν φυσικό, δε φύτρωσαν και έτσι έπεσε λιμός, δηλαδή μεγάλη πείνα στη χώρα. Τότε ο Αθάμας έστειλε ανθρώπους στο μαντείο, για να ρωτήσουν ποια ήταν η αιτία της καταστροφής. Όταν αυτοί γύρισαν, η Ινώ τους έπεισε να πουν στο βασιλιά ψέματα, δηλαδή ότι μόνο αν θυσιάσει το γιο του το Φρίξο στο Δία, θα σωθεί ο λαός από την πείνα. Ο Αθάμας το πίστεψε και με βαριά καρδιά διέταξε να ετοιμάσουν τη θυσία. Σελ. 143

Ενας από τους γιους του Ποσειδώνα, τον θεού της θάλασσας, ήταν ο

Βελλεροφόντης, που βασίλευε στην Κόρινθο. Κάποτε ο Βελλεροφόντης πήγε στο Αργος, όπου τον φιλοξένησε στο παλάτι του ο βασιλιάς Προίτος. Η βασίλισσα Άντεια τον αγάπησε, αλλά εκείνος αδιαφόρησε. Για να τον εκδικηθεί, τον κατηγόρησε άδικα στον άντρα της. Ο Προίτος πίστεψε στα ψέματά της και θύμωσε πολύ. Επειδή όμως θεωρούσε πολύ κακό πράγμα να σκοτώσει το φιλοξενούμενό του, τον έστειλε στον πεθερό του, το βασιλιά της Λυκίας, για να του μεταφέρει, τάχα, ένα σπουδαίο μήνυμα. Ο Βελλεροφόντης έδωσε ανυποψίαστος το μήνυμα, με το οποίο ο Προίτος παράγγελνε στο βασιλιά να τον σκοτώσει. Σελ. 193

Ένα ακόμα στοιχείο της κατωτερότητας της γυναίκας όπως αυτή προκύπτει από τους μύθους είναι το γεγονός ότι σε περιόδους πολέμου οι άντρες πολεμιστές έπαιρναν τις γυναίκες σαν λάφυρα, ενώ παρουσιάζονται και σαν άβουλα όντα καθώς τις κλέβουνε.

Πεθαίνοντας ο Κένταυρος έδωσε στη Δηιάνειρα ένα κοχύλι γεμάτο με το αίμα του. Της είπε, αν κάποτε ο Ηρακλής την ξεχάσει, ν' αλείψει το χιτώνα του με το αίμα αυτό και να του τον στείλει. Εκείνος αμέσως θα γυρίσει κοντά της. Από μια εκστρατεία που έκαμε ο Ηρακλής μαζί με άλλους συντρόφους του και νίκησε, γύρισε με λάφυρο τη βασιλοπούλα Ιόλη. Τότε η Δηιάνειρα ζήλεψε και, όταν ο Ηρακλής της ζήτησε καθαρό χιτώνα για να προσφέρει θυσία, εκείνη του τον έστειλε βαμμένο με το αίμα του Νέσσου. Σελ 164

Η Ήρα, η Αθηνά και η Αφροδίτη φιλονίκησαν για το ποια είναι η ομορφότερη. Τη διαφορά τους ανέλαβε να λύσει ο Πάρης, γιος του Πριάμου. Αυτός πρόσφερε το μήλο στην Αφροδίτη, που του υποσχέθηκε να του δώσει για σύζυγο την πιο όμορφη γυναίκα. Μετά πήγε στη Σπάρτη και με τη βοήθεια της Αφροδίτης έκλεψε την ωραία Ελένη, γυναίκα του βασιλιά Μενέλαου. Σελ 169

Εγχειρίδιο τετάρτης δημοτικού

Στο εγχειρίδιο ιστορίας της τετάρτης δημοτικού οι αναφορές στους επώνυμους άντρες είναι 377, ενώ στις επώνυμες γυναίκες είναι 43.

Στο βιβλίο αντιπαραβάλλεται η θέση και οι ασχολίες της γυναίκας με τη θέση και τις ασχολίες του άντρα. Ο άντρας βρίσκεται έξω από το σπίτι όπου εργάζεται και η θέση της γυναίκας είναι μέσα στο σπίτι όπου ασχολείται με τις διάφορες οικιακές εργασίες και το κέντημα. Επιπλέον, στη «δημοκρατική» Αθήνα, οι άντρες ασχολούνταν με τα κοινά και τη διακυβέρνηση του κράτους, ένα δικαίωμα που δεν το

είχαν οι γυναίκες οι οποίες έβγαιναν από το σπίτι για να παρακολουθήσουν μόνο κάποιες ορισμένες θρησκευτικές γιορτές. Συνεπώς, το χάσμα μεταξύ των δύο φύλων διευρύνεται και οριοθετείται.

Πολλές φορές ο βασιλιάς εργαζόταν και στα χωράφια του ή έφτιαχνε χρήσιμα πράγματα για το παλάτι. Η βασίλισσα έμενε μέσα στο παλάτι, κεντούσε ή όφαινε και επέβλεπε τις υπηρέτριες που έκαναν διάφορες εργασίες. Σελ. 15

Στην Αθήνα οι άντρες συμμετείχαν στη διακυβέρνηση του κράτους ή σε άλλες εκδηλώσεις της δημόσιας ζωής, ενώ οι γυναίκες έμεναν στο σπίτι Σπάνια έβγαιναν έξω, συνήθως για να παρακολουθήσουν ορισμένες θρησκευτικές γιορτές. Σελ. 64

Εγχειρίδιο πέμπτης δημοτικού

Στο εγχειρίδιο της ιστορίας της πέμπτης δημοτικού οι αναφορές που γίνονται σε επώνυμους άντρες είναι 331 ενώ οι αναφορές που γίνονται σε επώνυμες γυναίκες είναι 35. Συνεπώς υπάρχει η ποσοτική υπεροχή του αρσενικού φύλου.

Μια σεξιστική αναφορά που γίνεται είναι ότι οι γυναίκες ξεχωρίζουν μόνο για την εξωτερική τους εμφάνιση, ενώ η θέση τους είναι πάντα δίπλα στον άντρα τους ή στο σπίτι τους, με κύρια ενασχόλησή τους τις οικιακές εργασίες.

Οι Ρωμαίες, ιδιαίτερα οι πλούσιες, χρησιμοποιούσαν πολλά καλλυντικά και συνόδευαν τους συζύγους τους σε δημόσια θεάματα και εκδηλώσεις. Οι φτωχές γυναίκες, όμως, ήταν τον περισσότερο καιρό απομονωμένες στο σπίτι και απασχολούνταν σε οικιακές εργασίες. Σελ. 21

Η κυριότερη απασχόληση των γυναικών ήταν η εργασία στο σπίτι. Ιδιαίτερα το γνέσιμο και η ύφανση ήταν βασικές ασχολίες για όλες σχεδόν τις γυναίκες, από το πιο φτωχό σπίτι ως τα πλούσια μοναστήρια και το ίδιο το παλάτι. Σελ. 159

Η χρήση της γλώσσας είναι τέτοια που δείχνει ότι τα επαγγέλματα γίνονταν από άντρες και ότι οι γυναίκες δεν ασχολούνταν με αυτά.

Άλλοι έπαιρναν στα παιδιά τους Έλληνες δασκάλους σελ 13

Οι περισσότεροι δάσκαλοι ήταν ιερείς ή μορφωμένοι μοναχοί. Σελ. 48

Επιπλέον, αναφέρεται και ο θεσμός της προίκας. Υποβιβάζεται έτσι η θέση

της γυναίκας καθώς για να παντρευτεί έπερπε πρώτα να δώσει προίκα στον άντρα, για αυτό και στις φτωχές οικογένειες «εύχονταν» να γεννούν αγόρια.

Οι γονείς είχαν υποχρέωση να δίνουν προίκα στις κόρες τους κι αυτό ήταν ένας λόγος για τον οποίο οι φτωχοί εύχονταν να γεννούν αγόρια. Σελ. 159

Η θέση της γυναίκας στην κοινωνία ήταν υποδεέστερη από του άντρα κάτι που ήταν κατοχυρωμένο και νομικά. Αυτή η κατωτερότητα προκύπτει από πολλές πτυχές της καθημερινότητας, όπως το γάμο, το δικαίωμα στην μόρφωση και την ενδυμασία. Όσον αφορά την εκπαίδευση η συμμετοχή των κοριτσιών ήταν για ακόμα μια φορά μηδενική ή ελάχιστη, ενώ η ενδυμασία και η συμπεριφορά τους έπερπε να δείχνουν σεμνότητα. Ήταν ανήκουντο για την γυναίκα να αντιμιλήσει στον άντρα και να προσπαθήσει να φανεί ανώτερη από αυτόν. Όλη αυτή η κοινωνική διαφορετικότητα των δύο φύλων στέλνει το μήνυμα της οριοθέτησης των ρόλων τους.

Η θέση της γυναίκας στο Βυζάντιο ήταν κατώτερη από τη θέση του άνδρα, σύμφωνα με τη βυζαντινή νομοθεσία. Τα κορίτσια υποχρεώνονταν από πολύ μικρά να παντρευτούν όποιον διάλεγε ο πατέρας τους ή να πάνε σε μοναστήρι.

Εγχειρίδιο έκτης δημοτικού

Στο εγχειρίδιο της έκτης δημοτικού οι αναφορές σε επώνυμους άντρες είναι 60 και σε επώνυμες γυναίκες είναι 14. Οπως γίνεται αντιληπτό από τα παραπάνω στοιχεία, η παρουσία των γυναικών είναι σχεδόν μηδαμινή, πλην ελαχίστων περιπτώσεων.

Στο βιβλίο αναφέρονται ένα παράδειγμα αυτοθυσίας που όμως δείχνοει τις γυναίκες να προτιμούν να σκοτωθούν παρά να πολεμήσουν και ίσως να σκλαβωθούν. Εδώ φαίνεται καθαρά ότι οι γυναίκες είναι αμέτοχες στον πόλεμο. Το χειρότερο, ωστόσο, είναι η ουσιαστική αποσιώπηση της παρουσίας των γυναικών από τη ροή της ιστορίας.

Όταν οι Σουλιώτισσες κατάλαβαν πως κινδύνευαν να πέσουν στα χέρια του εχθρού, ανέβηκαν με τα παιδιά τους στην κορυφή του Ζαλόγγου. Εκεί, αφού τα φίλησαν για στερνή φορά, τα 'ριξαν στον γκρεμό. Μετά οι ίδιες πιάστηκαν σε χορό τραγουδώντας. Σε κάθε γύρο η πρώτη που έσερνε το χορό, πηδούσε στο γκρεμό, ώσπου δεν έμεινε καμιά. Από τους υπόλοιπους Σουλιώτες λίγοι μόνο κατάφεραν να σωθούν

και να φτάσουν στην Κέρκυρα. Σελ. 71

β) «Σεξιστικές αναφορές που υπάρχουν στις επιλεγμένες πηγές των βιβλίων ιστορίας»

Εγχειρίδιο τρίτης δημοτικού

Σεξιστικό στοιχείο πέρα από το ότι οι γυναίκες αναφέρονται ως λάφυρα αποτελεί και το γεγονός ότι παρουσιάζονται ως άβουλες και που η τύχη τους εξαρτάται από τους άντρες.

Πάνω στα δέκα χρόνια του πολέμου ο Αχιλλέας θύμωσε με τον Αγαμέμνονα. **Και να ποια ήταν η αιτία: Ο ιερέας του Απόλλωνα, ο Χρύσης ζήτησε από τον Αγαμέμνονα την κόρη του Χρυστίδα, που την είχε πάρει ως λάφυρο. Ο Αγαμέμνονας, όχι μόνο αρνήθηκε να την επιστρέψει, αλλά και πρόσβαλε το Χρύση.** Τότε ο ιερέας παρακάλεσε τον Απόλλωνα να τιμωρήσει τους Αχαιούς. Ο θεός έστειλε αρρώστια στο στρατόπεδο των Αχαιών από την οποία πέθαιναν άνθρωποι και ζώα. Σελ 173

Η χρήση της γλώσσας επίσης δείχνει την ανωτερότητα του άντρα, αφού ο άντρας είναι ο αφέντης και η γυναίκα πλημμυρισμένη από χαρά τον αγκαλιάζει.

Ο θεός Ποσειδώνας ζεύει τ' άλογά του με τα χάλκινα πόδια, με το γοργό το πέταμα, με την πλούσια χρυσή χαίτη. Βάζει τη χρυσαφένια του αρματωσιά, αρπάζει ένα αστραφτερό μαστίγιο, ανεβαίνει στο άρμα του και ορμά στα κύματα. Στο βυθό της θάλασσας, αναπηδούν φοβισμένα τα τέρατα που βγήκαν από τις φωλιές τους. Αναγνωρίζονται τους άρχοντά τους! **Η θάλασσα πλημμυρισμένη από χαρά ανοίγει την αγκαλιά της στο πέρασμά του. είναι ο αφέντης της!** Σελ. 112

Εγχειρίδιο τετάρτης δημοτικού

Η θέση της γυναίκας για ακόμα μια φορά τοποθετείται μόνο στο χώρο του σπιτιού και οι μοναδικές της ασχολίες είναι οι οικιακές.

Η Ελένη η βασίλισσα της Σπάρτης κλώθει μαλλί

**Η Ελένη κατέβηκε από το μοσχομυρισμένο της δωμάτιο
όμοια με την Άρτεμη που κρατάει χρυσή Ρόκα.**

Κι η Αδρήστη τής έφερε ένα θρονί, για να καθίσει,

η Αλκίππη ένα ταπέτο από μαλακό μαλλί

κι η Φυλώ ασημένιο τελάρο γεμάτο από κλωσμένο

νήμα κι από πάνω ήταν η ρόκα με το σκούρο μαλλί. Σελ. 16

Ο χαρακτήρας της γυναίκας σκιαγραφείται και εδώ διαφοροποιώντας τις γυναίκες από τους άντρες. Οι γυναίκες φαίνονται να είναι πιο πονηρές, εκδικητικές, πιο ευαίσθητες και οι εκδηλώσεις των συναισθημάτων τους αντικατοπτρίζουν την επίγνωση της θέσης τους απέναντι στους άντρες.

Όταν ο Ερμής έφτασε στο νησί της Καλυψώς, βγήκε στην ξηρά και προχώρησε ώσπου βρήκε μια μεγάλη σπηλιά. Μέσα καθόταν η Καλυψώ, η νεράιδα με τα όμορφα μαλλιά. Στο τζάκι άναβε μεγάλη φωτιά κι από μακριά μοσχοβολούσαν τα ξύλα του κέδρου που καίγονταν. Η Καλυψώ μ' ολόχρυση σαΐτα ύφαινε στον αργαλειό της και γλυκοτραγουδούσε... Τον Οδυσσέα τον κρατάει στο νησί της η Καλυψώ και τον εμποδίζει να φύγει... Όμως εκείνος λαχταράει και κανό μονάχα να δει ν' ανεβαίνει από την πατρική του γη κι ας πεθάνει... Σελ. 20

Το βράδυ, όταν γύρισε ο Αλέξανδρος στη σκηνή του, άκουσε εκεί κοντά θρήνους γυναικών και μεγάλο θόρυβο. Αμέσως ζήτησε να μάθει ποιες ήταν οι γυναίκες και γιατί θρηνούσαν. Βασιλιά, του είπε κάποιος, η μητέρα, η γυναίκα του Δαρείου και τα παιδιά του, έμαθαν ότι έχεις το τόξο, το χιτώνα και την ασπίδα του Δαρείου, και θρηνούν, γιατί πιστεύουν πως ο Δαρείος είναι νεκρός.

Ο Αλέξανδρος τότε έστειλε το Λεονάτο να καθησυχάσει τις γυναίκες και να τους πει πως ο Δαρείος ζει. Λένε επίσης ότι την άλλη μέρα ο Αλέξανδρος κι ο Ήφαιστίωνας πήγαν στη σκηνή των γυναικών. Η μητέρα του Δαρείου, επειδή κι οι δυο ήταν ντυμένοι με λαμπρή στολή, δεν κατάλαβε ποιος ήταν ο Αλέξανδρος. Έτρεξε λοιπόν και προσκύνησε τον Ήφαιστίωνα, γιατί ήταν ψηλότερος. Ο Ήφαιστίωνας έκανε πίσω κι έδειξε τον Αλέξανδρο. Η βασίλισσα ντροπιάστηκε γι' αυτό που έκανε και τα 'χασε. ο Αλέξανδρος της είπε πως δεν έκανε λάθος, γιατί κι ο Ήφαιστίωνας είναι Αλέξανδρος. Τόση εμπιστοσύνη κι εκτίμηση είχε στο φίλο του. Σελ. 94

Ο Πύρρος, βλέποντας το σάλο που γινόταν γύρω του, έβγαλε το στεφάνι που ζεχώριζε την περικεφαλαία του, το έδωσε σ' ένα φίλο του κι ο ίδιος, έχοντας εμπιστοσύνη στο άλογό του, όρμησε κατά των εχθρών. Πληγώθηκε όμως γρήγορα στο στήθος από δόρυ, αλλά η πληγή δεν ήταν σοβαρή. Γύρισε τότε εναντίον εκείνου που τον χτύπησε, που ήταν παιδί μιας φτωχής γερόντισσας. Τότε η μάνα του, που παρακολουθούσε τη μάχη από τη στέγη, όπως κι άλλες γυναίκες, μόλις είδε τον Πύρρο να συγκρούεται με το γιο της, ταράχτηκε. Φοβήθηκε για τη ζωή του παιδιού της και, παίρνοντας με τα δυο της χέρια ένα κεραμίδι, το πέταξε στον Πύρρο. Το κεραμίδι έπεσε στο κεφάλι του, πάνω στην περικεφαλαία και του έσπασε

τους σπονδύλους του τραχήλου. Σκοτίστηκαν τα μάτια του και τα χέρια του ἀφησαν τα χαλινάρια. Μετά από λίγο ἐπεσε, ἀγνωστος μέσα στο πλήθος. Σελ. 101

Ακόμα και στον πόλεμο οι γυναίκες είχαν διαφορετική μεταχείριση από τους νικητές καθώς τις πουλούσαν σαν δούλες. Ένα ακόμα στοιχείο της υποφαινόμενης κατωτερότητας της γυναίκας φαίνεται από το γεγονός ότι αν γεννιόταν κάποιο κορίτσι προτιμούσαν να το πετάξουν οι γονείς ενώ προσπαθούσαν να φροντίσουν πολύ καλά το αγόρι.

Οι Πέρσες, αφού νίκησαν στη ναυμαχία, πολιόρκησαν τη Μίλητο από στεριά και θάλασσα. Εσκαψαν κάτω από τα τείχη κι ἐφεραν κοντά κάθε είδους πολιορκητικές μηχανές. Ήτσι κυρίεψαν την πόλη. Οι περισσότεροι ἀντρες σκοτώθηκαν και οι γυναίκες και τα παιδιά πουλήθηκαν δούλοι. Η Μίλητος ερημώθηκε...Σελ. 50

Ο Ιλαρίωνας στην Άλιτη, την αδερφή του, και στη Βερόνη, την κυρά του και στο Απολλωνάρι, πολλούς χαιρετισμούς. Μάθε πως ακόμα βρίσκομαι στην Αλεξάνδρεια μην ἔχεις αγωνία, αν οι ἄλλοι ἐρχονται στο χωριό εγώ μένω στην Αλεξάνδρεια σε παρακαλώ, φρόντιζε το αγόρι και, όταν πληρωθώ, θα σου στείλω χρήματα. Όταν με το καλό γεννήσεις, αν είναι αγόρι, κράτησέ το, αν είναι κορίτσι πέτα το. Ρωτούσες την Αφροδισιάδα αν σ' ἔχω ξεχάσει, πώς να σε ξεχάσω; Γι' αυτό σε παρακαλώ μην ἔχεις αγωνία. Σελ. 105

Εγχειρίδιο πέμπτης δημοτικού

Στερεότυπη είναι και η αναφορά των αγοριών ως παιδιών χωρίς σε αυτή την λέξη να συμπεριλαμβάνονται τα κορίτσια. Δυστυχώς, αυτή η σεξιστική αναφορά έχει περάσει μέχρι και στις μέρες μας, αφού την χρησιμοποιούνε αρκετοί άνθρωποι.

«... Κλαίν οι γοναίοι τα παιδιά κι οι αδελφές τα αδέλφια...»σελ. 132

Εγχειρίδιο έκτης δημοτικού

Οι άνδρες που παρουσιάζονται στην Ιστορία της Στ' Δημοτικού έχουν έντονα ηρωικά χαρακτηριστικά, αντιθέτως, οι ρόλοι της γυναίκας είναι υποτιμημένοι, καθώς ανταποκρίνονται στα γνωστά στερεότυπα (σύζυγος, μάνα, γιαγιά, μοιρολόι). Οι ασχολίες επίσης, των γυναικών εντάσσονται στο χώρο του σπιτιού ή μερικές φορές στα χωράφια και τις καλλιέργειες, ενώ οι ἀντρες βρίσκονται ἔξω από το σπίτι και πολεμάνε, κάτι που όπως προκύπτει δεν κάνουν οι γυναίκες. Είναι δηλαδή αμέτοχες στον πόλεμο και η στάση τους είναι παθητική.

- Μήτε πεινώ, μήτε διψώ, μήτε γυμνός πηγαίνω θυμήθηκα της νιότης μου, **της δόλιας μου γυναίκας**, που 'μονν τριώ μερώ γαμπρός, δώδεκα χρόνους σκλάβος χτες πούλησαν τα ρούχα μου, σήμερα τ' άρματά μου κι αύριο τη γυναίκα μου μ' άλλον τηνε βλογάνε. Σελ. 34

Οι γυναίκες της Κιμώλου γνέθουν μπαμπάκι και πλέκουν κάλτσες και σκούφους. Τις βλέπεις στα σπίτια τους ή στους δρόμους με το αδράχτι και το βελόνι στο χέρι. Το αδράχτι. είναι μια στριφογυριστή σιδερόβεργα με γάντζο στο πάνω μέρος για να κρατάει το νήμα. Οι κάλτσες που πλέκουν με μεγάλη δεξιοτεχνία αποτελούν το μοναδικό εμπορεύσιμο προϊόν του νησιού.

Η κτηνοτροφία είναι ομαδική. Μαντριά δεν υπάρχουν ούτε ζυγώνουν τα ζωντανά στο χωριό. Γυρίζουν από βουνό σε βουνό και γεννοβολούν στο ύπαιθρο. Σελ. 43

Όταν πιάσουν τα κρύα, οι γυναίκες δεν απομακρύνονται καθόλου απ' αυτά. Εκεί ξημεροβραδιάζονται, δουλεύουν, δέχονται τις φίλες τους, τρώνε. Γύρω από αυτό γίνονται τα νυχτέρια. σελ. 49

Αξίωμα όλων των Ελλήνων είναι «Μάχου υπέρ πίστεως και πατρίδος». Αυτό το αξίωμα τηρείται με ευλάβεια στη Μάνη. Οι γυναίκες της Μάνης συναγωνίζονται επάξια τις αρχαίες Σπαρτιάτισσες. Δεν ξέρουν τι θα πει φιλαρέσκεια ή οκνηρία. Στον καιρό της ειρήνης ασχολούνται με τα οικιακά. Σελ. 50

- Ζεστή κουλούρα, αδελφέ που σου τη ζύμωσα με τα χεράκια μου στην ανθρακιά μονάχη...

- Δεν μπορώ, καημένη

Χαμογελά ο αδελφός και δεν έχει ανάγκη να μάθει την κορασιά πως πιάνουν το τουφέκι...

Αμίλητη η Σουλιωτοπούλα πήγε παραπίσω και έπεσε. Και ο πόλεμος βαστούσε... σελ. 75

Κλαίνε μανούλες για παιδιά, γυναίκες για τους άντρες. Σελ. 114

Η γυναίκα του εζύμωνε... Τόσον τρομάζαμε τους Τούρκους, οπού άκουγαν Ελληνα και έφευγαν χίλια μίλια μακρά. Σελ. 121

Εκεί κατέφυγαν και πολλά γυναικόπαιδα και γέροντες για να βρουν προστασία... Οι πολιορκημένοι, για να μην πέσουν στα χέρια των Τούρκων, έβαλαν φωτιά και ανατίναξαν την πυριτιδαποθήκη. Σελ. 179

Κλείνουν τις γυναίκες και τα παιδιά κάτω από δεκατεσσάρων χρόνων μέσα στο σχολείο. Σελ. 247

Σηκώθηκαν τα γερμένα κεφάλια, οι γυναίκες ἀνοιξαν τον κόρφο τους κι ἐδωσαν βυζί στα μωρά, κι ἄλλες ἐσκυψαν, ἔριξαν προσανάμματα στις φωτιές κι ἐστησαν απάνω τα τσουκάλια. Σελ.269

Επιπλέον, γίνεται αναφορά στο χαρακτήρα της γυναίκας που παρουσιάζεται να είναι ξεχωριστός και εκ διαμέτρου αντίθετος από αυτόν του άντρα. Συγκεκριμένα η γυναίκα φαίνεται να είναι πιο ευαίσθητη, φοβιτσιάρα και υποτάσσεται και προσκυνά.

- Γιατί κιτρίνισες και τρέμεις σαν κορίτσι,

άγριε Γενίτσαρε; Σελ. 24

Αδύναμο χαρακτήρα στις γυναίκες προσδίδουν οι παρακάτω πηγές ενώ ταυτόχρονα τις παρουσιάζουν να είναι αμέτοχες στον πόλεμο.

Μη με θαρρείτε νιόνυφη, νύφη να προσκυνήσω; Σελ. 79

*Τες εμάζωξε εις το μέρος
του Τσαλόγγου το ακρινό
της ελευθεριάς ο ἔρως,
και τες ἐμπνευσε χορό
τέτοιο πήδημα δεν το είδαν
ούτε γάμοι, ούτε χαρές,
και ἄλλες μέσα τους επήδαν
αθωότερες ζωές.
Τα φορέματα εσφύριζαν
και τα ξέμπλεκα μαλλιά,
κάθε γύρο που εγνρίζαν
από πάνουν ἐλειπε μια
στα ίδια όρη εγεννηθήκαν
και τα αδάμαστα παιδιά,
που την σήμερο εχνθήκαν
πάντα οι πρώτοι στη Φωτιά.* Σελ. 73

*Οι γυναίκες της Νάουσας, για να αποφύγουν τη σκλαβιά, και την ατίμωση,
προτίμησαν να πέσουν στον καταρράκτη του Αραπίτσα και να πνιγούν.* Σελ. 115

Αξιοσημείωτο παράδειγμα σεξιστικής αναφοράς του βιβλίου είναι η επόμενη παράγραφος που υποστηρίζει ότι για να είναι κάποιος υπολογίσιμος στο κοινωνικό του περίγυρο έπρεπε να έχει γιο και ότι λογάριαζαν μόνο τα αρσενικά και όταν γεννιόταν ένα αρσενικό παιδί γινότανε γλέντι. Η επιλογή αυτών των πηγών διευρύνει

ακόμα περισσότερο την ‘αντιπαλότητα’ των δύο φύλων, παρουσιάζοντας μόνο την ύπαρξη των αγοριών σαν ένα πολύ θετικό στοιχείο για την κοινωνία.

Λογάριαζαν δηλαδή τους σερνικούς(αρσενικούς). Για να είναι λοιπόν κανείς υπολογίσιμος και στους εχθρούς και στους φίλους ακόμη, έπρεπε να έχει πατέρα και μπαρμπάδες και ο ίδιος να έχει κάμει σερνικά παιδιά δικά του, για τη γενιά. Γι' αυτό και η γέννηση αγοριού ήταν ανέκαθεν στη Μάνη αληθινό πανηγύρι. Αυτό αναφέρεται ακόμη και στον Νηφάκον το ποίημα, μια παλιά σατιρική περιγραφή της Μάνης:

Για τα παιδιά τα σερνικά, οπόταν γεννηθούσι

χυλόπιτες μοιράζονται για να τα ευχηθούσι.

Στην πόρτα όλοι τρέχουνται και ντουφεκιές βαρούσι

και όλοι τους φωνάζονται: καλώς ήρθε να ζήσει,

καλός να γίνει στ' άρματα και τους οχτρούς να σβήσει. Σελ. 76

Όσον αφορά τη σχέση των αντρών με τις γυναίκες βλέπουμε ότι υπάρχει μεγάλη διαφορά ανάμεσα στα δύο φύλα και στις συμπεριφορές τους. Οι άντρες είναι πιο σκληροί και γενναίοι και προστατεύουν τις γυναίκες οι οποίες παρουσιάζονται ανήμπορες και μερικές φορές ανίκανες να ακολουθήσουν τις εξελίξεις της ιστορίας.

Η γιαγιά γέρνει το κεφάλι της να το ακουμπήσει στα στήθια που την προστατέψανε όλες τις μέρες της ζωής της. Σελ. 224

Η μητέρα μου δε θέλει να φύγει. Ο γερο-πατέρας μου την παρακαλεί και της λέει πως έχουμε κορίτσια. Πρέπει. σελ. 268

.... Τρεις μήνες οδοιπορούμε, έλιωσαν τα παιδιά κι οι γυναίκες, κι οι άντρες ντρέπονται πια να ζητιανεύουν.... Ποια 'ναι αυτή η όμορφη βασιλοπούλα, παιδιά μου; Είναι η ψυχή της ρωμιοσύνης, η ψυχή μας! Σελ. 269

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΤΕΤΑΡΤΟ

«ΤΑ ΝΕΑ ΕΓΧΕΙΡΙΔΙΑ ΙΣΤΟΡΙΑΣ»

Στο τέταρτο κεφάλαιο παραθέτω παραγράφους από τα νέα σχολικά εγχειρίδια ιστορίας που περιλαμβάνουν εθνικά/ εθνικιστικά και σεξιστικά στερεότυπα.

A' ΜΕΡΟΣ: ΤΑ ΕΘΝΙΚΑ ΚΑΙ ΕΘΝΙΚΙΣΤΙΚΑ ΣΤΕΡΕΟΤΥΠΑ

α) «Εθνικιστικές αναφορές που υπάρχουν στα κείμενα των βιβλίων ιστορίας»

Εγχειρίδιο τρίτης δημοτικού

Στο εγχειρίδιο της τρίτης δημοτικού, τα εθνικιστικά στερεότυπα είναι ελάχιστα, ωστόσο βλέπουμε για ακόμα μια φορά το ιδανικό της αυτοθυσίας για την πατρίδα. Επίσης, βλέπουμε να γίνονται υπερβολικοί χαρακτηρισμοί που αφορούν τη δύναμη των Κρητών, ενώ το μήνυμα που παίρνουμε είναι ότι ένας πολύ δυνατός λαός δεν αντιμετωπίζει κανέναν εχθρικό κίνδυνο.

*Όταν η Ιφιγένεια κι η μητέρα της έφτασαν στην Αυλίδα, με δάκρυα στα μάτια ο Αγαμέμνονας τους είπε την αλήθεια. Η Κλυταιμνήστρα έκλαιγε και τον παρακαλούσε να μην αφήσει να γίνει η θυσία. **Η Ιφιγένεια τελικά αποφάσισε να θυσιαστεί για την πατρίδα της.** Σελ. 62*

Την εποχή εκείνη λοιπόν δημιουργήθηκε η «μινωική θαλασσοκρατία» και οι Κρήτες έγιναν «θαλασσοκράτορες». Οι πόλεις της Κρήτης δεν είχαν τείχη. Ήταν τόσο μεγάλη η ναυτική της δύναμη, που κανείς εχθρός δεν τολμούσε να την απειλήσει. Στο νησί βασίλευε ειρήνη. Σελ. 115

Εγχειρίδιο τετάρτης δημοτικού

Εθνικιστικό στερεότυπο αποτελεί για ακόμα μια φορά το μήνυμα της διατήρησης της μοναδικότητας του έθνους των Ελλήνων, ανανεώνοντας (όπου και αν

βρίσκονται οι Έλληνες) τους δεσμούς τους με την πατρίδα. Έτσι, αποφεύγεται ο κίνδυνος της απαλλοτρίωσης του έθνους.

Οι Έλληνες, σκορπισμένοι στα παράλια της Μεσογείου και των Εύξεινου πόντου, κράτησαν ζωντανούς τους δεσμούς που τους ένωναν. Φρόντιζαν μάλιστα να τους ανανεώνουν. Μια τέτοια ευκαιρία ήταν οι Ολυμπιακοί αγώνες. Στους αγώνες αυτούς, που γίνονταν κάθε τέσσερα χρόνια στην Ολυμπία, έπαιρναν μέρος μόνο Έλληνες. Σελ. 24

Εγχειρίδιο πέμπτης δημοτικού

Η ανωτερότητα της Ελλάδας και του ελληνικού πολιτισμού απέναντι στους άλλους λαούς παρουσιάζεται για ακόμα μια φορά. Όλοι θαυμάζουν, γοητεύονται και επηρεάζονται από το μεγαλείο του ελληνικού πολιτισμού, ενώ η εξάπλωση του ελληνισμού θεωρείται τουλάχιστον ευεργετική για τους υπόλοιπους λαούς.

Οι Ρωμαίοι με την κατάκτηση της Ελλάδας γνώρισαν από κοντά τον πολιτισμό των Ελλήνων. Γοητεύτηκαν από τους ωραίους ναούς, τα αγάλματα των θεών και των ηρώων, τα θέατρα και τα στάδιά τους, τις τοπικές και τις πανελλήνιες γιορτές τους. Στις ελληνικές πόλεις, ιδιαίτερα στην Αθήνα, γνώρισαν ονομαστούς δασκάλους και δημιουργούς και θαύμασαν την πρόοδό τους στα γράμματα και τις καλές τέχνες. Σελ. 12

Εθνικιστικό στοιχείο είναι ακόμα και η περιγραφή της ανωτερότητας ενός λαού σαν κοσμοκράτορες ενώ ακόμα και η υπερηφάνεια που παρουσιάζεται να νιώθουν αυτού του λαού που δε διστάζει να αφομοιώσει όλους τους κατακτημένους λαούς.

*Για τρεις αιώνες μετά την υποταγή της Ελλάδας οι Ρωμαίοι συνέχισαν τις κατακτήσεις τους στη Δύση, την Ανατολή και τη Βόρεια Αφρική. Όλες οι χώρες γύρω από τη Μεσόγειο έγιναν ρωμαϊκές επαρχίες και οι Ρωμαίοι με περηφάνια την ονόμαζαν: «η θάλασσά μας» (*mare nostrum*).*

Έτσι, στις αρχές του 1ου μ.Χ. αιώνα, τα σύνορα της αυτοκρατορίας τους έκλειναν μέσα τους όλο το γνωστό ως τότε κόσμο. Ο πληθυσμός της ξεπερνούσε τα 50 εκατομμύρια. Οι Ρωμαίοι δηλαδή έγιναν κοσμοκράτορες. σελ. 14

Έδωσαν τον τίτλο του Ρωμαίου πολίτη σε όσους κατακτημένους αποδέχονταν την κυριαρχία της Ρώμης. Σελ. 15

Ενωτικό και ομοιογενοποιητικό στοιχείο κατά τη βυζαντινή ιστορία είναι η

θρησκεία και πιο συγκεκριμένα ο χριστιανισμός. Η ανάγκη διατήρησης μιας ομοιογένειας μέσα από τη θρησκεία εντοπίζεται σε αρκετά σημεία στο συγκεκριμένο βιβλίο ενώ μέσα από αυτή την ομοιογένεια προκύπτει και η τάση ανωτερότητας της βυζαντινής αυτοκρατορίας. Εκμεταλλευόμενοι την ανωτερότητά τους οι Βυζαντινοί χρησιμοποίησαν τη μέθοδο του εκχριστιανισμού προς όφελος της διατήρησης της ομοιογένειας μέσα στην αυτοκρατορία ενώ, ταυτόχρονα με αυτόν τον τρόπο γίνεται αισθητή και η ανωτερότητα των Βυζαντινών. Συνεπώς η εκκλησία και η διατήρηση της πίστης θεωρούνται συνυφασμένα με την ομοιογένεια ενός έθνους και αρκετές φορές στην ανωτερότητά του.

Ανέθεσε το χτίσιμό της σε δύο ονομαστούς Έλληνες αρχιτέκτονες, τον Ανθέμιο και τον Ισίδωρο. Επιθυμία και εντολή του ήταν ο ναός της Σοφίας του Θεού να χτιστεί, ἔτσι, ώστε να ζήσει αιώνες και όμοιος του να μην υπάρχει πουθενά. σελ.

47

Η Αγία Σοφία εγκαινιάστηκε το 537 μ.Χ. και ήταν, όπως την είχε ονειρευτεί ο δημιουργός της, η καλύτερη στον κόσμο. Ο Ιουστινιανός, όταν προσήλθε στο ναό την ημέρα των εγκαινίων, σήκωσε εντυπωσιασμένος τα μάτια του στον ουρανό και ψιθύρισε: «νενίκηκά σε Σολομώντα!». Σελ. 47- 48

Στα χρόνια που αυτοκράτορας ήταν ο Βασίλειος Β', και μετά, οι Ρώσοι εκχριστιανίστηκαν από τους Βυζαντινούς. Ο εκχριστιανισμός βοήθησε να αποκτήσουν οι ίδιοι και το Βυζάντιο μεγάλη πολιτική, οικονομική και πνευματική ακτινοβολία. Ανάμεσα στα δύο κράτη αναπτύχθηκαν στενοί θρησκευτικοί και πολιτικοί δεσμοί. Οι Ρώσοι γνώρισαν το βυζαντινό πολιτισμό και προόδευσαν, ενώ οι Βυζαντινοί εξασφάλισαν ειρήνη και συνεργασία μαζί τους. Οι φιλικοί αυτοί δεσμοί διατηρήθηκαν επί πολλούς αιώνες. Σελ. 67

Οι επιθετικοί πόλεμοι των Βυζαντινών απενοχοποιούνται καθώς στο βιβλίο αναφέρονται τα κέρδη από αυτούς τους πολέμους αποσιωπώντας ταυτόχρονα ότι αρνητικό δημιούργησαν αυτοί στους λαούς που ενσωμάτωσαν στην αυτοκρατορία.

Οι νίκες και οι κατακτήσεις τους έφεραν τα παρακάτω αποτελέσματα:

Έδωσαν δόξα στον αυτοκράτορα και αύξησαν το γόητρο του Βυζαντινού κράτους. Έφτασαν την αυτοκρατορία στα παλαιά της σύνορα και έκαναν τη Μεσόγειο «βυζαντινή λίμνη»..

Ανοιξαν τους δρόμους του εμπορίου και της επικοινωνίας με τη Δύση. Βοήθησαν να γίνουν στις δυτικές επαρχίες έργα ισάξια με εκείνα της Πόλης και της Ανατολής. Σελ. 49

Με αρνητικά σχόλια παρουσιάζονται οι πόλεμοι κατά των Βυζαντινών, οι οποίοι παρουσιάζονται να προσπαθούν με ‘νύχια και με δόντια’ να διατηρήσουν την αυτοκρατορία τους ζωντανή την ώρα που δέχονται επιθέσεις από παντού, ενώ οι Τούρκοι παρουσιάζονται να είναι σκληροί και θρησκευτικά φανατισμένοι εξισλαμίζοντας τους πληθυσμούς που καταλαμβάνουν, κάτι που κάνανε και οι Βυζαντινοί αλλά το βιβλίο της ιστορίας, αυτές τις πράξεις τις επενοχοποιεί.

Στα μέσα του 14^{ου} αιώνα ένας νέος εχθρός, οι Οθωμανοί Τούρκοι, εμφανίστηκαν στα ανατολικά σύνορα της αυτοκρατορίας. Ήταν σκληροί πολεμιστές και φανατικοί Μουσουλμάνοι. Τους πληθυσμούς που αντιστέκονταν στο πέρασμά τους, τους ανάγκαζαν ν' αλλάξουν πίστη και να εξισλαμιστούν. Ανεμπόδιστοι σχεδόν κατέκτησαν ολόκληρη τη Μικρά Ασία και έφτασαν ως την Προύσα, την οποία έκαναν πρωτεύονσά τους. Σελ. 101

Εγχειρίδιο έκτης δημοτικού

Στο εγχειρίδιο της Στ΄ δημοτικού δεν υπάρχουν εθνικιστικά στερεότυπα. Σε αντίθεση προς το παλιότερο βιβλίο δίνεται μια διαφορετική εικόνα για τις συνθήκες που επικρατούσαν κατά τη διάρκεια της Τουρκοκρατίας. Παρακάτω παραθέτω αποσπάσματα από τα κείμενα του βιβλίου που δείχνουν αυτή την άποψη η οποία το διαφοροποιεί από το προηγούμενο εγχειρίδιο ιστορίας.

Αρχικά, βλέπουμε ότι στους κατακτημένους Έλληνες αναγνωρίζονταν προνόμια και δικαιώματα, όπως η πίστη στη χριστιανική θρησκεία και το δικαίωμα της ζωής και της περιουσίας. Ο εξισλαμισμός και το παιδομάζωμα δεν περιγράφονται με μεγαλοστομία και ούτε στοχεύουν στην επίκληση στο συναίσθημα των μαθητών.

Σύμφωνα με τον ισλαμικό νόμο οι ορθόδοξοι χριστιανοί των κατακτημένων περιοχών αποτελούν αναγνωρισμένη θρησκευτική ομάδα. Ηγέτης τους είναι ο Πατριάρχης της Κωνσταντινούπολης και έχει ειδικά προνόμια. Φροντίζει τις εκκλησιαστικές υποθέσεις αλλά και θέματα σχετικά με την οικογένεια και την εκπαίδευση. Η έδρα του είναι στο Φανάρι, όπου σταδιακά δημιουργείται ισχυρή ελληνική συνοικία.

Το οθωμανικό κράτος αναγνωρίζει το δικαίωμα της ζωής και της περιουσίας στους υπόδουλους ορθόδοξους χριστιανούς με αντάλλαγμα πολλές υποχρεώσεις και φόρους. Οι ραγιάδες πληρώνουν φόρο και για τη ζωή τους και για τη

γη που καλλιεργούν.

Η οργάνωση της κοινωνικής ζωής στη διάρκεια της οθωμανικής κυριαρχίας αναστατώνεται συχνά από τους βενετονυρκικούς πολέμους, το παιδομάζωμα, τους βίαιους εξισλαμισμούς. Άλλαζε επίσης σύμφωνα με τη στάση των υπαλλήλων του σουλτάνου και των πασάδων. Τα προνόμια που παραχωρούνται πολλές φορές σε κάποιες κοινότητες δεν τηρούνται. Οι συνθήκες γίνονται συχνά ανυπόφορες για τις οικογένειες των χριστιανών, κυρίως των λιγότερο προνομιούχων.

(Από το γλωσσάριο) παιδομάζωμα: στρατολόγηση των παιδιών των Χριστιανών από τους Οθωμανούς

εξισλαμισμός: αλλαγή της πίστης και ασπασμός της ισλαμικής θρησκείας
Σελ.18

Ένα επιπλέον στοιχείο που αναφέρεται στο βιβλίο είναι ότι οι Έλληνες εκείνη την εποχή είχαν αναπτύξει το εμπόριο εκμεταλλευόμενοι και τη μεγάλη οθωμανική επικράτεια. Ταυτόχρονα υπάρχει και ανανέωση της εκπαίδευσης κάτι που σημαίνει ότι οι Έλληνες είχαν το δικαίωμα στη μόρφωση.

Στην περίοδο της οθωμανικής κυριαρχίας όντρες και γυναίκες ασχολούνται με τη γεωργία και την κτηνοτροφία. Καλλιεργούν ως ελεύθεροι καλλιεργητές τη γη, πληρώνοντας φόρο στους Οθωμανούς ή δουλεύουν ως κολίγοι στα τσιφλίκια τους.

Η παγκόσμια αύξηση του εμπορίου και το ενδιαφέρον για τις αγορές της οθωμανικής επικράτειας ευνοούν την ανάπτυξη της βιοτεχνίας και του εμπορίου. Έλληνες έμποροι, εκμεταλλεύονται την οθωμανική επέκταση στη βαλκανική χερσόνησο, οργανώνοντας σημαντικούς χερσαίους εμπορικούς σταθμούς και αναλαμβάνοντας τη διακίνηση αγροτικών και βιοτεχνικών προϊόντων προς τις ευρωπαϊκές Χώρες. Σελ. 20

To 1454, ιδρύεται η Πατριαρχική Σχολή στην Κωνσταντινούπολη που παραμένει σε όλη τη διάρκεια της οθωμανικής κυριαρχίας πνευματική εστία, όπου φοιτούν πολλοί νέοι.

Από τα τέλη του 16^{ου} αιώνα, πληθαίνονταν τα σχολεία κυρίως στα αστικά κέντρα των ελληνικών περιοχών. Σημαντικά εκπαιδευτικά κέντρα είναι η Κωνσταντινούπολη, η Θεσσαλονίκη, η Αθήνα, η Χίος, η Πάτμος.

Στην πρώτη βαθμίδα της εκπαίδευσης δάσκαλοι, συνήθως ιερείς, διδάσκουν ανάγνωση και γραφή μέσα από εκκλησιαστικά βιβλία, στα σχολεία των κοινών γραμμάτων. Εκεί φοιτούν κυρίως αγόρια, ενώ τα κορίτσια είναι λιγοστά. Τις ανάγκες για ανότερη μόρφωση καλύπτουν τα σχολεία των ελληνικών μαθημάτων, όπου

διδάσκονται κυρίως τα αρχαία ελληνικά γράμματα.

Από τα μέσα του 18^{ού} αιώνα με την οικονομική υποστήριξη των εμπόρων και την ενεργό συμμετοχή των λογίων, γίνονται προσπάθειες για ανανέωση της εκπαίδευσης. Ο αριθμός των μαθητών αυξάνεται και τα σχολεία ακολουθούν νέες μεθόδους διδασκαλίας. Τέτοια σχολεία ιδρύονται στα Ιωάννινα, τις Κυδωνίες, τη Χίο, τη Σμύρνη και αλλού. Σημαντική είναι η προσφορά των δασκάλων του γένους, που με τις ιδέες και τη διδασκαλία τους συμβάλλουν στην πνευματική ανάπτυξη και προετοιμάζουν το γένος των Ελλήνων για την εθνική ανεξαρτησία. Ανάμεσά τους ξεχωρίζουν ο Κοσμάς ο Αιτωλός και ο Αδαμάντιος Κοραής. Σελ. 22

Η ζωή των Ελλήνων κατά την περίοδο της Τουρκοκρατίας όπως περιγράφεται δεν θυμίζει σε τίποτα το στερεότυπο της μαύρης σκλαβιάς. Οι Έλληνες ζούσαν καλά και διασκέδαζαν με πανηγύρια, με τα διάφορα έθιμα, ενώ οι τέχνες (πνευματική και καλλιτεχνική ζωή των Ελλήνων) είχε αναπτυχθεί.

Η γέννηση του παιδιού, ο γάμος αλλά και ο θάνατος αποτελούν σημαντικά γεγονότα και συνδέονται με πλήθος έθιμα που φέρνουν κοντά τους ραγιάδες. Έθιμα που έχουν σχέση με τις καθημερινές ασχολίες και τη θρησκευτική ζωή προσφέρουν ευκαιρίες για κοινωνική συναναστροφή. Τα τοπικά πανηγύρια γίνονται αφορμή για ψυχαγωγία και βοηθούν στη διατήρηση της παράδοσης ενώ τονώνουν και την οικονομική δραστηριότητα των περιοχών. Σελ. 24

Στις τέχνες κυριαρχεί η εκκλησιαστική ζωγραφική, ιδιαίτερα στα μεγάλα θρησκευτικά κέντρα της εποχής, το Άγιο Όρος και τα Μετέωρα. Ξεχωρίζουν σημαντικοί αγιογράφοι όπως ο Θεοφάνης και ο Μ. Δαμασκηνός. Παράλληλα, λαϊκοί ζωγράφοι δημιουργούν αξιόλογα έργα.

Ο λαός εκφράζεται κυρίως μέσα από το δημοτικό τραγούδι. Θέματα όπως η ζενιτιά, η σκλαβιά, οι κλέφτες εμπνέουν τους ανώνυμους δημιουργούς. Το δημοτικό τραγούδι συνδέεται με την καθημερινή ζωή των ραγιάδων και την ελπίδα τους για λευτεριά.

Τα χρόνια πριν την Επανάσταση, με το κίνημα του Νεοελληνικού Διαφωτισμού, διευρύνεται η πνευματική και η καλλιτεχνική ζωή των Ελλήνων. Τα ενδιαφέροντά τους περιλαμβάνουν θεατρικές παραστάσεις, μεταφράσεις βιβλίων και αρχαίων ελληνικών κειμένων, ποιητικές συλλογές, λογοτεχνικά έργα αλλά και έργα τέχνης και αρχιτεκτονικής. Σελ. 26

Στη γλώσσα, που χρησιμοποιεί το βιβλίο για να περιγράψει τις διάφορες

μάχες, εκλείπουν τα φαινόμενα μεγαλοστομίας, οι διάφορες εκφράσεις που φορτίζουν συναισθηματικά και διεγείρουν την εθνική υπερηφάνεια και συγκίνηση, κάτι που συνέβαινε πολύ συχνά στα παλαιότερα εγχειρίδια γεγονός που υπέσκαπτε την αντικειμενικότητα της ιστορίας, αφού δεν στόχευε στην ιστορική εγγραμματοσύνη αλλά στην εξύψωση της εθνική/ εθνικιστικής υπερηφάνειας.

Κατά τη διάρκεια της οθωμανικής αυτοκρατορίας, πολλές είναι οι μορφές αντίστασης ενάντια στους Οθωμανούς κατακτητές. Οι Ρωμιοί αντιστέκονται στους Οθωμανούς διατηρώντας τις μνήμες, τη γλώσσα και τη θρησκεία τους.

Στις ένοπλες μορφές αντίστασης περιλαμβάνονται εξεγέρσεις που εκδηλώνονται σε πολλές ελληνικές περιοχές, σε όλη τη διάρκεια της οθωμανικής κυριαρχίας. Οι εξεγέρσεις αυτές ζεσπούν κάθε φορά που οι Οθωμανοί εμπλέκονται σε πολεμικές επιχειρήσεις με τους Βενετούς ή τους Ρώσους.

Μορφή ένοπλης αντίστασης θεωρείται και η δράση των κλεφτών. Οι κλέφτες συγκροτούν ένοπλες ομάδες, κάνουν επιθέσεις σε εμπορικές αποστολές, σε κρατικούς αξιωματούχους, σε ταξιδιώτες, ακόμα και σε χωριά και πόλεις, αρπάζοντας χρήματα, όπλα και τρόφιμα. Οι κλέφτες ζουν ελεύθεροι κατά ομάδες στα λημέρια. Κάθε ομάδα έχει τον καπετάνιο της και το δικό της μπαϊράκι. Με το πέρασμα των χρόνων οι κλέφτες γίνονται μόνιμη απειλή αντίστασης εναντίον του οθωμανικού κράτους και των τοπικών αρχόντων, το ίδιο και οι αρματολοί. Ενώ αρχικά είναι βοηθητικά στρατεύματα των Τούρκων που χρησιμοποιούνται και στη δίωξη των κλεφτών, οι αρματολοί παραβαίνουν συχνά τις συμφωνίες τους με τους Οθωμανούς και γίνονται κλέφτες.

(Από το γλωσσάριο) εξεγέρσεις: ένοπλες μορφές αντίστασης των υπόδουλων εναντίον των κατακτητών Σελ. 32

Ένα χρόνο μετά, οι τουρκικές δυνάμεις, με ηγέτη τον Κεμάλ, επιτίθενται και αναγκάζουν τα ελληνικά στρατεύματα να υποχωρήσουν προς τα παράλια. Στις 27 Αυγούστου 1922 ο τουρκικός στρατός μπαίνει στη Σμύρνη. Χιλιάδες Έλληνες συνωστίζονται στο λιμάνι προσπαθώντας να μπουν στα πλοία και να φύγουν για την Ελλάδα. Σελ. 100

Στο παλιότερο εγχειρίδιο δίνεται η άποψη ότι όλοι οι Έλληνες ήταν σύμφωνοι στην εξέγερση και την επανάσταση κατά των Τούρκων. Στο καινούριο βιβλίο όμως, καταγράφονται και οι αντιδράσεις κάποιων ανθρώπων, που κατείχαν αξιώματα, ως προς την επανάσταση.

Οι διαφωτιστικές ιδέες όμως συναντούν και αντιδράσεις. Αντιδρούν κυρίως

μέλη κοινωνικών ομάδων που κατέχουν υψηλά αξιώματα και επιθυμούν να διατηρήσουν τη δύναμη και την εξουσία τους.

Ένα ακόμα στοιχείο αυτού του βιβλίου ιστορίας είναι ότι εστιάζει και στη συμμετοχή του απλού κόσμου στις επιχειρήσεις της επανάστασης και δεν μένει μόνο στις μεγάλες προσωπικότητες του Αγώνα.

Έμποροι, προεστοί και κοτζαμπάσηδες, λόγιοι, κληρικοί, κλέφτες, αρματολοί και ναυτικοί συντάσσονται στον κοινό αγώνα και πολλοί περνούν επώνυμα στην ιστορία. Υπάρχουν όμως και πολλοί άλλοι, ένοπλοι και άμαχοι, που αγωνίζονται για την ελευθερία και τα ονόματά τους δεν καταγράφονται στην ιστορία. Ανάμεσά τους άνδρες, γυναίκες και παιδιά, γέροι και νέοι, προσφέρουν με τη δράση τους σημαντικό έργο. Σελ. 50

Για πρώτη φορά στο καινούριο βιβλίο έχουμε και τις συνέπειες των εμφύλιων συγκρούσεων στην επαναστατημένη Ελλάδα. Είναι ένα θέμα που το προηγούμενο εγχειρίδιο έκανε μια απλή αναφορά, καθιστώντας το έτσι ως ένα θέμα «ταμπού», αποκρύπτοντας τις συνθήκες και τα αποτελέσματα που είχε στην εξέλιξη της ιστορίας.

Η διαμάχη μεταξύ των αντίπαλων ομάδων καταλήγει πολλές φορές σε ένοπλες εμφύλιες συγκρούσεις με μεγάλες υλικές καταστροφές και ανθρώπινες απώλειες. Σ' αυτές τις περιπτώσεις οι πολεμικές επιχειρήσεις εναντίον των Τούρκων περνούν σε δεύτερη μοίρα. Σελ. 52

Στο βιβλίο γίνονται συχνές αναφορές για το πώς περνούσαν οι Έλληνες κατά τη διάρκεια κάποιων περιόδων. Αναφέρει, δηλαδή, τον τρόπο που διασκέδαζαν, τις καθημερινές τους ασχολίες, και από αυτά φαίνεται και ο τρόπος που σκέφτονταν κάτι που προσωπικά το θεωρώ πολύ σημαντικό που μας βοηθάει να κατανοούμε καλύτερα τις διάφορες κοινωνικές και ιστορικές εξελίξεις.

Το μεγαλύτερο μέρος του πληθυσμού εξακολουθεί να ζει σε αγροτικές περιοχές και διατηρεί τις παραδόσεις και τις συνήθειές του. Οι αγροτικές ασχολίες καθορίζουν την καθημερινή ζωή και απασχολούν όλα τα μέλη της οικογένειας. Οι αγροτικοί πληθυσμοί προσπαθούν να καλύψουν τις καθημερινές τους ανάγκες με αγαθά που οι ίδιοι παράγουν και δημιουργούν. Κοινωνικές εκδηλώσεις όπως οι γιορτές αγίων, οι γάμοι και τα πανηγύρια αποτελούν τρόπους επικοινωνίας και ψυχαγωγίας των κατοίκων της υπαίθρου. Σελ. 83

Σημαντικό μέρος του βιβλίου είναι η αναφορά στην Ευρωπαϊκή Ένωση και την ιστορία της. Η συμμετοχή της Ελλάδας σε αυτήν έχει φέρει πολλές αλλαγές και

πρόκειται να φέρει και άλλες. Συνεπώς, το παιδί οφείλει να ξέρει τι είναι η Ευρωπαϊκή Ένωση και σε ποιους τομείς δραστηριοποιείται. Ενώ η ίδια ενότητα υπάρχει και στο παλαιότερο βιβλίο η μοναδική, σχετική αναφορά του είναι : «Η χώρα, μέλος της Ευρωπαϊκής Ένωσης από το 1979, συμβάλει ενεργά στην πρόοδο και τη συνεννόηση των λαών της Ευρώπης».

Η ιδέα της ένωσης των ευρωπαϊκών κρατών διατυπώνεται για πρώτη φορά από τον Ρομπέρ Σουμάν, στις 9 Μαΐου του 1950, ημέρα που γιορτάζεται από τότε ως «Ημέρα της Ευρώπης». Το 1951 έξι ευρωπαϊκές χώρες - Γαλλία, Γερμανία, Ιταλία, Βέλγιο, Ολλανδία, Λουξεμβούργο - υπογράφουν την πρώτη Συνθήκη με στόχο την οικονομική συνεργασία μεταξύ τους. Το 1957, οι ίδιες Χώρες ιδρύουν την Ευρωπαϊκή οικονομική Κοινότητα (Ε.Ο.Κ). Η Κοινότητα σταδιακά διευρύνεται με την είσοδο και άλλων ευρωπαϊκών κρατών. Η Ελλάδα εντάσσεται το 1981.

Η Κοινότητα αλλάζει χαρακτήρα. Το 1992, αποφασίζεται στο Μάαστριχτ να γίνει Οικονομική, νομισματική και πολιτική Ένωση. Ψηφίζεται νέα συνθήκη και η Ε.Ο.Κ. αλλάζει όνομα. Μετονομάζεται σε Ευρωπαϊκή Ένωση (Ε.Ε.). Το 2004, μετά την τελευταία διεύρυνση, στην Ε.Ε. συμμετέχουν πια, είκοσι πέντε ευρωπαϊκά κράτη. Από αυτά, τα δώδεκα έχουν και κοινό νόμισμα, το ευρώ.

Η λειτουργία της Ευρωπαϊκής Ένωσης στηρίζεται σε πέντε όργανα. Το καθένα από αυτά, το Ευρωκοινοβούλιο, το Συμβούλιο της Ε.Ε., η Ευρωπαϊκή Επιτροπή, το Ευρωπαϊκό Δικαστήριο και το Ελεγκτικό Συνέδριο έχει συγκεκριμένες αρμοδιότητες.

Οι χώρες-μέλη της Ε.Ε. προσπαθούν να χαράζουν ενιαία εξωτερική πολιτική και να λειτουργούν συλλογικά σε μια σειρά θεμάτων όπως η ειρήνη, ο πολιτισμός, το περιβάλλον. Πολλές από τις αποφάσεις της Ε.Ε. είναι δεσμευτικές για τα κράτη - μέλη της, τα οποία οφείλουν να προσαρμόζονται σ' αυτές και να τις εφαρμόζουν. Σελ. 124

Τέλος, ένα ακόμη χαρακτηριστικό είναι ότι το βιβλίο αναφέρεται στη σημερινή Ελλάδα που ζούμε, καταγράφοντας κάποια από τα σοβαρά προβλήματα που αντιμετωπίζει. Είναι σημαντικό οι μαθητές να μαθαίνουν από μικρή ηλικία τα προβλήματα που θα αντιμετωπίσουν και να ευαισθητοποιηθούν.

Η ανάπτυξη όμως τον αθλητισμό έχει και αρνητικές πλευρές. Η οικονομική εκμετάλλευση των αθλητικών αγώνων και η χρήση από τους αθλητές απαγορευμένων φαρμάκων, για να πετύχουν μεγάλες επιδόσεις, είναι κάποιες από

αυτές. Πρόβλημα αποτελεί επίσης και ο φανατισμός με τον οποίο κάποιοι φίλαθλοι υποστηρίζουν τις ομάδες τους καθώς και η βία που εκδηλώνεται στους αγωνιστικούς χώρους. Σελ. 130

β) «Εθνικιστικές αναφορές που υπάρχουν στις επιλεγμένες πηγές των βιβλίων ιστορίας»

Εγχειρίδιο τετάρτης δημοτικού

Η αγάπη για την πατρίδα είναι διάχυτη αφού, η πατρίδα προσωποποιείται και αποκτά την μορφή της θεάς και της βασίλισσας και πρέπει να τυγχάνει την ίδια φροντίδα και σεβασμό. Συνεπώς οι Έλληνες πρέπει να βάζουν πάνω από όλα την ελευθερία της πατρίδας ακόμα και πάνω από τη ζωή τους.

Ας αφήσουμε τους αποίκους να μοιράσουν μεταξύ τους τη γη και τα σπίτια. Στη μοιρασία όμως πρέπει να σκεφτούν ότι αυτός που του τυχαίνει το χωράφι, να θεωρεί ότι το χωράφι του ανήκει σ' ολόκληρη την πόλη, γιατί είναι η πατρίδα του και πρέπει να την περιποιείται πιο πολύ απ' ότι μια μητέρα τα παιδιά της. Η πατρίδα είναι θεά, βασίλισσα των ανθρώπων. Ετσι πρέπει να σκέφτονται οι άποικοι και για τους θεούς. Σελ. 19

Οι Έλληνες μαζεύτηκαν στον Ισθμό της Κορίνθου, συμφώνησαν να δώσουν έναν όρκο που θα τους έδενε πιο στενά μεταξύ τους. Ο όρκος έλεγε περίπου τα εξής: «Δε θα βάλω τη ζωή μου πάνω από την ελευθερία και δε θα εγκαταλείψω τους αρχηγούς ούτε ζωντανούς ούτε νεκρούς. Θα θάψω επίσης όλους τους συμμάχους που θα σκοτωθούν στη μάχη. Άμα νικήσω τους εχθρούς, δε θα καταστρέψω καμία από τις πόλεις που έλαβαν μέρος στον κοινό αγώνα. Δε θα ξαναχτίσω κανέναν από τους ναούς που έκαψαν ή γκρέμισαν οι βάρβαροι, αλλά θα τους αφήσω όπως είναι. Κι αυτό για να θυμούνται οι νεότεροι την ασέβεια των Περσών». Μόλις έδωσαν τον όρκο, ζεκίνησαν για τη Βοιωτία με αρχιστράτηγο το βασιλιά της Σπάρτης, τον Πανσανία. σελ 60

Ακόμη, σκιαγραφείται το προφίλ των Ελλήνων οι οποίοι φαίνονται να είναι γενναίοι, ήρωες, ατρόμητοι και μαχητές δείχνοντας έτσι την παλικαριά τους, ενώ τα στρατιωτικά τους επιτεύγματα και θυσίες χρήζουν τιμής από όλους. Ακόμα, φαίνονται ανδρείοι εφόσον ούτε ο θάνατος δεν τους τρομάζει και είναι θαρραλέοι. Η ελληνική τους διαγωγή δεν τους επιτρέπει να προσκυνήσουν τον εχθρό, ενώ μερικές φορές είναι και πολυμήχανοι και έτσι αποφεύγουν κάποιες δυσάρεστες καταστάσεις.

Πρώτοι από τους Έλληνες οι Αθηναίοι πολεμώντας στο Μαραθώνα ταπείνωσαν τη δύναμη των χρυσοφορεμένων Περσών.

«Ελλήνων προμαχουντες Αθηναίοι Μαραθωνι χρυσοφόρων Μήδων εστόρεσαν δύναμιν». Σελ. 51

Μόλις δόθηκε το σύνθημα, οι Αθηναίοι όρμησαν τρέχοντας εναντίον των Περσών. Η απόσταση που χώριζε τους δύο στρατούς δεν ήταν μικρότερη από 1500 μέτρα. Οι Πέρσες βλέποντάς τους να έρχονται καταπάνω τους τρέχοντας ετοιμάζονταν να τους αντιμετωπίσουν. Πίστευαν μάλιστα πως οι Αθηναίοι θα οδηγούνταν στον αφανισμό, γιατί ήταν λίγοι και δεν είχαν ιππικό ούτε τοξότες για να τους υποστηρίξουν. **Τέτοια ταπεινωτική γνώμη σχημάτισαν γι' αυτούς οι Πέρσες. Οι Αθηναίοι, μόλις ήρθαν στα χέρια με τους εχθρούς, μάχονταν με εξαιρετική παλικαριά. Πραγματικά, απ' όσο είμαστε σε θέση να ζέρουμε, πρώτοι αυτοί απ' όλους των Έλληνες επιτέθηκαν τρέχοντας εναντίον των εχθρών. Και πρώτοι μάλιστα δε φοβήθηκαν στη θέα της μηδικής στολής και των αντρών που τη φορούσαν. Παλιότερα βέβαια και μόνο που άκουγαν το όνομα Μήδοι κυριεύονταν από φόβο. Σελ. 52**

Δεν μπορώ να κρύψω τη σοφή και συνάμα ελληνική διαγωγή του Ισμηνία από τη Θήβα. Όταν πήγε στην Περσία ως απεσταλμένος της πατρίδας του, θέλησε να δει από κοντά το μεγάλο βασιλιά. Ο υπηρέτης του βασιλιά του είπε: «Ξένε Θηβαίε, υπάρχει νόμος περσικός, σύμφωνα με τον οποίο αυτός που θα δει το βασιλιά και θα του μιλήσει, πρέπει πρώτα να τον προσκυνήσει. Αν θέλεις λοιπόν και συ να τον συναντήσεις, να κάνεις το ίδιο, διαφορετικά θα πεις ό,τι θέλεις σε μένα». Τότε ο Ισμηνίας είπε: «οδήγησέ με». **Αφού πλησίασε και τον είδε ο βασιλιάς, έβγαλε το δαχτυλίδι του και, χωρίς να φανεί, το έριξε κάτω στα πόδια του και αμέσως έσκυψε και το πήρε πίσω. Έτσι κατάφερε από τη μια να πιστέψει ο βασιλιάς ότι τον προσκύνησε και από την άλλη δεν έκανε τίποτε απ' αυτά που ντροπιάζοντας τους Έλληνες. Αντίθετα μάλιστα πέτυχε να πάρει όλα όσα ζήτησε από τον Πέρση βασιλιά. Σελ. 90**

Ταυτόχρονα, όμως, έχουμε και το προφίλ των εχθρών των Ελλήνων, οι οποίοι φαίνονται να είναι πονηροί, επιπόλαιοι, ενώ δεν χάνουν ευκαιρία να ταπεινώνουν τους Έλληνες. Αυτή η αντίθεση στην περιγραφή του βιβλίου για τους Έλληνες και τους εχθρούς ωθεί στα παιδιά να διαμορφώσουν και την αντίστοιχη άποψη για το έθνος και τον «εθνικό εαυτό» τους αλλά και τους «άλλους».

Ο Ξέρξης έφυγε για την πατρίδα του και άφησε στην Ελλάδα το Μαρδόνιο με όλα όσα είχε μαζί του. Ο Παυσανίας βλέποντας τη σκηνή του Μαρδόνιου με τα χρυσά

και τα ασημένια αντικείμενα και κεντημένα υφάσματα, έδωσε διαταγή στους μάγειρους να ετοιμάσουν δείπνο σαν να τους το είχε ζητήσει ο Μαρδόνιος . αυτοί υπάκουσαν με προθυμία και ετοίμασαν ένα δείπνο πολυτελέστατο. Όταν το είδε ο Παυσανίας, έμεινε κατάπληκτος. Για να διασκεδάσει, παράγγειλε στους δικούς του να ετοιμάσουν ένα σπαρτιάτικο δείπνο. Εκείνοι το ετοίμασαν, η διαφορά όμως ήταν τόσο τεράστια που ο Παυσανίας, χαμογελώντας, κάλεσε τους στρατηγούς των Ελλήνων. Μόλις συγκεντρώθηκαν, τους έδειξε τα δύο δείπνα και τους είπε: Έλληνες, σας κάλεσα εδώ, για να σας δείξω την επιπολαιότητα των Περσών. Αυτοί, ενώ είχαν κάθε μέρα τέτοια τροφή, ξεκίνησαν εναντίον μας, για να μας πάρουν τη δική μας που είναι τόσο λίγη». Σελ. 61

Οι επιθετικοί πόλεμοι που διεξάγουν οι Έλληνες εναντίον άλλων λαών δεν έχουν την ίδια αντιμετώπιση που έχουν οι αμυντικοί πόλεμοι των Ελλήνων. Παρουσιάζονται με πολύ θετικές περιγραφές και τονίζεται η προσφορά των Ελλήνων σε αυτούς τους πολέμους καθώς μεταφέρουν τον πολιτισμό τους και τη γλώσσα τους σε πολλούς άλλους λαούς δίνοντάς τους έτσι την ‘ευκαιρία’ να εξελληνιστούν. Συνεπώς, στην περιγραφή αυτών των πολέμων λείπουν και αποσιωπώνται τα αρνητικά στοιχεία ενώ υπερτονίζονται τα επιτεύγματα των Ελλήνων, όπως είναι το χτίσιμο της πόλης της Αλεξάνδρειας.

*Κι απ' την θαυμάσια πανελλήνια εκστρατεία,
την νικηφόρα, την περίλαμπρη,
την περιλάλητη, την δοξασμένη
ως άλλη δεν δοξάστηκε καμιά,
την απαράμιλη, βγήκαμε εμείς
ελληνικός καινούριος κόσμος μέγας.*

.....

Και την κοινή ελληνική λαλιά

ως μέσα στην Βακτριανή την πήγαμε, ως τους Ινδούς. Σελ. 106

Ο Αλέξανδρος αποφάσισε να χτίσει στην Αίγυπτο μια μεγάλη πόλη. Όρισε την έκταση της πόλης και χάραξε τους δρόμους της με πολλή τέχνη και την ονόμασε με τ' όνομά του, Αλεξάνδρεια. Χτισμένη σε κατάλληλη θέση κοντά στο λιμάνι, δέχεται το δροσερό αέρα που έρχεται από τη θάλασσα και δροσίζει την ατμόσφαιρά της. Ετσι εξασφάλισε στους κατοίκους της μαζί με το καλό κλίμα και καλή νυγεία. Έχει μία λεωφόρο θαυμαστή για το μέγεθος και την ομορφιά της, που χωρίζει την πόλη στα δύο. Είναι στολισμένη σε όλο το μήκος της με πλούσια σπίτια και ναούς.

O M. Αλέξανδρος διέταξε να χτίσουν μεγάλα και πολυτελή ανάκτορα. Η πόλη στα κατοπινά χρόνια αναπτύχθηκε τόσο πολύ, ώστε από πολλούς να λογαριάζεται σαν η πρώτη πόλη της οικουμένης. Σελ. 108

Εγχειρίδιο πέμπτης δημοτικού

Οι πηγές του βιβλίου δίνουν στην ελληνική γλώσσα και τη χριστιανική θρησκεία υπερβολική εμβέλεια και σημασία.. Πιο συγκεκριμένα παρουσιάζει την ελληνική γλώσσα να εξημερώνει πληθυσμούς και η χριστιανική θρησκεία να ευεργετεί τα έθνη προσφέροντας σύνεση.

Γι αυτό οι Ρωμαίοι δεν επέβαλαν τη λατινική γλώσσα στους Έλληνες. Αντίθετα βοήθησαν και οι ίδιοι στην εξάπλωση της ελληνικής γλώσσας, γιατί αυτή έφερνε μαζί της τον ελληνικό πολιτισμό και την εξημέρωση των κατοίκων. Έτσι αυτή η ενίσχυση του ελληνισμού αποδείχθηκε ευεργετική για όλους τους Ρωμαίους νπηκόουνς» σελ. 24

Ο Πατριάρχης Φώτιος προς τους επισκόπους της αυτοκρατορίας:

«Το έθνος των Βουλγάρων με τον εκχριστιανισμό του άλλαξε. Έγινε τόσο ήμερο και συνετό, ώστε εγκαταλείποντας τις πλάνες της ειδωλολατρίας ήρθε, παραδόξως, στο κέντρο της χριστιανικής πίστης σελ. 67

Εγχειρίδιο έκτης δημοτικού

Οι πηγές στο καινούριο βιβλίο της Στ΄ δημοτικού δεν περιέχουν κανένα εθνικιστικό στοιχείο. Το πνεύμα του βιβλίου είναι να εξαλείψει αρχικά το αίμα μέσα από τα γεγονότα που καταγράφει, και έπειτα τις διάφορες φανφάρες και ελεγείες που αποσκοπούν στην συγκινησιακή φόρτιση των μαθητών, καταγράφοντας την ιστορική πραγματικότητα. Μέσα σε αυτό το πνεύμα κινούνται και οι διάφορες πηγές που περιλαμβάνει.

Αρχικά, από τις πηγές συμπεραίνουμε ότι στους κατακτημένους Έλληνες είχαν παραχωρηθεί προνόμια από τους Οθωμανούς, σύμφωνα με τα οποία μπορεί να διατηρήσει την πίστη του, τα ήθη και τα έθιμα του. Οι Έλληνες περνούν καλά, διασκεδάζοντας σε πανηγύρια και σε γιορτές αγίων.

Ο Ντε Μπρεβ πρεσβευτής της Γαλλίας στην Κωνσταντινούπολη (1590-1606), προς το βασιλιά Λουδοβίκο ΙΙ':

Οι σουλτάνοι συνηθίζουν, όταν κατακτούν ένα βασίλειο ή μια επαρχία να διατηρούν θαυμαστή τάξη. Δημεύουν τις περιουσίες της εκκλησίας και των πολεμιστών που έπεσαν στη μάχη και φυσικά όλα τα αγαθά του ηττημένου ηγεμόνα. Όσο για το λαό, αφήνεται να ζει σύμφωνα με τα ήθη και τα έθιμα του. Διατηρεί τα αγαθά του και έχει θρησκευτική ελευθερία. Σελ. 19

Η παράδοση

2.23

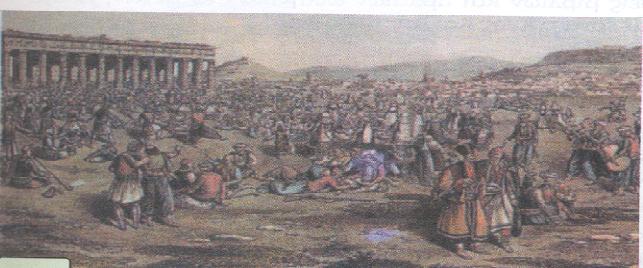
Ελληνικός χορός στην Πάρο (18^{ος} αι.)
Έγχρωμη λιθογραφία σε σκέδιο του Υλαίρ
Αθήνα, Μπενάκειος Βιβλιοθήκη

Ο Γάλλος περιηγητής Γκρελό γράφει (1670):

«Οι Έλληνες έχουν και μερικές ακόμα ευκαιρίες διασκεδάσεων. Είναι οι τέσσερες κυριότερες γιορτές του χρόνου: του Αγίου Ανδρέου, του Αγίου Νικολάου, των Τεσσαράκοντα Μαρτύρων και του Αγίου Γεωργίου. [...]»

Στη γιορτή του Αγιαντρέα γίνονται επισκέψεις, και οι γυναίκες κάνουν πάντοτε πηγανίτες. Στη γιορτή του Αγίου Νικολάου ζυμώνουν πίττα και ρίκινουν στο προϊόντι έναν παρά. Κι' οποίος πετύχει το νόμισμα θεωρείται ο τυχερός της χρονιάς. Πρέπει να το φυλάξῃ προσεκτικά. Στη γιορτή των Αγίων Σαράντα χορεύουν τραγουδώντας πιπτό το διστικό: «Ας χορέψουμε κι' ας είναι ιων Αγίων Σαράντα είναι.»

2.24

2.25

Πανηγύρι ουτην Αθήνα (αρχές 19^{ου} αι.)
Προμετωπίδα από το βιβλίο Ε. Ντοντζέιλ
Αθήνα, Μπενάκειος Βιβλιοθήκη

- ▲ Ποιες είναι σύμφωνα με την πηγή [2.24] οι κυριότερες γιορτές κατά τη διάρκεια του έιους; [2.24]
- ▲ Είναι και σήμερα οι ίδιες; [2.24]

2.26

Συνοδεύοντας τη νύφη (18^{ος} αι.)
Χαλκογραφία του Π. Γρεκύ^α
Αθήνα, Γεννάδειος Βιβλιοθήκη

- Με ποιους τρόπους διασκεδάζουν οι υπόδουλοι Έλληνες; [2.23-2.26]
- Ποιες πηγές δείχνουν, κατά τη γνώμη μου, καλύτερα πώς διασκεδάζουν οι ελληνικοί πληθυσμοί κατά την τουρκοκρατία; [2.23-2.26]

σ
ύ
ν
θ
ε
σ
η

- ❖ Ποιες ευκαιρίες διασκέδασης έχουν οι ελληνικοί πληθυσμοί κατά την οθωμανική κυριαρχία;
- ❖ Με ποιες εργασίες ασχολούνται οι οικογένειες των υπόδουλων Ελλήνων;

Σελ. 25

Ως προς την μόρφωση και την εκπαίδευση της εποχής μαθαίνουμε ότι και ελληνικά σχολεία χτίζονταν και τα παιδιά πήγαιναν στο σχολείο να μορφωθούν.

Μια Χιώτισσα μάνα εύχεται για το παιδί της:

«Να μάθη γράμματα καλά
τσαί φρόνιμο να γίνη
για να τσερδίζη χρήματα,
παντού καλά να κάμνη
ένα τσαί είκοσι σκολειά
μ' αληθινούς δασκάλους
να μάθουν γράμματα οι φτωχοί,
άνθρωποι να γενούνε.»

Ο Κοσμάς ο Αιτωλός, το 1779, αναφέρει:

«... έως τριάκοντα επαρχίας περιήλθαν, δέκα σχολεία ελληνικά εποίησα,
διακόσια δια κοινά γράμματα.» Σελ. 23

Διαφορά, όμως, με το παλαιότερο εγχειρίδιο εντοπίζεται και στο ότι γίνεται μια πολύ μικρή αναφορά σε ένα πολύ σημαντικό γεγονός, το κίνημα στο Γουδί. Η αναφορά στο παλιό εγχειρίδιο για αυτό το γεγονός περιορίζεται στη φράση : «Η αγανάκτηση αυτή οδήγησε σε κίνημα των αξιωματικών στο Γουδί (1909), που ανάγκασε την κυβέρνηση να παραιτηθεί». Στο καινούριο εγχειρίδιο υπάρχει μια σελίδα (... μαθητεία στην ιστορία) που είναι ολόκληρη αφιερωμένη στο κίνημα στο Γουδί, με πολλές πηγές που προσφέρονται για επεξεργασία και με ερωτήσεις που δίνουν στα παιδιά την ευκαιρία να σκεφτούν και να κρίνουν.

Στο καινούριο εγχειρίδιο επιπλέον υπάρχει μια καινούρια ενότητα που δεν υπάρχει στο παλαιότερο και αφορά στην καθημερινή ζωή στην Ελλάδα στον 20^ο αιώνα. Σε αυτή την ενότητα οι εξελίξεις που έχουν σημειωθεί στον χώρο της επιστήμης και της τεχνολογίας. Εισάγονται νέες έννοιες που πολλές φορές είναι οικίες στα παιδιά όπως διαδίκτυο κτλ. Είναι σημαντικό για τα παιδιά να γνωρίσουν την εξέλιξη της τεχνολογίας την οποία ούτως η άλλως την χρησιμοποιούν ή θα την χρησιμοποιήσουν αργότερα μιας και η τεχνολογία και η επιστήμη έχει μπει στη ζωή μας και μας αφορά όλους άμεσα.

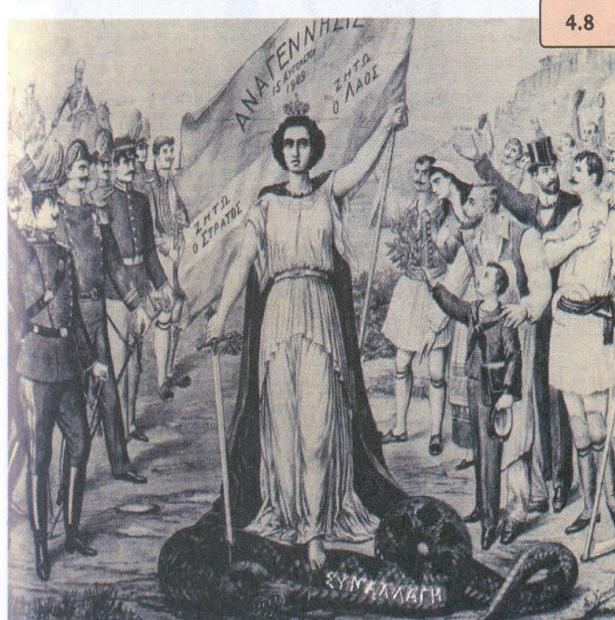
Π. Το κίνημα στο Γουδί

4.6

14 Σεπτεμβρίου 1909, το συλλαλητήριο για την υποστήριξη των αιτημάτων του Στρατιωτικού Συνδέσμου

Λαϊκή εικόνα

4.8

Λαϊκή εικόνα για το Κίνημα στο Γουδί

Σελ. 70

◀ Ποια συγκέντρωση εικονίζεται; [4.6]

◀ Παρατηρώ τις αλλαγές στη σύνθεση των συγκεντρωμένων, σε σχέση με την πιηγή [4.3].

4.7

Από το πρόγραμμα του Στρατιωτικού Συνδέσμου (Κίνημα στο Γουδί)

- ✓ «Ο διάδοχος του θρόνου και οι βασιλόπαιδες να απέχουν από τη διοίκηση του στρατού και του ναυτικού. [...]»
- ✓ Η χώρα να διοικείται με έντιμο τρόπο και
- ✓ η δικαιοσύνη να απονέμεται [...] με ισότητα,
- ✓ η εκπαίδευση να είναι χρήσιμη για «τον πρακτικόν βίον» και τις στρατιωτικές ανάγκες της χώρας,
- ✓ η ζωή, η τιμή και η περιουσία των πολιτών να είναι εξασφαλισμένες και τέλος
- ✓ να βελτιωθεί η οικονομία της χώρας ...»

▲ Ποια είναι τα αιτήματα του Στρατιωτικού Συνδέσμου; [4.7]

Κατά τη διάρκεια του 20^{ου} αιώνα μεγάλες επιστημονικές και τεχνολογικές ανακαλύψεις αλλάζουν τον κόσμο, κυρίως στις βιομηχανικά αναπτυγμένες χώρες. Νέες τεχνολογίες εισβαλλουν στην καθημερινή ζωή των ανθρώπων και την αλλάζουν. Οι αλλαγές αυτές επηρεάζουν καθοριστικά και τη καθημερινή ζωή στην Ελλάδα.

Η σταδιακή επέκταση της χρήσης ηλεκτρικής ενέργειας απλοποιεί πολλές καθημερινές ασχολίες των ανθρώπων. Οι ηλεκτρικές συσκευές, όπως το ψυγείο, το πλυντήριο και η ηλεκτρική κουζίνα, γίνονται απαραίτητες για κάθε σπίτι. Το ραδιόφωνο και η τηλεόραση ενημερώνουν και ψυχαγωγούν τους κατοίκους και των πιο απομακρυσμένων περιοχών. Οι άνθρωποι επικοινωνούν μεταξύ τους, όπου κι αν βρίσκονται, με σταθερά ή κινητά τηλέφωνα. Η χρήση του ηλεκτρονικού υπολογιστή και του **διαδικτύου** επιτρέπει την επικοινωνία, την ευκολότερη αναζήτηση πληροφοριών και την ταχύτερη επεξεργασία τους.

Η τελειοποίηση των σιδηροδρόμων, η εφεύρεση του αεροπλάνου και η μαζική χρήση του αυτοκινήτου, μειώνουν τις αποστάσεις. Οι άνθρωποι μετακινούνται ευκολότερα και γρηγορότερα. Η πρόοδος της τεχνολογίας επιτρέπει ακόμη και το ταξίδι στο Διάστημα. Το 1969 ο άνθρωπος περπατά στη Σελήνη.

Νέες κατακτήσεις στην ιατρική, όπως η εφεύρεση νέων φαρμάκων, επιτρέπουν τη θεραπεία πολλών ασθενειών και αυξάνουν το μέσο όρο ζωής των ανθρώπων.

Οι εξελίξεις αυτές έχουν όμως και αρνητικές συνέπειες. Οι άνθρωποι μολύνουν το περιβάλλον, σπαταλούν **φυσικούς πόρους** και δεν καταφέρουν να μειώσουν τη φτώχεια, η οποία συνεχίζει να επικρατεί σε πολλές περιοχές του πλανήτη.

ΓΛΩΣΣΑΡΙΟ

διαδίκτυο:

(ίντερνετ) δίκτυο υπολογιστών που συνδέονται μεταξύ τους, το οποίο δίνει τη δυνατότητα ανταλλαγής πληροφοριών

φυσικοί πόροι:

ό,τι προμηθεύεται ο άνθρωπος από τη φύση

πενικιλίνη:

το πρώτο αντιβιοτικό φάρμακο για την καταπολέμηση ίων, εφευρίσκεται από τον Α. Φλέμιγκ το 1926

μεταμόσχευση:

η αντικατάσταση ενός ανθρώπινου οργάνου, το οποίο δεν λειτουργεί κανονικά, με άλλο υγιές από άλλον άνθρωπο

The screenshot shows a section of the website dedicated to the history of electricity and its applications. It includes a timeline, a list of inventors, and a sidebar with links to various topics related to technology and society.

ΙΣΤΟΡΙΑ	ΤΕΧΝΟΛΟΓΙΑ	ΕΚΘΕΤΗΡΙΟ
<ul style="list-style-type: none"> ■ Αντελεκτρισμός ■ Φωτισμός ■ Πυρίς ■ Ψηφιακός πάλαιργραφος του Anselm ■ Ηλεκτρική παραγωγή ■ Ταχυτή ■ Ελαφρύ κοντέρ ■ Κινητοί δίσκοι ■ Μαλάκοντες ■ Μαλάκοντες Cookes - Wheatstone 		<ul style="list-style-type: none"> ■ Ιωάννης

Θέματα

- ▶ **Ηλεκτρισμός**
- ▶ **Τηλεπικοινωνίες**
- ▶ **Διάστημα**
- ▶ **Υπολογιστές**
- ▶ **Περιβάλλον**
- ▶ **Ιατρική**
- ▶ **Φωτογραφία**
- ▶ **Ράδιο - Τηλεόραση**
- ▶ **Κλωστούφαντουργία**
- ▶ **Τυπογραφία**

Δείτε επίσης

[Εκθετήριο Τηλεπικοινωνιών](#)

Ιστοσελίδα του Τεχνικού Μουσείου Θεσσαλονίκης, www.tmth.edu.gr

▲ Ποιες πληροφορίες μπορώ εύκολα να έχω από την ιστοσελίδα αυτή; [5.113]

1940	1940	1946	1950	1957	1969
έγχρωμη τηλεόραση	χρήση της πενικιλίνης	ηλεκτρονικός υπολογιστής	πρώτη μεταμόσχευση νεφρού	πρώτος τεχνητός δορυφόρος	ο πρώτος άνθρωπος στη σελήνη

Σελ. 127

B MEROS: TA SEZISTIKA STEPEOTYPA

α) «Σεξιστικές αναφορές που υπάρχουν στα κείμενα των βιβλίων ιστορίας»

Εγχειρίδιο τρίτης δημοτικού

Στο εγχειρίδιο της τρίτης δημοτικού γίνονται 129 αναφορές σε επώνυμους άντρες και 72 αναφορές σε επώνυμες γυναίκες.

Στα κείμενα του εγχειριδίου τονίζεται κυρίως η εξωτερική εμφάνιση και οι προσπάθειες καλλωπισμού των γυναικών, κάτι το οποίο όπως αναφέρεται οδηγεί σε διαμάχες, αντιπαλότητες, έχθρες μεταξύ των αντρών και συμφορές. Το αρνητικό, όμως, είναι ότι οι γυναίκες παρουσιάζονται μόνο από αυτή την πλευρά, δηλαδή σαν γυναίκες που η μόνη τους ασχολία είναι να περιποιούνται την εξωτερική τους εμφάνιση.

Ταξίδεψαν χαρούμενοι μέχρι τη Νάξο. Εκεί βγήκαν σε μια ακρογιαλιά για να ζεκουραστούν. Τότε όμως πέρασε από κει ο θεός Διόνυσος. Είδε την Αριάδνη, θαμπώθηκε από την ομορφιά της και την πήρε, για να την κάνει γυναίκα του. Ο Θησέας στενοχωρήθηκε πολύ για το χαμό της Αριάδνης. Το πλοίο συνέχισε το ταξίδι του για την Αθήνα, κανείς όμως δε σκέφτηκε ότι έπρεπε ν' αλλάξουν τα μαύρα πανιά. Σελ. 47

Αμέσως η Ήρα, η Αθηνά κι η Αφροδίτη άρχισαν να μαλώνουν για το ποια ήταν η ομορφότερη που θα έπαιρνε το μήλο. Ρώτησαν και το Δία, μα αντός δεν ήθελε να στενοχωρήσει καμιά από τις τρεις θεές. Γι' αυτό είπε να πάνε στο βουνό Ιδη, δίπλα στην Τροία, όπου ο Πάρης, ο γιος του βασιλιά Πρίαμου, έβοσκε το κοπάδι του σε μια πλαγιά, για να διαλέξει εκείνος την ομορφότερη θεά. Σελ. 58

Το δέκατο όμως χρόνο μάλωσαν ο Αχιλλέας κι ο Αγαμέμνονας για δυο όμορφες σκλάβες, τη Χρυσηίδα και τη Βρισηίδα. Αυτό έφερε πολλές συμφορές στους Αχαιούς. Σελ 67

Αντίθετα τα ρούχα των γυναικών ήταν κομψά και πολυτελή. Φορούσαν φανταχτερές μακριές φούστες, κοντές ποδιές, λεπτά πουκάμισα, πανωφόρια κι εσάρπες. Βάφονταν και χτενίζονταν με φροντίδα, όπως και οι σημερινές γυναίκες. Στο κεφάλι φορούσαν καπέλα, κορδέλες και κοσμήματα. Ασχολούνταν με τις δουλειές του σπιτιού και με την υφαντική. Σε όλα σχεδόν τα σπίτια υπήρχαν

αργαλειοί. Ύφαιναν υφάσματα μάλλινα και λινά, αλλά και υφάσματα πολύ λεπτά και διάφανα με ωραία σχέδια. Σελ 120

Επιπλέον, σκιαγραφείται και ο χαρακτήρας των γυναικών μέσα από τους μύθους. Έτσι, οι γυναίκες φαίνονται πιο ευαίσθητες, με αισθήματα μίσους και πονηρές δημιουργώντας και τεχνάσματα κάποιες φορές για να αποφύγουν κάποιες καταστάσεις.

Η Ινώ μισούσε θανάσιμα το Φρίξο και την Ελλη. Γι' αυτό κάλεσε τις γυναίκες του Ορχομενού και τις έπεισε να ψήσουν το σιτάρι που θα έσπερναν οι άνδρες τους, γιατί τάχα έτσι θα είχαν καλύτερη σοδειά. Το ψημένο όμως σιτάρι δε φύτρωσε καθόλου και οι κάτοικοι του Ορχομενού εκείνη τη χρονιά πεινούσαν. Σελ. 50

Όταν η Ιφιγένεια κι η μητέρα της έφτασαν στην Αυλίδα, με δάκρυα στα μάτια ο Αγαμέμνονας τους είπε την αλήθεια. Η Κλυταμνήστρα έκλαιγε και τον παρακαλούσε να μην αφήσει να γίνει η θυσία. Η Ιφιγένεια τελικά αποφάσισε να θυσιαστεί για την πατρίδα της. Σελ. 62

Εγχειρίδιο τετάρτης δημοτικού

Στο εγχειρίδιο της τετάρτης δημοτικού αναφέρονται 167 επώνυμοι άντρες και 31 επώνυμες γυναίκες.

Και σε αυτό το εγχειρίδιο οι γυναίκες παρουσιάζονται στο σπίτι με μοναδική τους ασχολία τις οικιακές δουλειές, και τον καλλωπισμό τους. Η διαφοροποίηση των αγοριών από τα κορίτσια επισημαίνεται και στο γεγονός ότι τα αγόρια ασχολιόντουσαν με παιχνίδια, παρόλο που και τα αγόρια και τα κορίτσια βρίσκονταν στο σπίτι.

Οι γυναίκες έμεναν στο σπίτι κάνοντας διάφορες δουλειές. Είχαν να μαγειρέψουν, να ζυμώσουν, να υφάνουν. Σπάνια έβγαιναν έξω, κυρίως στη διάρκεια κάποιας επίσημης γιορτής. Αυτό δε σημαίνει όμως πως δεν ενδιαφέρονταν για τον εαντό τους. Πολλές ντύνονταν ωραία, βάφονταν, άλλαζαν το χτένισμά τους. Κάποιες είχαν πολλές υπηρέτριες για να τους κάνουν τις δουλειές. Αντίθετα στη Σπάρτη οι γυναίκες έπαιρναν μέρος σε πολλές εκδηλώσεις και συμπεριφέρονταν πιο ελεύθερα.

Στην Αθήνα δεν υπήρχαν δημόσια σχολεία, όπως έχουμε σήμερα. Τα αγόρια ως τα εφτά τους χρόνια έμεναν στο σπίτι παιζόντας διάφορα παιχνίδια. Μετά από αυτή την ηλικία οι γονείς τα έστελναν με τη συνοδεία ενός παιδαγωγού στο

γραμματιστή. Εκεί θα μάθαιναν να διαβάζουν, να γράφουν και να λογαριάζουν. Ο κιθαριστής τούς μάθαινε να παιζουν κιθάρα και λύρα. Σελ. 69- 70

Εγχειρίδιο πέμπτης δημοτικού

Στο βιβλίο της πέμπτης δημοτικού οι αναφορές σε επώνυμους άντρες είναι 173 και οι αναφορές σε επώνυμες γυναίκες είναι 22.

Η εκπαίδευση και η μόρφωση για ακόμα μια φορά θεωρείται δικαίωμα και προνόμιο μόνο των αγοριών καθώς σχολεία για κορίτσια δεν υπήρχαν στο Βυζάντιο. Τα κορίτσια όπως και όλες οι γυναίκες για ακόμα μια φορά παρουσιάζονται να μένουν στο σπίτι κάνοντας οικιακές εργασίες και ο ρόλος της μητέρας παρουσιάζεται να είναι αυτός της διαιώνισης της κατώτερης θέσης της γυναίκας. Κύριες ασχολίες των γυναικών ήταν το πλέξιμο, το κέντημα και το μαγείρεμα, ενώ ταυτόχρονα θεωρούταν βέβαιη η υποταγή και η υπακοή στους άντρες.

Τα κορίτσια κι ένας μεγάλος αριθμός αγοριών, που οι γονείς τους δεν είχαν να πληρώσουν δίδακτρα, δεν πήγαιναν σχολείο. Έμεναν στο σπίτι, έπαιζαν στις αυλές και στους δρόμους και βοηθούσαν τους γονείς τους στις δουλειές. Την αγωγή αυτών των παιδιών, αναλάμβαναν οι γονείς, οι γιαγιάδες και οι παππούδες. Αυτοί μάθαιναν στα παιδιά ιστορίες για τη ζωή και τον τόπο τους και τα ασκούσαν να διατηρούν τα έθιμα και τις παραδόσεις των Βυζαντινών. Τα κορίτσια κοντά στις μητέρες τους μάθαιναν να κεντούν, να πλέκουν και να υφαίνουν.

Τα αγόρια που δεν πήγαιναν στο σχολείο μάθαιναν από μικρή ηλικία τέχνες κοντά σε ειδικούς τεχνίτες. Εκεί εργάζονταν, ως άμισθοι μαθητευόμενοι, συνήθως δύο χρόνια. Ύστερα εργάζονταν κοντά τους με αμοιβή ή αναζητούσαν άλλον εργασία. Σελ. 38

Οι γυναίκες είχαν την επιμέλεια του σπιτιού, των παιδιών, των τροφίμων και των φαγητών. Στις γεωργικές εργασίες έπαιρναν συνήθως μέρος μόνο στις περιόδους συγκομιδής των καρπών. Πολλές όμως εργάζονταν στο σπίτι υφαίνοντας και κεντώντας και άλλες σε εργαστήρια και καταστήματα αρωμάτων και μεταξιού. Σελ. 80- 81

Στην πρώτη βυζαντινή περίοδο η νομοθεσία για τη γυναικα παρέμεινε ίδια με τη ρωμαϊκή και συμπληρώθηκε με τις συνήθειες που βρήκε στην ανατολική αυτοκρατορία, μετά τη μεταφορά της πρωτεύουσας στο Βυζάντιο. **Οι συνήθειες αυτές ήθελαν τη γυναικα να μένει διαρκώς στο σπίτι. Ενάρετη θεωρούσαν την ανύπαντρη που ήταν**

υπάκουη στον πατέρα της και την παντρεμένη που ήταν υποταγμένη στον άνδρα της.

Όπως αναφέρθηκε και αλλού, τα κορίτσια δεν πήγαιναν στο σχολείο. Έμεναν κοντά στη μητέρα τους και βοηθούσαν στις εργασίες του σπιτιού. Πλάι της ασκούνταν στη μαγειρική και στη φροντίδα των μικρότερων αδελφών τους. Μάθαιναν ακόμη να υφαίνουν, να κεντούν και να πλέκουν. Οι μητέρες που ήξεραν γράμματα, μάθαιναν στις κόρες τους ανάγνωση, γραφή, τραγούδια του λαού και ψαλμούς της εκκλησίας. Σελ. 120- 121

Για ακόμα μια φορά οι γυναίκες φαίνονται άβουλες καθώς οι πατέρες τους αποφάσιζαν ποιον θα παντρευτούνε και πολλές φορές σύμφωνα με τα συμφέροντά τους. Οι γάμοι αυτοί ήταν ένας τρόπος για τη σύναψη συμμαχιών, ήταν μια πολιτική κίνηση.

Σημαντική πλευρά της βυζαντινής διπλωματίας, τέλος, αποτελούσαν οι γάμοι ανάμεσα σε βυζαντινές πριγκίπισσες και σε ξένους ηγεμόνες. Οι γάμοι αυτοί, στις περισσότερες περιπτώσεις, συνέβαλλαν στην ειρήνη και τη συνεργασία ανάμεσα στους λαούς και οι πριγκίπισσες αυτές γίνονταν οι καλύτεροι πρεσβευτές του Βυζαντίου στις νέες πατρίδες τους. Σελ. 118

Μια ακόμη στερεότυπη αναφορά στο βιβλίο, είναι το γεγονός ότι οι γυναίκες στη Βυζαντινή εποχή ξεχωρίζουν μόνο ως μητέρες και σύζυγοι μεγάλων αντρών.

Παρά τα εμπόδια των νόμων και των παραδόσεων, που όριζαν ότι «δεν επιτρέπεται στις γυναίκες να καθίζουν στο εργαστήρι, να πωλούν και να αγοράζουν»[...] Όλες όμως οι βυζαντινές γυναίκες έπαιξαν ένα θαυμαστό ρόλο ως μητέρες και σύζυγοι και σ' αυτές ανήκει ένα σημαντικό μέρος της τιμής που η ιστορία απέδωσε σε πολλούς από τους γιους ή τους άνδρες τους. Σελ. 121

Εγχειρίδιο έκτης δημοτικού

Στο εγχειρίδιο της έκτης δημοτικού οι αναφορές στους επώνυμους άντρες είναι 114 και οι αναφορές σε επώνυμες γυναίκες είναι 28.

Στο εγχειρίδιο της Στ΄ δημοτικού, δεν σημειώνονται σεξιστικές αναφορές. Το βιβλίο εντάσσει στην ιστορία και το γυναικείο φύλο. Παρακάτω, αναφέρω αποσπάσματα από τα κείμενα του βιβλίου που υπόκεινται σε αυτό το νέο πνεύμα που εισάγει το καινούριο εγχειρίδιο.

Στα κείμενα του βιβλίου, και περισσότερο σε εκείνα που περιγράφουν μεγάλα γεγονότα της ιστορίας, σημειώνονται κάθε φορά οι άδικες αποκλείσεις των γυναικών από την ισότητα και τα ίσα δικαιώματα με τους άντρες. Χαρακτηριστικά παραδείγματα όπου το βιβλίο δείχνει την άνιση αντιμετώπιση των γυναικών είναι η Γαλλική Επανάσταση με τη διακήρυξη των δικαιωμάτων του ανθρώπου και του πολίτη αλλά και κατά τον 19^ο αιώνα.

Τα μηνύματα της Γαλλικής Επανάστασης διαδίδονται γρήγορα στην υπόλοιπη Ευρώπη και επηρεάζουν βαθιά τις κοινωνικές και πολιτικές εξελίξεις. Δημιουργούν μια νέα δικαιότερη εποχή, όχι όμως για όλους. Μεγάλες ομάδες ανθρώπων, όπως είναι οι γυναίκες, αποκλείονται από τα ίσα δικαιώματα. Σελ. 11

Εντάσεις δημιουργεί επίσης ο περιορισμός των ανθρώπινων δικαιωμάτων. Μεγάλες κοινωνικές κατηγορίες, όπως είναι οι γυναίκες, αποκλείονται από τα ίσα δικαιώματα στην εκπαίδευση και την εργασία. Οι εργάτες διεκδικούν καλύτερες συνθήκες εργασίας και οι αγρότες την πολυπόθητη ανακατανομή της γης. Σελ. 80

Ένα επιπλέον χαρακτηριστικό στοιχείο του βιβλίου είναι ότι καταγράφει και τη συμμετοχή των γυναικών στα ιστορικά γεγονότα, δηλαδή, τη συμβολή τους στη διαμόρφωση της ιστορίας. Πιο συγκεκριμένα αναφέρει τη δράση των γυναικών στην ελληνική επανάσταση, στο φιλελληνισμό και στον αγώνα κατά της δικτατορίας.

Οι άνθρωποι των όπλων αναλαμβάνουν τη στρατιωτική οργάνωση του Αγώνα. Ο Κολοκοτρώνης, ο Καραϊσκάκης, ο Παπαφλέσσας, ο Ανδρούτσος, ο Νικηταράς, ο Μπότσαρης στη στεριά και ο Μιαούλης, ο Κανάρης, η Μπουνουλίνα, η Μανρογένους, η Βισβίζη στη θάλασσα, καταφέρνουν να πετύχουν σημαντικές νίκες και να αναδειχθούν σε ηρωικές φυσιογνωμίες. Σελ. 50

Ανεξάρτητα από τους διαφορετικούς λόγους και τρόπους βοήθειας, οι φιλέλληνες, άνδρες και γυναίκες, με τον ενθουσιασμό τους συμβάλλουν στο να διατηρηθεί ζωντανό το ενδιαφέρον των Ευρωπαίων για την Ελληνική Επανάσταση.

Ο φιλελληνικός τύπος με ειδήσεις από τα πολεμικά μέτωπα εναισθητοποιεί την κοινωνία στις μεγάλες ευρωπαϊκές πόλεις. Οργανώνονται εκδηλώσεις για την οικονομική και ηθική ενίσχυση των επαναστατημένων Ελλήνων. Σημαντικοί φιλέλληνες ασκούν πιέσεις στις ευρωπαϊκές κυβερνήσεις για να υποστηρίζουν τον Αγώνα. Καλλιτέχνες εμπνέονται από την Επανάσταση και δημιουργούν σπουδαία έργα. Πολλοί φιλέλληνες έρχονται ως εθελοντές και πολεμούν στο πλευρό των Ελλήνων, θυσιάζοντας ακόμα και τη ζωή τους. Σημαντική φιλελληνική δράση αναπτύσσονται, μεταξύ άλλων, ο Λόρδος Μπάιρον, η Σοφία ντε Μαρμπονά, ο Φαβιέρος και ο

Σανταρόζα. Σελ. 54

Κορυφαία στιγμή αντίστασης κατά της δικτατορίας αποτελούν τα γεγονότα που έχουν σχέση με το φοιτητικό κίνημα. Φοιτητές και φοιτήτριες καταλαμβάνουν τη Νομική Σχολή του Πανεπιστημίου Αθηνών, το Φεβρουάριο του 1973, και οργανώνουν κινητοποιήσεις στη Θεσσαλονίκη, την Πάτρα και τα Ιωάννινα. Η εξέγερση του Πολυτεχνείου, το Νοέμβριο του 1973, γίνεται γνωστή σε όλο τον κόσμο και επηρεάζει τη διεθνή κοινή γνώμη εναντίον του δικτατορικού καθεστώτος στην Ελλάδα. Σελ. 118

Τέλος, στο βιβλίο μαθαίνουμε στα χρόνια του Καποδίστρια αποφασίστηκε εκπαιδευση και για τα δύο φύλα, ενώ το προηγούμενο βιβλίο αναφέρει : «Γρήγορα ιδρύθηκαν σε όλη τη χώρα πολλά σχολεία, τα γνωστά ως αλληλοδιδακτικά, στα οποία οι καλύτεροι μαθητές των μεγαλύτερων τάξεων, με τη βοήθεια του δασκάλου, μάθαιναν τους μικρότερους να διαβάζουν και να γράφουν». Από αυτό το απόσπασμα συμπεραίνουμε ότι μόνο αγόρια συμμετείχαν στην εκπαιδευτική διαδικασία κάτι που είναι λάθος.

Μια από τις πρώτες αποφάσεις είναι η εισαγωγή της αλληλοδιδακτικής μεθόδου διδασκαλίας στα σχολεία. Αποφασίζεται εκπαιδευση και για τα δύο φύλα και γίνεται προσπάθεια να οργανωθεί ένα εκπαιδευτικό σύστημα. Η έλλειψη χρημάτων για την κατασκευή σχολικών κτιρίων, ο μικρός αριθμός δασκάλων και κατάλληλων βιβλίων καθυστερεί την εφαρμογή των εκπαιδευτικών σχεδιασμών. Σελ. 62

β) «Σεξιστικές αναφορές που υπάρχουν στις επιλεγμένες πηγές των βιβλίων ιστορίας»

Εγχειρίδιο τρίτης δημοτικού

Στο βιβλίο τονίζεται κυρίως η εξωτερική εμφάνιση και η ομορφιά των γυναικών σαν να είναι το μοναδικό για το οποίο ξεχωρίζουν και σαν να ήταν η μοναδική ασχολία και έγνοια των γυναικών. Όσον αφορά τις ασχολίες τους, αυτές δεν ήταν τίποτα περισσότερο από τις οικιακές εργασίες, όπως ο αργαλειός. Η θέση των γυναικών βρίσκεται στο σπίτι, υπηρετώντας τον άντρα τους. Οι γυναίκες παρουσιάζονται να ξεγελιούνται εύκολα και να είναι αντικείμενο πόθου, κάτι που συνήθως είχε δυσάρεστα αποτελέσματα.

Είμαι η «Μυκηναία». Ζωγραφίστηκα πριν 3.300 χρόνια. Σου λέω τη χρονολογία για να καταλάβεις τη μεγάλη αξία μου. Η ομορφιά μου πέρασε ακόμα και τις Μινωίτισσες. Δεν βρίσκεις πως είμαι πιο όμορφη από την «Παριζιάνα», τη γνωστή μινωική τοιχογραφία; Ζωγραφίστηκα πάνω σε γαλάζιο φόντο κι έτσι αναδεικνύεται η ομορφιά μου. Είμαι γεροδεμένη, έχω πλούσια μαλλιά, που περνούν μπροστά από τ' αυτιά, στολισμένα με μια κορδέλα, λοξά μάτια, καμαρωτά φρύδια, φορώ όμορφα ρούχα και λεπτά κοσμήματα. Έχω γυρίσει το στήθος μπροστά για να καμαρώσεις και τα κοσμήματά μου! Μόνο το κεφάλι μου είναι στο πλάι. Το έκανα επίτηδες για να θαυμάσεις την αρχοντιά μου. Έτσι που γέρνω το κεφάλι είναι σαν να μην ξέρω ποιο περιδέραιο να διαλέξω. Σελ. 140

Μέσα σε αχηβαδούλες ανακάτεψε (η Οινόη) καλά τα χρώματά της και με ψιλό πινέλο ζωγράφισε μαύρη γραμμή κάτω από τα μάτια της Πριήνης. Με πράσινη μπογιά τής πέρασε τα βλέφαρα. Μετά κοιτώντας στο χάλκινο, καλογυαλισμένο καθρέφτη, έφτιαξε και τα δικά της.

- Όμορφα δεν είναι; έκανε περήφανη για την τέχνη της.

Η Οινόη είχε τελειώσει την ετοιμασία του κόκκινου και βουτώντας το πινέλο της πέρασε τα χεῖλη της φίλης της με παχύ, γναλιστερό στρόμα.

- Να φτιάξω και τα δικά μου και φύγαμε! Εξήγησε κάνοντας το καλογραμμένο στόμα της να μοιάζει. με μισάνοιχτη παπαρούνα. Σελ. 122

Ζούσε στ' αρχαία χρόνια μια αρχοντοπούλα όμορφη που την έλεγαν Αράχνη. Ήξερε πολύ καλά την τέχνη του αργαλειού κι ύφαινε υπέροχα υφαντά. Κανχιόταν πως ήξερε να υφαίνει καλύτερα κι από την Αθηνά. Κάποτε μάλιστα τόλμησε και ζήτησε από τη θεά να παραβγούν στον αργαλειό. Η Αθηνά δέχτηκε κι άρχισαν να υφαίνουν. Υφαινε η Αθηνά και πάνω στο υφαντό της έφτιαχνε την πάλη της με τον Ποσειδώνα πάνω στην Ακρόπολη της Αθήνας. Υφαινε κι η Αράχνη κι έφτιαχνε τα καμώματα του Δία κι όλων των θεών του Ολύμπου. Θυμωμένη τότε η Αθηνά, που μια θνητή τόλμησε να συγκριθεί μαζί της, μεταμόρφωσε την κόρη σε έντομο και την καταράστηκε όλες τις μέρες της ζωής της κρεμασμένη να υφαίνει τον ιστό της. Σελ 18

Ακόμα, από τα κείμενα σκιαγραφείται και το προφίλ της γυναίκας, που τη δείχνει να είναι «φοβιτσιάρα», κάποιες φορές πονηρή σχεδιάζοντας τεχνάσματα για να αποφύγει κάποιες καταστάσεις, αδύναμη στο χαρακτήρα καθώς παρουσιάζονται να κλαίνε, να ξεγελιούνται εύκολα, και τοποθετούνται πάντα σε ειρηνικό περιβάλλον, μακριά από μάχες και πολέμους.

Στη Συρία ζούσε κάποτε ο Βασιλιάς Αγήνορας, ο γιος του Ποσειδώνα. Αυτός είχε μια πεντάμορφη κόρη, την Ευρώπη. Ο Δίας είδε την Ευρώπη, την αγάπησε και μια μέρα, που η κόρη μάζευε λουλούδια με τις φίλες της σ' ένα ακρογιάλι της Συρίας, μεταμορφώθηκε σε άσπρο ταύρο, την πλησίασε και ξάπλωσε κοντά της. Το όμορφο ζώο έδειχνε ήρεμο και φιλικό και η Ευρώπη το πλησίασε, το χάιδεψε και κάθισε στη ράχη του ανύποπτη.

Την ίδια στιγμή ο ταύρος πετάχτηκε όρθιος κι όρμησε προς τη θάλασσα. Τρομαγμένη η Ευρώπη κρατήθηκε από τα κέρατά του. Ο ταύρος πέταξε πάνω από τα κύματα κι έφτασε στην Κρήτη. Εκεί ο Δίας πήρε την κανονική του μορφή, παντρεύτηκε την Ευρώπη και γέννησαν τρεις γιους. Όταν ο Δίας επέστρεψε στον Όλυμπο, παρήγγειλε στον Ήφαιστο να φτιάξει ένα χάλκινο γίγαντα, τον Τάλω, για να φυλάει την Κρήτη και να μη μπορέσει ποτέ να φύγει η Ευρώπη. Από αυτήν πήρε το όνομά της η ήπειρος που ζούμε κι εμείς σήμερα, η Ευρώπη. Σελ. 14

Ο Θεός του Άδη, ο Πλούτωνας, αγάπησε κάποτε την κόρη της θεάς Δήμητρας, την Περσεφόνη. Μια μέρα που η Περσεφόνη έπαιξε σ' ένα καταπράσινο λιβάδι, είδε έναν ανθισμένο νάρκισσο. Πήγε να τον μυρίσει κι αμέσως άνοιξε η γη, βγήκε από μέσα ο Πλούτωνας, με το κατάμαυρο άρμα του, την άρπαξε κι έφυγε για τον Άδη. Τις σπαραχτικές κραυγές της Περσεφόνης τις άκουσε η μητέρα της κι έτρεξε να τη βρει. Μα η Περσεφόνη ήταν άφαντη. Εννιά μερόνυχτα την έψαχνε κλαίγοντας η Δήμητρα, ώσπου ο ήλιος τη λυπήθηκε και της φανέρωσε αντό που είχε γίνει.

Η Δήμητρα ζήτησε από το Δία να φέρει πίσω την Περσεφόνη μα εκείνος δε δέχτηκε. Θυμωμένη τότε η Δήμητρα, έφυγε από τον Όλυμπο κι άρχισε να τριγυρνάει κλαίγοντας στη γη. Απ' όπου διάβαινε μαραίνονταν τα δέντρα, ξεραίνονταν όλα τα φυτά, τα σπαρτά και τα λουλούδια. Τα ζώα κι οι όνθρωποι πέθαιναν απ' την πείνα. Σελ. 17

Η Πηνελόπη έστησε στην κάμαρά της αργαλειό κι ύφαινε τρία χρόνια ένα πανί ολοκέντητο, σάβανο του γέροντα Λαέρτη. Κι έλεγε πως, όταν θα το τελείωνε, τότε θα παντρευόταν κάποιον απ' τους μνηστήρες. Όμως όλη τη μέρα ύφαινε το ατέλειωτο πανί της κι όλη τη νύχτα ξήλωνε κάτω απ' το φως μιας δάδας. Τρία χρόνια κράτησε αντό το τέχνασμά της, ώσπου μια δούλα το μαρτύρησε κι έτσι αναγκάστηκε και τελείωσε το ατέλειωτο υφαντό της. Σελ. 95

Εγχειρίδιο τετάρτης δημοτικού

Υπάρχει έντονη παρουσία των γυναικών που είναι δούλες ή παρακόρες. Περιγράφεται στο κείμενο λεπτομερώς πως υπηρετούσαν και πως φέρονταν σαν να ήταν υποτελείς των αντρών. Γενικότερα, πάλι η θέση των γυναικών παρουσιάζεται να είναι μέσα στο σπίτι και να ασχολούνται κυρίως με τις οικιακές τους εργασίες.

O Τηλέμαχος οδήγησε τον ξένο σε ένα θρονί να κάτσει, όμορφο, λεπτοδούλεμένο, που είχε και σκαμνί για να ακουμπάνε τα πόδια και κάτω του άπλωσε λινό σεντόνι. Έβαλε και ο ίδιος κοντά στον ξένο ένα σκαμνί σκαλισμένο για να καθίσει. Μια παρακόρη ήρθε αμέσως κρατώντας όμορφο χρυσό λαγήνι και τους έχυνε νερό να πλύνουν τα χέρια τους σε μία ασημένια λεκάνη. Έπειτα έστρωσε μπροστά τους μακρύ σκαλιστό τραπέζι. Μετά τους έφερε ψωμιά η σεβαστή οικονόμα και διάφορα προσφάγια, πολλά απ' ό,τι είχε. Κι ο σιτιστής κρέατα ψητά τους έφερε σε δίσκους κι ολόχρυσα ποτήρια τους έβαλαν και ο κεραστής ερχότανε συχνά και τους κερνούσε. Σελ 13

Παρακόρη: Ήρακλή μου αγαπητέ, μας ήρθες πάλι;

*Έλα μέσα. Η Περσεφόνη, μόλις έμαθε
το γυρισμό σου, αμέσως ζύμωσε ψωμιά,
έβαλε στη φωτιά δύο τρία καζάνια φάβα,
στη θράκα σου έψησε ολόκληρο βόδι, σου
έφτιαξε πίτες και τηγανίτες. Έλα μέσα.*

Ξανθίας: Ευχαριστώ πολύ.

Παρακόρη: *Μη φεύγεις, μη!*

*Για σένα βράζει πουλερικά και σου καβούρδισε στραγάλια
και σου ετοίμασε γλυκό κρασί.*

Ξανθίας: Είσαι πολύ ευγενική.

Ο μάγειρας ετοιμαζόταν να βγάλει των ψαριών τις φέτες από τη σχάρα και το τραπέζι ήταν στρωμένο. Σελ. 70

Υπάρχει επίσης, η εικόνα αγοραπωλησίας των γυναικών, σαν να ήταν προϊόν εμπορίου, και ακόμη, ο γάμος αναφέρεται σαν σύναψη φιλίας και συμμαχιών μεταξύ μεγάλων αντρών χωρίς όμως να έχουν λόγο πάνω σε αυτό οι γυναίκες. Συνεπώς, παρουσιάζονται άβουλες και μερικές φορές και πονηρές, εκδικητικές και υπερπροστατευτικές με τα παιδιά τους.

Ο Λαέρτης αγόρασε την Ευρύκλεια, όταν ήταν κοπελίτσα, και την

αντάλλαξε με είκοσι βόδια. Σελ. 18

Ο Δαρείος έστειλε απεσταλμένους του στον Αλέξανδρο, οι οποίοι του είπαν ότι ο Πέρσης βασιλιάς θέλει να του δώσει 10.000 τάλαντα για τη μητέρα, τη σύζυγο και τα παιδιά του που είχαν αιχμαλωτιστεί. Επίσης του πρόσφερε όλη τη χώρα από τον Ευφράτη μέχρι το Αιγαίο. Τέλος ο Δαρείος πρότεινε στον Αλέξανδρο να παντρευτεί την κόρη του και να είναι φίλος και σύμμαχός του. Όταν αυτά τα νέα ανακοινώθηκαν στη συγκέντρωση των στρατιωτών, λένε ότι ο Παρμενίωνας είπε πως αν αυτός ήταν ο Αλέξανδρος θα σταματούσε τον πόλεμο, για να μη διακινδυνεύσει περισσότερο. Σελ. 102

Ο Πύρρος μέσα στη φασαρία της μάχης έβγαλε την κορυφή της περικεφαλαίας του και την έδωσε σ' έναν από τους φίλους του. Ο ίδιος έχοντας μεγάλη εμπιστοσύνη στο άλογό του, όρμησε εναντίον των εχθρών που έκαναν επίθεση. Ένα δόρυ όμως τον πλήγωσε στο θώρακα, αλλά η πληγή δεν ήταν ούτε μεγάλη ούτε αποτελεσματική. Τότε ο Πύρρος γύρισε εναντίον εκείνου που τον χτύπησε. Αυτός ήταν ένας απλός νεαρός από το Άργος, γιος μιας φτωχής γυναίκας. Η μητέρα του νέου παρακολούθουσε τη μάχη από τη στέγη. Μόλις είδε το γιο της να παλεύει με τον Πύρρο, φοβήθηκε για τη ζωή του. Πήρε λοιπόν στα χέρια της ένα κεραμίδι και το πέταξε στον Ηπειρώτη βασιλιά. Το κεραμίδι έπεσε στο κεφάλι του Πύρρου και τον σκότωσε. Σελ. 112

Εγχειρίδιο έκτης δημοτικού

Στις πηγές του καινούριου εγχειριδίου δεν υπάρχουν σεξιστικά στερεότυπα. Στο βιβλίο αυτό είναι φανερή η προσπάθεια που γίνεται για να αποδοθεί η αλήθεια όσον αφορά τη θέση και τη στάση των γυναικών απέναντι στην πορεία της ιστορίας. Είναι φυσικό λοιπόν να εκλείπουν σεξιστικά στερεότυπα και η επιλογή των πηγών να γίνεται με κριτήριο την διαμόρφωση της αλήθειας και όχι τη διαιώνιση των στερεότυπων. Παρακάτω παραθέτω πηγές (γραπτές και εικόνες) που αποδίδουν το καινούριο κλίμα που εισάγει το βιβλίο.

Για πρώτη φορά σε ελληνικό σχολικό εγχειρίδιο βλέπουμε τις γυναίκες να δραστηριοποιούνται πάνω σε θέματα που τις αφορούν, όπως δηλαδή, τα δικαιώματά τους, πιο συγκεκριμένα στο βιβλίο υπάρχει η «διακήρυξη των δικαιωμάτων της γυναικας και της πολίτισσας», κάτι που σίγουρα αποτελεί καινοτομία του βιβλίου καθώς δεν υπήρχε σε κανένα προηγούμενο εγχειρίδιο. Επίσης, καινοτόμο στοιχείο του βιβλίου, θεωρώ πως είναι η επιλογή πηγών από γυναικεία περιοδικά και

εφημερίδες όπου βλέπουμε μαρτυρίες των γυναικών που αφορούν τις διάφορες ανησυχίες τους αλλά και πως αυτές αντιλαμβάνονται την ανισότητά τους απέναντι στους άντρες και γενικότερα την ανισότητά τους μέσα στα πλαίσια της κοινωνίας.

II. «Διακήρυξη των δικαιωμάτων της γυναικας και της πολίτισσας»

Ολυμπία ντε Γκουζ (1478-1793)

Κατά τη διάρκεια της Γαλλικής Επανάστασης γράφει σειρά φυλλαδίων με πολιτικό περιεχόμενο. Το 1791, συντάσσει τη «Διακήρυξη των δικαιωμάτων της γυναικας και της πολίτισσας». Με τον τρόπο αυτό έρχεται σε σύγκρουση με την ηγεσία των επαναστατών, που επιμένει να μην αναγνωρίζει τα πολιτικά δικαιώματα των γυναικών. Οδηγείται στη λαϊκησμό το 1793

1.25

«Διακήρυξη των δικαιωμάτων της γυναικας και της πολίτισσας»

Άρθρο 1: Η γυναικα γεννιέται ελεύθερη και έχει τα ίδια δικαιώματα με τον άντρα.

Άρθρο 2: Σκοπός κάθε πολιτικής οργάνωσης είναι η διατήρηση των φυσικών και αναφαίρετων δικαιωμάτων του άντρα και της γυναικας. Τα δικαιώματα αυτά είναι η ελευθερία, η ιδιοκτησία, η ασφάλεια και πάνω απ' όλα, η αντίσταση στην καταπίεση.

Άρθρο 3: Κάθε εξουσία πηγάζει αποκλειστικά από το έθνος, δηλαδή από τη συνεργασία του άντρα και της γυναικας.

Άρθρο 6: Ο νόμος είναι η έκφραση της θέλησης του συνόλου. Όλες οι πολίτισσες και οι πολίτες οφείλουν να συμβάλλουν, προσωπικά ή μέσω αντιπροσώπων, στη διαμόρφωσή του. Ο νόμος είναι ο ίδιος για όλους...

Άρθρο 10: Κανείς δεν επιτρέπεται να διώκεται για τις θεμελιακές πεποιθήσεις του. Η γυναικα έχει το δικαίωμα να ανεβαίνει στο ικρίωμα. Πρέπει να έχει και το δικαίωμα να ανεβαίνει στο βήμα, εφόσον οι πράξεις της δε διαταράσσουν τη δημόσια τάξη που έχει εγκαταστήσει ο νόμος.»

Ολυμπία ντε Γκουζ, Διακήρυξη των δικαιωμάτων της γυναικας και της πολίτισσας, Παρίσι 1791

Πορεία οπλισμένων γυναικών προς τις Βερσαλλίες
(Οκτώβριος 1789)

Παρίσι, Μουσείο Καρναβαλέ

Σελ.13

II. Ο οίκος

«Ο οίκος, λέγουσι πάντες, είναι το βασιλειόν της γυναικός και ουδεὶς ποτε διενοήθη να τη διαφιλονεικήσῃ τούτο. [...] Άλλ' ο οίκος είναι λέξις περιεκτική εν η περιλαμβάνονται συζυγοί, τέκνα, υπηρέται, έπιπλα κινητά και ακίνητα. Ερωτώμεν δε: η γυνή βασιλεύει επτί του συζύγου εν τα οίκω; Όχι, αφού ο ανήρ είναι απόλυτος αρχηγός αυτού.»

«Οι νόμοι μας και τα βασιλειά της γυναικός», εφ. Εφημερίς των Κυριών, 23.6.1891

4.48

Το σπίτι λένε όλοι είναι το βασίλειο της γυναικάς και κανείς δε σκέφτηκε να φέρει αντίρρηση σ' αυτό. Άλλα το σπίτι είναι λέξη που περιλαμβάνει πολλά: συζύγους, παιδιά, υπηρέτες, έπιπλα, κινητά και ακίνητα. Ρωτάμε λοιπόν: η γυναικά κυριαρχεί και επτί του συζύγου στο σπίτι; Όχι, αφού ο αντρας είναι ο απόλυτος αρχηγός του.

- ▲ Ποια είναι η άποψη που, σύμφωνα με την παγή, κυριαρχεί για τις γυναίκες;
- ▲ Ποιο είναι το βασίλειό τους; [4.48]
- ▲ Πώς ανατρέπεται η άποψη αυτή; [4.48]

«Γιατί οι γυναίκες τότε δεν ήταν εκείνο που είναι σήμερα. Ελευθερία δράσεως, θελήσεως, ακόμα και σκέψεως δεν είχαν. Οι γυναίκες τότε ήταν υποταγμένες στον άντρα. Θέληση δική τους δεν είχαν, ούτε γνώμη, ούτε σκέψη ανόμοια με τη σκέψη του αντρός. Και μια φορά παντρεμένη, έπαινε να υπάρχει ως άτομο. Κίνούνταν, δρούσε, μιλούσε, φέρουνταν στον κόσμο όπως ήθελε ο αφέντης της. [...] Επισκέψεις επιτρέπονταν. Μα αυτές τις ανταλλαγές επισκέψεων, μόνο γυναίκες τις έκαμναν. Άντρες δεν έβλεπε τη γυναίκα παρά σε γεύματα (σπάνια τον καιρό εκείνον), σε χορούς (σπανιότερος ακόμα), στον περίπατο ή στους δρόμους.»

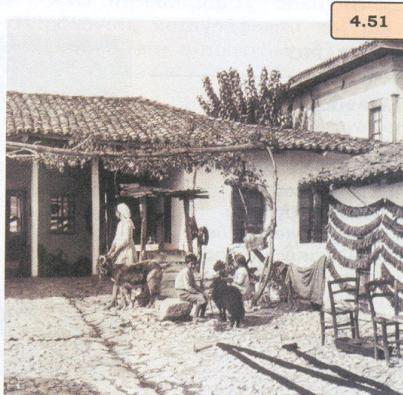
Δέλτα Π.Σ., Πρώτες Ενθυμήσεις [1874–1890, γραμμένες τη δεκαετία του 1930], Αθήνα 1989, σ. 38

4.49

4.50

Αστικό σπίτι του 1890

4.51

Αγροτικό σπίτι στις αρχές του 20ού αιώνα

- Περιγράφω τις ασχολίες των γυναικών. Επισημαίνω ομοιότητες και διαφορές. [4.50] & [4.51]

Σελ.

85

Η συμβολή των γυναικών στους διάφορους αγώνες αλλά και η παρουσία τους κατά τη διάρκεια της νεότερης και σύγχρονης ιστορίας είναι διάχυτη σε όλη την ύλη του βιβλίου. Αυτό γίνεται αντιληπτό σύγουρα μέσα από το κείμενο αλλά και στις γραπτές πηγές και στις διάφορες εικόνες που υπάρχουν. Υπάρχει δηλαδή η συμβολή και η παρουσία των γυναικών στην επανάσταση του 1821, στο δεύτερο παγκόσμιο πόλεμο και στη γερμανική κατοχή, στον αγώνα κατά της δικτατορίας αλλά και στην ελληνική μετανάστευση τη δεκαετία του 1960.

Μαντώ Μαυρογένους και Δόμνα Βισβίζη

Μαντώ Μαυρογένους
Πρωτομή στην παραλία της
Μυκόνου

Μαντώ Μαυρογένους (1796-1840)

Γεννιέται στην Τεργέστη, όπου αποκτά σημαντική μόρφωση. Φθάνει το 1820 στη Μύκονο και καταφέρνει να ξεσηκώσει το νησί στον Αγώνα. Με δικά της έξοδα εξοπλίζει πλοία και συμμετέχει σε πολεμικές επιχειρήσεις στην Εύβοια, στο Πήλιο και στη Φθιώτιδα. Στέλνει επιστολές προς τις Αγγλίδες και Γαλλίδες γυναίκες για να τις πείσει να υποστηρίξουν οικονομικά τον Αγώνα. Με τη λήξη της Επανάστασης, με διάταγμα του Καποδιστρίου τής παραχωρείται το αξιόμα του αντιστράτηγου. Πεθαίνει πάμπτωχη στο νησί της Πάρου.

3.30

Η Μ. Μαυρογένους προς το φιλέλληνα Μ. Ρεμπώ (1821):

«Δεν με νοιάζει τι θα γίνω αν είναι να λευτερωθεί η πατρίδα μου. Όταν θα έχω χρησιμοποιήσει όλα όσα μπορώ να διαθέσω για την ιερή υπόθεση της ελευθερίας, θα τρέχω στο στρατόπεδο των Ελλήνων για να τους ενθαρρύνω με την απόφασή μου να πεθάνω, αν χρειαστεί, για την ελευθερία.»

3.31

Δόμνα Βισβίζη (1784-1850)

Γεννιέται στην Αίνο. Συμμετέχει ενεργά στην Ελληνική Επανάσταση, παίρνοντας μέρος, μαζί με τον άντρα της, στη θαλάσσιες επιχειρήσεις του Αγώνα στο Αγιό Όρος, τη Λέσβο και τη Σάμο. Με το θάνατο του άνδρα της, η Δόμνα Βισβίζη αναλαμβάνει η ίδια τη διοίκηση του πλοίου και συνεχίζει τη δράση της στην περιοχή της Εύβοιας. Εξοπλίζει και συντηρεί το πλοίο της «Καλομοίρα» με δικά της χρήματα για τρία χρόνια. Μετά το τέλος του Αγώνα, της παραχωρείται μια μικρή σύνταξη. Πεθαίνει στον Πειραιά.

3.32

- Με ποιους τρόπους η Μαντώ Μαυρογένους και η Δόμνα Βισβίζη συμμετέχουν στον Αγώνα της Ανεξαρτησίας; [3.30-3.33]
- Αναγνωρίζεται το έργο τους ; [3.30] & [3.32]

Δόμνα Βισβίζη
Πρωτομή στην παραλία της
Αλεξανδρούπολης

Πουλάκι πόθεν έρχεσαι; Πουλάκι αποκρίσου.
Μην είδες και μην άκουσες για την κυρά Δομνίτσα
την όμορφη, τη δυνατή, την αρχικαπέτανά,
πουύχει καράβι ατίμητο, το πρώτο μες στα πρώτα,
καράβι γοργοτάξιδο, καράβι τιμημένο,
καράβι που πολέμησε στης Ιμπρος* το μπουγάζι**

Δημοτικό τραγούδι

* Ιμπρος ** θαλάσσιο πέρασμα

- σ
ύ
ν
θ
ε
σ
η
- ❖ Ποια είναι η συμβολή των γυναικών στην Επανάσταση;
 - ❖ Ποιοι και με ποιον τρόπο συμβάλλουν στον Αγώνα της Ανεξαρτησίας;

3.33

Σελ. 51

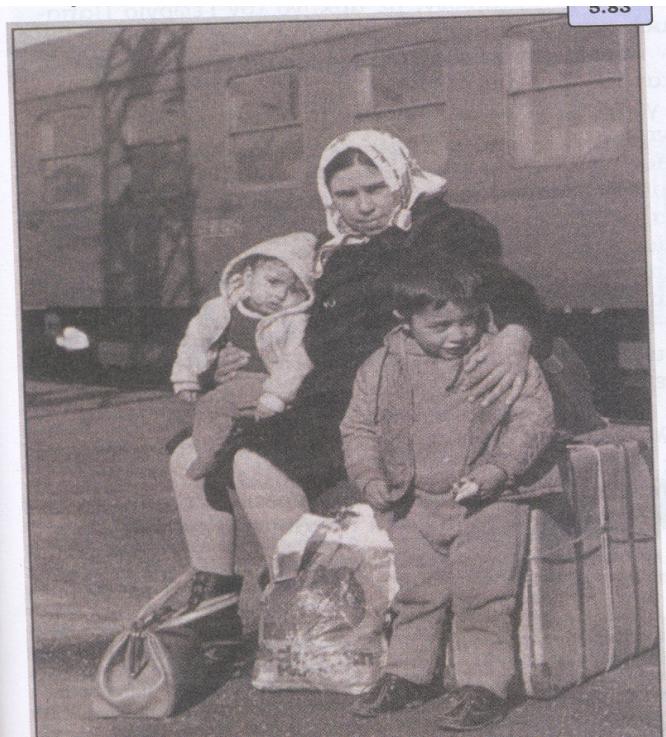
Πολωνοί Εβραίοι της Βαρσοβίας οδηγούνται από Γερμανούς στρατιώτες σε στρατόπεδο συγκέντρωσης (1943)

Σελ. 111

Έλληνες φοιτητές και Ελληνίδες φοιτήτριες αντιστέκονται
στους Γερμανούς κατακτητές
Παράνομο έντυπο της Κατοχής

Σελ. 113

Ελληνίδα μετανάστρια με τα παιδιά της, αμέσως μετά την
αποβίβασή της από το τρένο που τους έχει μεταφέρει στη
Γερμανία (δεκαετία του 1960)

Σελ. 117

Φοιτητές και φοιτήτριες στο προαύλιο του Πολυτεχνείου διαδηλώνουν κατά της στρατιωτικής δικτατορίας (Νοέμβριος 1973)

Σελ. 120

Ως προς την εκπαίδευση την εποχή του Καποδίστρια, γίνεται αντιληπτό από τις πηγές ότι είχε γίνει μέριμνα και για την εκπαίδευση των κοριτσιών. Αυτή η ιστορική αλήθεια δεν υπάρχει στο παλιότερο εγχειρίδιο και γνωστοποιείται μέσα από το καινούριο.

«Κατά την καποδιστριακή περίοδο, [...] αρχίζουν να ιδρύονται και χωριστά σχολεία για κορίτσια σε αστικές περιοχές. Είναι ενδεικτική, το 1829, η απόφαση του δήμου Ερμούπολης να ιδρυθεί ιδιαίτερο σχολείο για τα κορίτσια που συνεκπαιδεύονταν με τα αγόρια στο αλληλοδιδακτικό [...] Ως στόχος των σχολείου προβάλλεται η εξάσκηση των μαθητριών στα εργά της εργάσιμης γυναικείας...»

«Το 1830 αρχίζει να λειτουργεί αλληλοδιδακτικό σχολείο θηλέων και στην Αίγινα με 32 μαθήτριες, που ίδρυσε και συντηρούσε, για μικρό διάστημα, η «Δούκισσα της Πλακεντίας», η γνωστή φιλελληνίδα Σοφία ντε Μαρμπούνα[...] Από τον Οκτώβριο του 1830 [...] τα έξοδα των σχολείου άρχισε να πληρώνει η κυβέρνηση, γεγονός που μας επιτρέπει να συμπεράνουμε ότι το σχολείο της Αίγινας είναι το πρώτο δημόσιο αλληλοδιδακτικό σχολείο θηλέων της χώρας.» Σελ. 63

Τέλος, μόνο σε αυτό το εγχειρίδιο γίνονται γνωστές οι διάφορες διεκδικήσεις των γυναικών αλλά και η ιστορική τους πορεία. Πρώτη φορά μαθαίνουν τα παιδιά για τη διεκδίκηση της γυναικείας ψήφου μέσα από πηγές που προέρχονται από γυναικεία περιοδικά και εφημερίδες. Υπάρχει ακόμα και η εξέλιξη των γυναικών σαν οδηγοί και σαν αθλήτριες, φαίνεται και γνωστοποιείται η διεκδίκηση, η διεύρυνση και η συμμετοχή των γυναικών σε πολλούς τομείς που δυστυχώς μέχρι σήμερα είχε διαμορφωθεί η στερεότυπη άποψη ότι αυτοί οι τομείς είναι ‘αντρικής φύσης’.

I. Η διεκδίκηση της γυναικείας ψήφου

«Όταν ζητούμεις ισότητα, δε ζητούμεις καμιά χάρη, κανένα προνόμιο. Έχομε την αξίωση πως είμαστε μέλη της κοινωνίας ισότητα με τους άντρες, ότι με την εργασία μας, είτε την επαγγελματική, είτε την οικοκυρική, συμβάλλομε θόσο και ο άντρας στην οικονομική οργάνωση του κοινωνικού συνόλου και πρώτη απ' όλα είμαστε άνθρωποι και ύστερα γυναίκες, επομένως πρέπει να μας αναγνωρίστε το δικαίωμα να ρυθμίζουμε, όπως εμείς νομίζουμε καλό, τη ζωή μας και γ' αυτό να έχομε και γνώμη στη ρύθμιση του κρατικού οργανισμού*...»

Ο Αγώνας της Γυναικείας Ε/80 (1928), σ. 1-2

* του κράτους

5.51

▲ Για ποιους λόγους οι γυναίκες διεκδικούν το δικαίωμα της ψήφου; [5.51]

■ Ποιες μορφές δράσης αναπτύσσουν οι γυναίκες της εποχής για να προωθήσουν τα αιτήματά τους; [5.52] & [5.53]

Θεοδωροπούλου Αύρα
(1880-1963)

5.54

Ενημερωτικό φυλλάδιο του «Συνδέσμου για τα δικαιώματα της γυναικείας»

5.52

Εξώφυλλο του περιοδικού Ελληνίς, Μάρτιος 1921

Θεοδωροπούλου Αύρα (1880-1963)

Γεννιέται στην Αδριανούπολη. Είναι μουσικός και εργάζεται ως καθηγήτρια πιάνου. Αναπτύσσει μεγάλη κοινωνική δράση και προσφέρει τις υπηρεσίες της στους Βαλκανικούς πολέμους. Συμβάλλει αποφασιτικά με τους αγάνες της στην διάδοση των ιδεών του γυναικείου κινήματος. Το 1920 ιδρύει το «Σύνδεσμο για τα δικαιώματα της γυναικείας» και είναι πρόεδρός του έως το 1957. Εκδίδει το δελτίο (περιοδικό) του Συνδέσμου με τίτλο «Ο Αγώνας της Γυναικείας» (1923-1936). Πεθαίνει στην Αθήνα το 1963.

◀ Γνωρίζω τη ζωή και τη δράση μιας προσωπικότητας του ελληνικού γυναικείου κινήματος. [5.54]

Σελ.

107

«Μέχρι το 1950 οι γυναίκες οδηγοί αυτοκινήτων μετριόντουσαν στα δάχτυλα. Τα επόμενα χρόνια όμως ανξήθηκε ο αριθμός τους [...] Το 1957 υπήρχαν 2.900 γυναίκες που είχαν πάρει δίπλωμα οδηγού. Οι περισσότερες ήταν Αθηναίες που έκαναν μάλιστα τις εμφανίσεις τους στο τιμόνι, όλο και πιο συχνά ακόμη και τις Κυριακές στις ημερήσιες εκδρομές των οικογενειών. » Σελ. 128

5.129

Αγώνας δρόμου 400μ. με εμπόδια,
στους Ολυμπιακούς Αγώνες της Αθή-
νας (2004)

Σελ. 131

5.125

Η Βούλα Παπουλίδου, νικήτρια στο αγώνισμα των 100μ. με εμπόδια,
στους Ολυμπιακούς Αγώνες της Βαρκελώνης, το 1992. Είναι η πρώτη Ελ-
ληνίδα που κατακτά χρυσό ολυμπιακό μετάλλιο.

Σελ. 130

ΜΕΤΑΒΟΛΕΣ ΚΑΙ ΟΜΟΙΟΤΗΤΕΣ

Σε μια σύγκριση των παλιών με τα νέα εγχειρίδια διαπιστώνονται ομοιότητες αλλά και μεγάλες διαφορές. Οι συγκρίσεις που ακολουθούν αφορούν το περιεχόμενο, τη μορφή και την κατανομή της ύλης αλλά και γενικότερα το πνεύμα που διαπνέει τα βιβλία καθώς και τη θέση που φαίνεται να κρατούν αυτά, ως προς τα εθνικιστικά και σεξιστικά στερεότυπα.

Αρχικά, στα *εγχειρίδια της τρίτης τάξης του δημοτικού* η ύλη είναι η ίδια αλλά διαφορετικά κατανεμημένη. Τα παλιά βιβλία ξεκινούν με την ιστορική εξέλιξη του ανθρώπου και τους πρώτους πολιτισμούς και συνεχίζουν με την ελληνική μυθολογία. Στα καινούρια εγχειρίδια η ύλη χωρίζεται σε δύο μέρη: πρώτα στη μυθολογία, που περιλαμβάνει τους ελληνικούς μύθους, και μετά στην προϊστορία όπου έχουμε την ιστορική εξέλιξη του ανθρώπου και τους πρώτους πολιτισμούς.

Στο παλιό εγχειρίδιο το μεγαλύτερο μέρος του βιβλίου περιέχει ζωγραφιές. Στις πηγές που υπάρχουν δεν φαίνεται η σημασία τους αφού δεν τίθενται προς επεξεργασία. Οι διάφορες ασκήσεις- ερωτήσεις που υπάρχουν αποσκοπούν μόνο στην κατανόηση και την εμπέδωση του κυρίως κειμένου το οποίο προορίζεται για αποστήθιση. Γενικότερα, το εγχειρίδιο δίνει την εντύπωση ενός ‘γεμάτου’ βιβλίου το οποίο απωθεί τους μαθητές.

Στο καινούριο εγχειρίδιο υπάρχουν πολλές εικόνες από πραγματικά τοπία ή μνημεία. Οι πηγές που υπάρχουν τίθενται για αξιοποίηση καθώς έτσι θα μπορέσουν οι μαθητές να καταλάβουνε , ήδη από μικρή ηλικία, την αξία που έχουν αυτές για την άντληση ιστορικών πληροφοριών, την εξαγωγή συμπερασμάτων και την κατανόηση του παρελθόντος. Μαζί με τις γραπτές πηγές έχουμε και τους χάρτες οι οποίοι συμπληρώνουν το κείμενο. Οι ερωτήσεις αλλά και οι δραστηριότητες που υπάρχουν και στο βιβλίο αλλά και στο τετράδιο του μαθητή προάγουν τη φαντασία, τη δράση και την κρίση καθώς πολλές δραστηριότητες είναι διαθεματικές (δραματοποίηση, θεατρικό παιχνίδι κτλ). Ζητείται η γνώμη των μαθητών και αξιοποιείται η προϋπάρχουσα γνώση που έχουν.

Στα *εγχειρίδια της τετάρτης δημοτικού* η ύλη είναι η ίδια εκτός από το τελευταίο κεφάλαιο που είναι επιπρόσθετο στο καινούριο βιβλίο: θέματα τοπικής ιστορίας. Στο παλιό εγχειρίδιο υπάρχουν αρκετές πηγές οι οποίες για ακόμα μια φορά δεν διατίθενται προς εκμετάλλευση. Υπάρχουν αρκετοί χάρτες που

πλαισιώνουν το κείμενο ενώ οι ερωτήσεις και οι ασκήσεις του βιβλίου και του τετραδίου εργασιών σκοπεύουν στην κατανόηση του κειμένου.

Στο καινούριο εγχειρίδιο οι πηγές οι οποίες περιλαμβάνονται είναι πολλές και μαζί με τους χάρτες συνοδεύουν το κείμενο. Οι ερωτήσεις και ασκήσεις που υπάρχουν, είναι στο πλαίσιο της διαθεματικότητας ενώ στο τελευταίο κεφάλαιο του βιβλίου που αναφέρεται η τοπική ιστορία δίνεται η ευκαιρία στους μαθητές να «ερευνήσουν τις πλευρές της καθημερινής ζωής, της οικονομικής δραστηριότητας, της ατομικής και συλλογικής δράσης των απλών ανθρώπων, της νοοτροπίας τους και των προβληματισμών τους. Οι μαθητές βιώνουν τη συμμετοχή τους στο ιστορικό γίγνεσθαι της μικρής τοπικής κοινωνίας και προετοιμάζονται για τη μελλοντική τους ένταξη στην ευρύτερη εθνική και διεθνή ιστορία».⁷² Το γλωσσάριο εντάσσεται σε κάθε μάθημα ξεχωριστά και όχι σαν σύνολο στο τέλος του βιβλίου κάνοντας έτσι, το κάθε μάθημα να αποτελεί μια ενιαία ενότητα.

Στα εγχειρίδια της πέμπτης δημοτικού η ύλη είναι ίδια και κατανεμημένη με τον ίδιο τρόπο. Στο παλιό εγχειρίδιο υπάρχουν λίγες πηγές και οι περισσότερες δεν αναφέρουν το όνομα του συγγραφέα. Οι ερωτήσεις αποσκοπούν μόνο στην κατανόηση του κειμένου. Το τελευταίο κεφάλαιο το οποίο δεν υπάρχει στο καινούριο εγχειρίδιο αναφέρεται στο πως εργάζεται ο ιστορικός, χωρίς όμως να είναι πολύ επεξηγηματικό και δεν δίνει την ευκαιρία στους μαθητές να ερευνήσουν.

Στο καινούριο εγχειρίδιο υπάρχουν πολλές πηγές οι οποίες μαζί με τις αντίστοιχες δραστηριότητες δίνουν την ευκαιρία στον μαθητή να σκεφτεί, να εκφράσει την άποψή του και γενικότερα να κρίνει. Ένα ακόμα στοιχείο είναι και η διαθεματικότητα που υπάρχει στις δραστηριότητες. Προς το τέλος του βιβλίου μετά το γλωσσάριο υπάρχει ένας χρονολογικός πίνακας με τα σημαντικότερα γεγονότα της ρωμαϊκής και βυζαντινής περιόδου, ενώ στο τέλος υπάρχει κατάλογος βιβλίων με θέματα σχετικά με την βυζαντινή ιστορία, που προτείνονται στους μαθητές.

Στα βιβλία της έκτης δημοτικού αρχικά υπάρχει διαφορά στην ύλη, αφού στα καινούρια βιβλία δεν υπάρχουν κάποια κεφάλαια και προστίθενται κάποια άλλα που δεν υπήρχαν στα παλιά. Διαφορά, υπάρχει και στην κατανομή των κεφαλαίων αφού στα καινούρια εισάγονται δύο νέες θεματικές ενότητες: η Ευρώπη στα νεότερα χρόνια και η Ελλάδα στον 20^ο αιώνα..

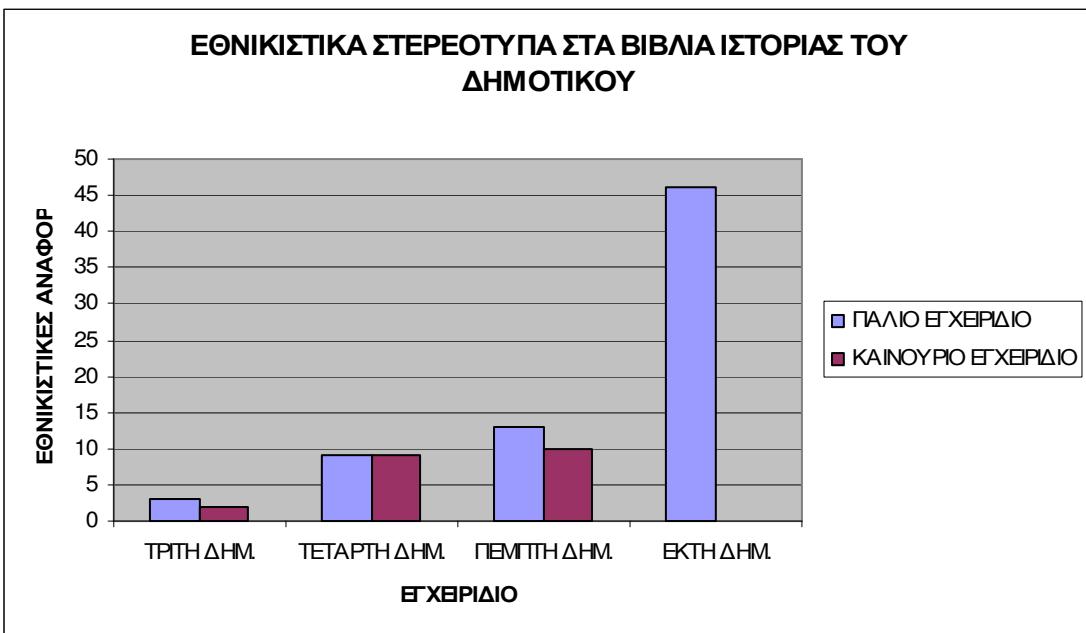
⁷² ΥΠΕΠΘ Παιδαγωγικό Ινστιτούτο, Ιστορία Δ Δημοτικού «Στα αρχαία χρόνια» βιβλίο δασκάλου, εκδ. ΟΕΔΒ , Αθήνα 2006, σελ. 11

Στα παλιά εγχειρίδια υπάρχουν αρκετές πηγές που όμως οι περισσότερες είναι λογοτεχνικά κείμενα και δεν ενδέικνυνται για περαιτέρω επεξεργασία. Το κείμενο το οποίο συνοδεύουν είναι εκτεταμένο και προορίζεται για αποστήθιση. Οι ελάχιστες ερωτήσεις που υπάρχουν αποσκοπούν στην κατανόηση του κειμένου.

Στα καινούρια βιβλία υπάρχουν, αρχικά, τέσσερα κεφάλαια για την Ευρώπη (νεότερα χρόνια, ανακαλύψεις, διαφωτισμός, γαλλική επανάσταση) ενώ στα παλιά υπήρχε μόλις ένα μάθημα και για την Ελλάδα στον 20^ο αιώνα προστίθενται τα κεφάλαια για την καθημερινή ζωή, τον αθλητισμό και τον πολιτισμό. Τα κείμενα που υπάρχουν στο εγχειρίδιο είναι ευσύνοπτα και δεν έχουν σαν σκοπό την απομνημόνευση. Οι ιστορικές πηγές που συνοδεύουν και συμπληρώνουν το κείμενο (και είναι διαφόρων ειδών όπως γελοιογραφίες, σκίτσα κτλ) έχουν σαν σκοπό την εξοικείωση των μαθητών με τα διάφορα είδη πηγών, να προάγουν την ιστορική γνώση και χρησιμοποιώντας τα σαν ιστορικά εργαλεία να τις αξιοποιήσουν και να οδηγηθούν στα δικά τους συμπεράσματα καθώς επίσης και να καταλάβουν μια εποχή, πως δηλαδή ζούσαν και συμπεριφέρονταν οι άνθρωποι κατά τη διάρκεια μιας εποχής. Συνεπώς, διαμορφώνεται ένα πλαίσιο για τις ιστορικές εξελίξεις και ιδιαίτερα για εκείνες που έχουν διχαστική δυναμική, το οποίο δεν είναι πολωτικό. Οι ερωτήσεις μαζί με τις δραστηριότητες του τετραδίου εργασιών προάγουν τη διαθεματική γνώση και την κριτική σκέψη, αφού θέτει ερωτήματα για τους μαθητές, δεν προσπαθεί να τους επιβάλει άποψη, παραθέτει τα γεγονότα δίνοντας ερεθίσματα στους μαθητές να σκεφτούν παραπέρα. Η συχνή χρήση ιστοριογραμμών βοηθάει πολύ στην εικόνα για τις εξελίξεις που θα αποκτήσει ο μαθητής. Τέλος, το γλωσσάριο υπάρχει σε κάθε κεφάλαιο και όχι συνολικά στο τέλος δημιουργώντας έτσι την εικόνα ενός ολοκληρωμένου κεφαλαίου.

Ως προς τα εθνικιστικά στερεότυπα διαπιστώνεται μια μείωση των εθνικιστικών αναφορών στα καινούρια εγχειρίδια. Συγκεκριμένα στα εγχειρίδια της τρίτης τάξης στο παλιό υπάρχουν 3 εθνικιστικές αναφορές (1 αναφορά στο κείμενο και 2 αναφορές στις πηγές) ενώ στο καινούριο 2 (και οι 2 βρίσκονται στο κείμενο). Στην Τετάρτη δημοτικού στο παλιό εγχειρίδιο υπάρχουν 9 εθνικιστικές αναφορές (4 αναφορές στο κείμενο και 5 στις πηγές) και στο καινούριο υπάρχουν 9 (1 αναφορά γίνεται στο κείμενο και 8 στις πηγές). Στο παλιό βιβλίο της πέμπτης δημοτικού υπάρχουν 13 (6 αναφορές στα κείμενα και 7 στις πηγές), ενώ στο καινούριο υπάρχουν 10 (8 αναφορές στο κείμενο και 2 στις πηγές). Τέλος η σημαντικότερη διαφορά υπάρχει στα εγχειρίδια της έκτης δημοτικού αφού στο παλιό υπάρχουν 46

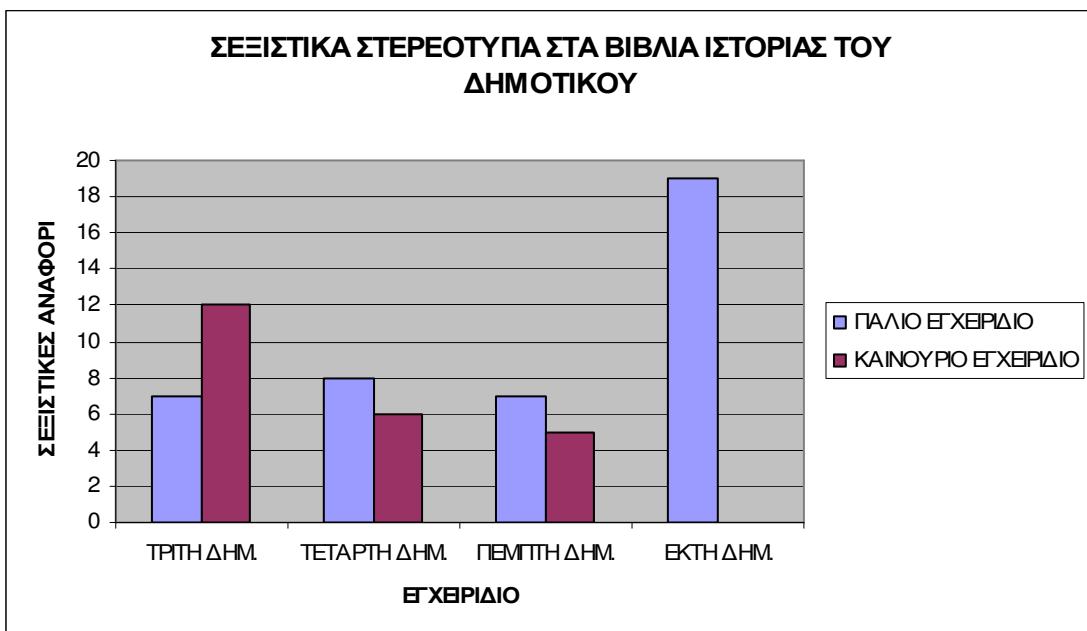
εθνικιστικές αναφορές (14 στα κείμενα και 32 στις πηγές) ενώ στο καινούριο δεν υπάρχουν εθνικιστικές αναφορές. Το παρακάτω γράφημα είναι ενδεικτικό της κατάστασης στα βιβλία.

Από τα παραπάνω στοιχεία φαίνεται η τάση αποδυνάμωσης του εθνικιστικού στοιχείου και αποδραματοποίησης της ιστορίας. Αποφεύγονται από τα καινούρια εγχειρίδια και ιδιαίτερα της έκτης δημοτικού, οι πολεμικές βιαιότητες, γεγονός που ενισχύει τη διαπολιτισμική συλλογικότητα, καθώς διαμορφώνονται μαθητές- πολίτες. Συνεπώς, επιδιώκει την ειρηνική συμβίωση των λαών χωρίς τις έχθρες που μας ‘επιβάλλονται’ κάποιες φορές από τα βιβλία, αφού κατά ένα μεγάλο μέρος έχει εξαλειφθεί το αίμα από τα βιβλία.

Ως προς τα σεξιστικά στερεότυπα υπάρχει μείωση των σεξιστικών αναφορών στα καινούρια εγχειρίδια με εξαίρεση το βιβλίο της τρίτης δημοτικού. Πιο συγκεκριμένα, στο παλιό βιβλίο της τρίτης δημοτικού έχουμε 7 σεξιστικές αναφορές (5 αναφορές στο κείμενο και 2 στις πηγές), ενώ στο καινούριο έχουμε 12 (6 στο κείμενο και 6 σε πηγές). Στο παλιό εγχειρίδιο της τετάρτης δημοτικού υπάρχουν 8 σεξιστικές αναφορές (2 αναφορές στο κείμενο και 6 σε πηγές) ενώ στο καινούριο 6 (1 αναφορά στο κείμενο και 5 σε πηγές). Στην πέμπτη δημοτικού, το παλιό βιβλίο περιλαμβάνει 7 σεξιστικές αναφορές (6 στο κείμενο και 1 σε πηγή) ενώ το καινούριο 5 (και οι 5 αναφορές βρίσκονται στο κείμενο). Τέλος, η μεγαλύτερη διαφορά υπάρχει στα εγχειρίδια της έκτης τάξης, αφού στο παλιό εγχειρίδιο υπάρχουν 19 σεξιστικές

αναφορές (1 στο κείμενο και 18 στις πηγές), ενώ στο καινούριο δεν σημειώνονται σεξιστικές αναφορές. Το παρακάτω γράφημα απεικονίζει τα δεδομένα συγκριτικά.

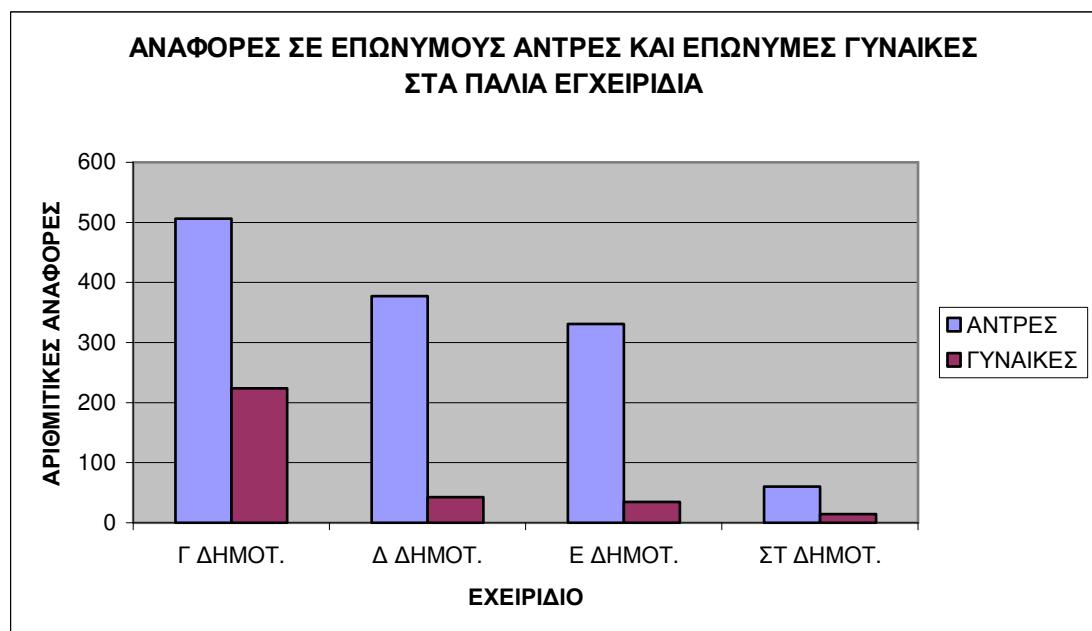

Μια ακόμα παράμετρος στα σεξιστικά στερεότυπα είναι και οι αριθμητικές αναφορές που γίνονται σε επώνυμους άντρες και σε επώνυμες γυναίκες. Στο παλιό εγχειρίδιο της τρίτης δημοτικού οι αναφορές στους επώνυμους άντρες είναι 506 ενώ στις επώνυμες γυναίκες 224, η διαφορά δηλαδή είναι 282 αναφορές υπέρ των αντρών. Αυτή η διαφορά μικραίνει, αφού στο καινούριο εγχειρίδιο της τρίτης τάξης οι αναφορές στους άντρες είναι 129 και στις γυναίκες 72, η διαφορά τους δηλαδή ανέρχεται στις 56 αναφορές υπέρ των αντρών.

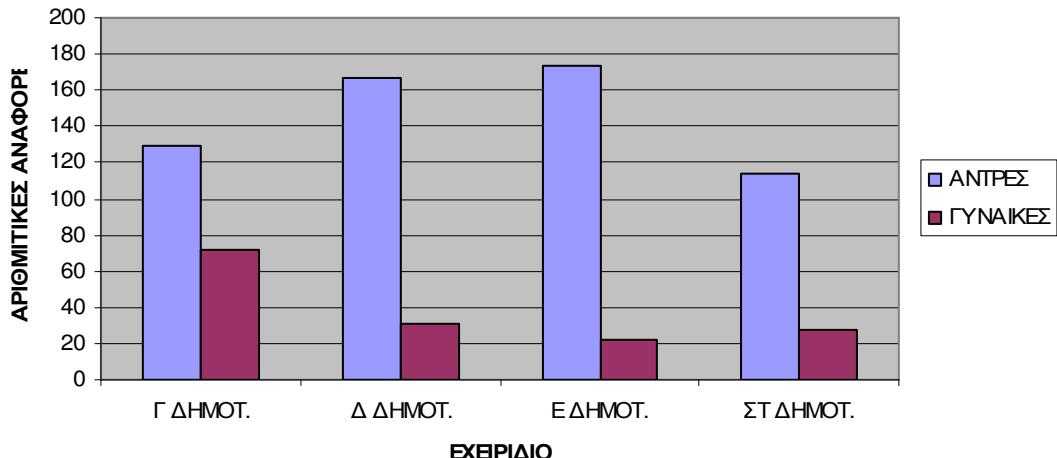
Στην Τετάρτη δημοτικού, στο παλιό εγχειρίδιο οι αναφορές στους επώνυμους άντρες είναι 377 και στις επώνυμες γυναίκες είναι 43, η διαφορά δηλαδή είναι 334 αναφορές υπέρ των αντρών. Στο καινούριο εγχειρίδιο αυτή η διαφορά μικραίνει στις 136 αναφορές υπέρ των αντρών αφού οι αναφορές στους άντρες είναι 167 και στις γυναίκες 31.

Στο παλιό εγχειρίδιο της πέμπτης δημοτικού οι αναφορές στους επώνυμους άντρες είναι 331 και στις επώνυμες γυναίκες είναι 35, μια διαφορά δηλαδή 296 αναφορών υπερ των αντρών. Στο καινούριο εγχειρίδιο αναφέρονται 173 άντρες και 22 γυναίκες και η διαφορά τους ανέρχεται στους 151, δηλαδή η διαφορά μειώθηκε.

Στο παλιό εγχειρίδιο της έκτης δημοτικού οι αναφορές στους επώνυμους άντρες είναι 60 και στις επώνυμες γυναίκες είναι 14, η διαφορά τους δηλαδή ανέρχεται στις 46 αναφορές. Στο καινούριο εγχειρίδιο οι αναφορές στους άντρες είναι 114 και στις γυναίκες είναι 28, η διαφορά τους δηλαδή είναι 86 αναφορές υπέρ των αντρών. Η διαφορά στο καινούριο εγχειρίδιο δεν μειώθηκε αλλά οι αναφορές σε επώνυμες γυναίκες αυξήθηκε από 14 που ήταν στα παλιά εγχειρίδια σε 28. Παρακάτω τα γραφήματα απεικονίζουν τα παραπάνω δεδομένα, χωριστά όμως, για τα παλιά και για τα καινούρια βιβλία.

**ΑΝΑΦΟΡΕΣ ΣΕ ΕΠΩΝΥΜΟΥΣ ΑΝΤΡΕΣ ΚΑΙ ΕΠΩΝΥΜΕΣ
ΓΥΝΑΙΚΕΣ ΣΤΑ ΚΑΙΝΟΥΡΙΑ ΕΓΧΕΙΡΙΔΙΑ**

Από τις παραπάνω συγκρίσεις γίνεται αντιληπτό ότι υπάρχει μια μείωση των σεξιστικών στερεοτύπων στα καινούρια εγχειρίδια. Τα συνηθέστερα σεξιστικά στερεότυπα αφορούν κυρίως την εικόνα των γυναικών όπως αυτή απορρέει από τα σχολικά εγχειρίδια, μια εικόνα δηλαδή της γυναίκας που τα μόνα της ενδιαφέροντα περιορίζονται στη σφαίρα του σπιτιού και του νοικοκυριού, μια γυναίκα η οποία το μόνο που μπορεί να κάνει για τον εαυτό της είναι να καλλωπιστεί, που δεν έχει το δικαίωμα στη μόρφωση, στη συμμετοχή στα κοινά, μοιάζει να είναι άβουλη, καθώς οι άντρες συγγενείς της καθορίζουν την τύχη της, μια γυναίκα δηλαδή αμέτοχη στο πέρασμα της ιστορίας. Αυτά τα στερεότυπα προσπαθούν τα καινούρια εγχειρίδια να εξαλείψουν. Στο καινούριο εγχειρίδιο της σύγχρονης ιστορίας (το μόνο εγχειρίδιο που έχει αυξήσει τον αριθμό των γυναικών, από 14 που ήταν στο παλιό σε 28) βλέπουμε τη γυναίκα να παίρνει τη ζωή στα χέρια της, να απαιτεί τα δικαιώματά της, να πολεμάει ενάντια στους εχθρούς, να δραστηριοποιείται σε πολλούς τομείς βλέπουμε δηλαδή τη γυναίκα να έχει πρωταγωνιστική δράση.

Από όλα τα παραπάνω διαπιστώνουμε ότι το καινούριο βιβλίο ιστορίας της έκτης δημοτικού εισάγει καινοτομίες στο σημερινό ελληνικό δημοτικό σχολείο και αυτό είναι το στοιχείο που το διαφοροποιεί από το προηγούμενο εγχειρίδιο. Καταρχάς, βλέπουμε ότι από το συγκεκριμένο εγχειρίδιο εκλείπουν τα εθνικιστικά

και σεξιστικά στερεότυπα. Το βιβλίο ξεκινάει με τέσσερα κεφάλαια που αφορούν την ευρωπαϊκή ιστορία ενώ το προηγούμενο εγχειρίδιο την συνοψίζει μέσα σε ένα μάθημα. Η εικόνα που μας παρουσιάζει το καινούριο βιβλίο για την Ελλάδα από την άλωση μέχρι σήμερα αντικατοπτρίζει την πραγματικότητα απαλλαγμένη από τα διάφορα στερεότυπα. Δίνει την ευκαιρία στους μαθητές να καταλάβουν ότι η εξέλιξη της ιστορίας οφείλεται κυρίως στον απλό κόσμο και όχι μόνο στους ήρωες όπως περιγράφουν άλλα βιβλία. Σε αυτό το πλαίσιο τοποθετεί το βιβλίο την ιστορική πορεία των γυναικών, οι οποίες έπαιξαν σημαντικό μέρος σε όλη τη διάρκεια της ιστορίας και δεν τις παραμερίζει όπως συμβαίνει στα άλλα εγχειρίδια. Σήμερα, ο φεμινισμός και οι κατακτήσεις των γυναικών σε πολλούς τομείς αποτελεί πραγματικότητα. Συνεπώς, είναι απαράδεκτο, άσκοπο και ανώφελο σε ένα καινούριο εγχειρίδιο να αποσιωπάται η σημαντικότητα και η προσφορά των γυναικών στη διαμόρφωση της ιστορίας, δημιουργώντας ανούσια στερεότυπα.

Οι καινοτομίες όμως, δεν περιορίζονται στο περιεχόμενο αλλά συνεχίζονται και στη διδασκαλία η οποία αποκτάει ποικιλία. Αρχικά, πρωταγωνιστές στην εκπαιδευτική διαδικασία γίνονται οι μαθητές/ τριες. Η διδασκαλία με βάση τις πηγές κάνει το μάθημα πιο ελκυστικό και έχει σαν αποτέλεσμα να διαμορφώνεται μια «ανοιχτή» αντίληψη για την ιστορική γνώση και να δίνεται η δυνατότητα στα παιδιά να αναπτύξουν το λόγο, την έκφραση και την επιχειρηματολογία τους. Επιπλέον, μαθαίνουν οι μαθητές/ τριες να κατανοούν πολλαπλές ερμηνείες, να αντιμετωπίζουν με διαύγεια τα διάφορα κοινωνικά ζητήματα και να καλλιεργούν μια νηφάλια σχέση με διάφορες εθνικές μειονότητες, αφού γίνονται ενημερωμένοι πολίτες, ικανοί να μετέχουν στις δημοκρατικές διαδικασίες συγκροτώντας πολιτισμική ταυτότητα με διαύγεια και ρεαλισμό.

Τέλος, τα καινούρια σχολικά εγχειρίδια ιστορίας οφείλω να πω ότι ανταποκρίνονται στη σύγχρονη ελληνική πραγματικότητα και στις ανάγκες των μαθητών/τριών. Είναι ξεκάθαρη η προσπάθεια να γίνουν τα παιδιά ιστορικά εγγράμματα, με γνώση και κρίση, απαλλαγμένα από τα διάφορα εθνικιστικά και σεξιστικά στερεότυπα στα οποία οφείλονται η οπισθοδρόμηση και η παρακμή, αφού αναβαθμίζεται η ιστορική τους εκπαίδευση. Μετατρέπεται το μάθημα της ιστορίας σε πεδίο προβληματισμού, σκέψης, αναζήτησης σε έναν «κόσμο» που μας αφορά και μας προσδιορίζει.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- Arnot Madeleine, *Διαδικασίες αναπαραγωγής του φύλου, εκπαιδευτική θεωρία και φεμινιστικές πολιτικές*, εκδ. Μεταίχμιο, 2004
- Ferro Marc, *Πως αφηγούνται την ιστορία στα παιδιά σε ολόκληρο τον κόσμο*, μτφρ. Π. Μαρκέτου, εκδ. Μεταίχμιο, Αθήνα 2000
- Peyrot J., *H διδασκαλία της ιστορίας στην Ευρώπη*, μτφρ. Α. Καζάκος, Μεταίχμιο, Αθήνα 2002
- Αβδελά Έφη, *Ιστορία και Σχολείο*, εκδ. Νήσος, Θεσσαλονίκη 1994
- Αγγελάκος Κ. & Κόκκινος Γ. (επιμ.), *H διαθεματικότητα στο σύγχρονο σχολείο & H διδασκαλία της Ιστορίας με τη χρήση πηγών*, Μεταίχμιο, Αθήνα 2004
- Δεληγιάννη Β. και Ζιώγου Σ., *Εκπαίδευση και Φύλο, ιστορική διάσταση και προβληματισμός*, εκδ. Βάνιας, Θεσσαλονίκη 1993
- Κανταρτζή Ε., *H εικόνα της γυναικας, διαχρονική έρευνα των αναγνωστικών βιβλίων του Δημοτικού Σχολείου*, εκδ. αδελφοί Κυριακίδη, Θεσσαλονίκη 1991
- Κανταρτζή Ε., «Τα στερεότυπα για το ρόλο των δύο φύλων μέσα από τις εικόνες των αναγνωστικών», *Σύγχρονη Εκπαίδευση*, 1992
- Κόκκινος Γ., «H διδακτική της ιστορίας», *Mνήμων 20*(1998)
- Κουλούρη Χ., «H μάχη των σχολικών εγχειριδίων», *Σύγχρονη Εκπαίδευση 125*, 2002
- Κουλούρη Χ., «Φανατισμός, δογματισμός, συγκρότηση ταυτότητας στο λόγο των σχολικών εγχειριδίων», *Mνήμων 18*, 1996
- Λαμπροπούλου Β. και Γεωργουλέα Μ., «Οι ρόλοι των φύλων μέσα από την εκπαίδευση», *Σύγχρονη Εκπαίδευση*, 1992
- Νάκου Ε., *Tα παιδιά και η ιστορία. Ιστορική σκέψη γνώση και ερμηνεία*, Μεταίχμιο, Αθήνα 2000
- Ρεπούση Μ., «ιστορία και διδακτική της ιστορίας», Θεσσαλονίκη 2003- 2004
- Ρεπούση Μ., «Εγχειριδίων ιστορίας Λόγοι και Αντίλογοι», *Σύγχρονη Εκπαίδευση 125* (2002)
- Φραγκουδάκη Α. και Δραγώνα Θ., «τι είναι η πατρίδα μας;» Εθνοκεντρισμός στην εκπαίδευση, εκδ. Αλεξάνδρεια, Αθήνα 1997
- Π.Ε.Φ. Σεμινάριο 17: *Εθνική συνείδηση και ιστορική παιδεία*, Γρηγόρης, Αθήνα 1994

Πρακτικά Διεθνούς Συνεδρίου με θέμα: *H εικόνα του άλλου/ γείτονα στα σχολικά βιβλία των βαλκανικών χωρών*, εκδ. τυπωθήτω- Γιώργος Δάρδανος, Θεσσαλονίκη 1998

ΥΠΕΠΘ Παιδαγωγικό Ινστιτούτο, Ιστορία Δ δημοτικού «Στα αρχαία χρόνια» βιβλίο δασκάλου, ΟΕΔΒ, Αθήνα 2006

ΥΠΕΠΘ Παιδαγωγικό Ινστιτούτο, Ιστορία ΣΤ δημοτικού «Στα νεότερα και σύγχρονα χρόνια», ΟΕΔΒ, Αθήνα 2006

ΥΠΕΠΘ Παιδαγωγικό Ινστιτούτο, Ιστορία ΣΤ δημοτικού «Στα νεότερα χρόνια», ΟΕΔΒ, Αθήνα 2004

ΥΠΕΠΘ Παιδαγωγικό Ινστιτούτο, Ιστορία Ε δημοτικού «Στα βυζαντινά χρόνια», ΟΕΔΒ, Αθήνα 2006

ΥΠΕΠΘ Παιδαγωγικό Ινστιτούτο, Ιστορία Ε δημοτικού «Στα βυζαντινά χρόνια», ΟΕΔΒ, Αθήνα 2003

ΥΠΕΠΘ Παιδαγωγικό Ινστιτούτο, Ιστορία Δ δημοτικού «Στα αρχαία χρόνια», ΟΕΔΒ, Αθήνα 2006

ΥΠΕΠΘ Παιδαγωγικό Ινστιτούτο, Ιστορία Δ δημοτικού «Στα αρχαία χρόνια», ΟΕΔΒ, Αθήνα 2004

ΥΠΕΠΘ Παιδαγωγικό Ινστιτούτο, Ιστορία Γ δημοτικού «Από τη μυθολογία στην ιστορία», ΟΕΔΒ, Αθήνα 2006

ΥΠΕΠΘ Παιδαγωγικό Ινστιτούτο, Ιστορία Γ δημοτικού «Στα πολύ παλιά χρόνια» ΟΕΔΒ, Αθήνα 2002